

Evaluatie Monumentenwet BES

Eindrapport

Ministerie van OCW

Rotterdam, maart 2026

Auteur:

Michel Briene (Ecorys)

Elvira Meurs (Ecorys)

Eline Punt (Ecorys)

Lyongo Juliana (Lyongo Architecture)

Project: PUN/RG 1007037rap

Inhoudsopgave

Lijst van afkortingen	5
Samenvatting.....	6
Summary.....	Error! Bookmark not defined.
1 Inleiding.....	31
1.1 Achtergrond.....	31
1.2 Doel en onderzoeksvragen	32
1.3 Het onderzoek in het kort.....	33
1.4 Leeswijzer.....	35
2 Wettelijk en beleidsmatig kader Bonaire, Sint Eustatius en Saba.....	36
2.1 Totstandkoming van wetgeving.....	36
2.2 Karakter en inhoud van de wetgeving.....	37
2.3 Taken en bevoegdheden	40
2.4 Instrumentarium	42
2.5 Afstemming met ander beleid	46
3 Monumentenzorg in de praktijk op Bonaire.....	49
3.1 Inleiding	49
3.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten.....	49
3.3 Conduct: uitvoering en samenwerking.....	51
3.4 Performance: resultaten en effecten.....	55
3.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Bonaire	58
4 Monumentenzorg in de praktijk op Saba.....	59
4.1 Inleiding	59
4.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten.....	59
4.3 Conduct: uitvoering en samenwerking.....	61
4.4 Performance: resultaten en effecten.....	64
4.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Saba	68
5 Monumentenzorg in de praktijk op Sint Eustatius	69
5.1 Inleiding	69
5.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten.....	69
5.3 Conduct: uitvoering en samenwerking.....	70
5.4 Performance: resultaten en effecten.....	74
5.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Sint Eustatius	78
6 Uitkomsten in breder perspectief	79
6.1 Vergelijking met Monumentenzorg op Aruba, Curaçao en Sint Maarten	79
6.2 Vergelijking met de Erfgoedwet	83

7	Conclusies, overwegingen en aanbevelingen	86
7.1	Conclusies	86
7.2	Overwegingen	88
7.3	Aanbevelingen.....	90
	Bijlage A: Geraadpleegde bronnen.....	94
	Bijlage B: Evaluatiematrix	97

Lijst van afkortingen

Afkorting	Omschrijving
BES	Afkorting die wordt gebruikt om te refereren naar Bonaire, Sint Eustatius en Saba in bijvoorbeeld wetgeving
BONAI	Bonaire Archaeological Institute
BZK	Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties
DCDC	Departement of Community Development en Culture (Saba)
DCE	Departement of Culture en Events (Sint Eustatius)
ENI	Directorate Economy Nature & Infrastructure (Sint Eustatius)
FuHiKuBo	Fundashon Históriko Kultural Boneraino
J&V	Ministerie van Justitie en Veiligheid
NAAM	National Archaeological – Anthropological Memory Management
NRF	Nationaal Restauratiefonds
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
OL	Openbaar Lichaam
OLB	Openbaar Lichaam Bonaire
OLE	Openbaar Lichaam Sint Eustatius
OLS	Openbaar Lichaam Saba
R&O	Directie Ruimte & Ontwikkeling
RCE	Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed
ROCN	Ruimtelijk Ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland
ROB	Ruimtelijk Ontwikkelplan Bonaire
RPE	Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek
SCP	Sociaal en Cultureel Planbureau
SECAR	Sint Eustatius Center for Archaeological Research
SIM	Subsidieregeling instandhouding monumenten
VRO	Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Samenvatting

Aanleiding

De Tweede Kamer heeft de regering in november 2023, via de motie Wuite, opgeroepen om de werking van de Monumentenwet BES te evalueren. De aanleiding voor de evaluatie is dat deze wet sinds de invoering in 2010 nog nooit is geëvalueerd. Daarnaast zijn er in de praktijk verschillen ontstaan tussen de erfgoedzorg in Caribisch Nederland (via de Monumentenwet BES) en Europees Nederland (via de Erfgoedwet), bijvoorbeeld op het gebied van financiële ondersteuning, de manier van aanwijzen van monumenten en de uitvoering van de wet.

Doel en onderzoeksvragen

De evaluatieperiode van de Monumentenwet BES beslaat de jaren vanaf de invoering van de wet in 2010 tot en met 2024. In deze periode wordt teruggekeken op de werking van de wet, de uitvoering door de betrokken partijen en de resultaten op het gebied van monumentenzorg op Bonaire, St. Eustatius en Saba. De evaluatie is bedoeld om de behoeften, wensen, knelpunten en kansen die spelen met betrekking tot de Monumentenwet BES in de periode 2010-2024 in beeld te brengen. De evaluatie richt zich daarom zowel op het verleden als op de huidige situatie en toekomstige wensen en behoeften. Dit sluit aan bij het bredere traject 'Erfgoed en Overheid' - deeltraject Caribisch Nederland, waarbij ook, beperkt, middelen beschikbaar zijn voor verbetervoorstellen die uit de evaluatie voortkomen. Bij aanvang van de evaluatie zijn onderzoeksvragen geformuleerd. Verderop in deze samenvatting worden deze beantwoord.

Methodiek

In de eerste fase zijn via deskstudie en verkennende interviews vanuit Nederland de achtergrond en werking van de Monumentenwet BES in kaart gebracht en is de verdere dataverzameling voorbereid. Deze fase sloot af met een inceptierapport met de eerste bevindingen. Deze is besproken met de begeleidingscommissie. Daarna zijn in de tweede fase op Bonaire, Sint Eustatius en Saba en in de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten en in Europees Nederland interviews gehouden. In totaal zijn 58 verdiepende interviews gehouden. Van deze gesprekken zijn verslagen gemaakt die vervolgens zijn gecodeerd en geanalyseerd met behulp van het SCP-model (structure–conduct–performance) en aangevuld met uitgangspunten uit de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE) van het Rijk.

Beperkingen aan het onderzoek

Er is op deze wijze een breed beeld verkregen van de werking, knelpunten en kansen van de wet. Tegelijkertijd zijn er ook kanttekeningen bij de methodiek te plaatsen. Zo bleek al tijdens de deskstudie dat op sommige eilanden actuele en volledige documentatie van monumenten en monumentenbeleid ontbreekt, waardoor het lastig is om een volledig en betrouwbaar beeld te krijgen met name over het verdere verleden. Ook zijn wij ons er van bewust dat de evaluatie naast een deskstudie voornamelijk gebaseerd is op interviews met betrokkenen. Dit betekent dat de resultaten deels afhankelijk zijn van persoonlijke ervaringen, percepties en herinneringen, die subjectief kunnen zijn en niet de volledige evaluatieperiode kunnen afdekken. Als laatste willen wij meegeven dat door verschillen in de context, beleid en uitvoering een vergelijking tussen de situatie in Europees Nederland, de eilanden Bonaire,

Sint Eustatius en Saba en de andere landen binnen het Koninkrijk (Curaçao, Aruba en Sint Maarten) soms lastig te maken is.

Bevindingen

Navolgende tabel geeft op hoofdlijnen de bevindingen weer van de evaluatie voor Bonaire, Saba en Sint Eustatius.

	Bonaire	Saba	Sint Eustatius
Werking van de wet	De uitvoering van de wet ligt grotendeels stil door gebrek aan capaciteit, middelen en actieve monumentenraad. Monumentenregister is niet publiek toegankelijk. Erfgoed wordt deels via ruimtelijke ordening geborgd.	Wet en verordening worden nog niet toegepast; monumentenzorg in opstartfase. Werkgroep bezig met oprichting monumentenraad en inventarisatie.	Wet is in het verleden gedeeltelijk uitgevoerd, vooral voor gebouwde monumenten. Op dit moment is er geen actieve monumentenraad, beperkte registratie en hierdoor onduidelijkheid over het aantal monumenten.
Knelpunten in de uitvoering	Ontbreken monumentenraad. Onvoldoende capaciteit, middelen en kennis. Beperkte capaciteit en expertise. Geen structurele financiering. Onduidelijkheid over definities en procedures.	Monumentenraad in oprichting. Geen beschermde monumenten aangewezen. Onzekerheid over definities 'monument'. Beperkte capaciteit- en expertise. Geen structurele financieringsmogelijkheden voor particulieren. Onduidelijkheid over consequenties monumentenstatus voor particulieren.	Ontbreken monumentenraad. Onduidelijkheid over definities en aantal monumenten. Eigenaren zijn waarschijnlijk niet geïnformeerd over de monumentale status van hun pand. Geen structurele financiering. Beperkte capaciteit en expertise. Beperkte samenwerking tussen afdelingen.
Resultaten	25 beschermde monumenten en 637 beschermingswaardige objecten ¹ en 2	0 beschermde monumenten, er is wel een conceptlijst van 10 potentiële monumenten	11 beschermde monumenten ² en een lijst met

¹ De lijst met beschermingswaardige gebouwen is als bijlage toegevoegd aan het ruimtelijk ontwikkelplan, zie: <https://bonaire-ro.nl/wp-content/uploads/2018/08/Bonaire-geconsolideerd-2018-Bijlagen.pdf>. Uit de interviews blijkt dat deze lijst recent is geactualiseerd en uitgebreid tot ruim 800 beschermingswaardige objecten. Deze lijst is bij het verschijnen van het voorliggende rapport nog niet gepubliceerd, waardoor wij op moment van schrijven zijn uitgegaan van de oorspronkelijke lijst.

² Op Sint Eustatius bestaat onduidelijkheid over het exacte aantal officieel beschermde monumenten (zie pagina 54). Uit gezamenlijk onderzoek van het Openbaar Lichaam Sint Eustatius (OLE) en de Rijksdienst van Cultureel Erfgoed (RCE) komt naar voren dat er 11 beschermde monumenten zijn, waarvan de aanwijzingen van vier beschermde monumenten zijn gepubliceerd.

	Bonaire	Saba	Sint Eustatius
	beschermde stads- /dorpsgezichten Aanwezigheid archeologische waardekaart en landschapsbiografie. Slechte onderhoudsstaat van monumenten.	Aanwezigheid archeologische verwachtingskaart Landschapsbiografie wordt opgesteld. Slechte onderhoudsstaat van potentiële monumenten.	beschermingswaardige objecten ³ En 1 beschermd stads- /dorpsgezicht Aanwezigheid archeologische waardekaart Landschapsbiografie wordt opgesteld Slechte onderhoudsstaat van (potentiële) monumenten
Toekomst- perspectief	Verbetering mogelijk door: structurele financiering, duidelijkheid over definities en procedures, vergroten capaciteit en kennis bij de overheid, meer samenwerking, erfgoededucatie en bewustwording.	Er is opbouw van structuur en capaciteit nodig. Daarna starten met eenvoudige aanpak en die geleidelijk uitbreiden. Er is daarnaast behoefte aan herziening van de wet op verschillende onderdelen en structurele financiering voor onderhoud.	Herstart nodig: monumentenraad opnieuw inrichten, registers actualiseren, eigenaren informeren, meer samenwerking en de beschikbaarheid voor structurele financiering voor onderhoud.

Conclusies

Conclusie 1: De wet biedt een juridische basis, maar de uitvoering hapert door gebrek aan capaciteit, middelen en kennis.

Hoewel de wet op papier een stevige juridische basis biedt en voldoende ruimte laat voor lokale invulling via de monumenten-eilandsverordeningen, blijkt de uitvoering in de praktijk op alle drie de eilanden te haperen. Een belangrijk knelpunt is het ontbreken van actieve monumentenraden, waardoor er sinds jaren geen nieuwe monumenten worden aangewezen. Ook zijn de bestaande registers verouderd, onvolledig en niet openbaar of lastig toegankelijk. Dit leidt tot onduidelijkheid over welke objecten daadwerkelijk wettelijk beschermd zijn. Daarnaast is sprake van een structureel tekort aan uitvoeringscapaciteit, kennis van de Monumentenwet BES en middelen bij de lokale overheden. Dit resulteert in onvoldoende toezicht en handhaving, waardoor veel monumenten en beschermingswaardige objecten in slechte staat verkeren of zelfs verloren zijn of verloren dreigen te gaan. Het ontbreken van structurele financieringsmogelijkheden, zoals subsidies of laagrentende leningen voor particuliere eigenaren, wordt breed als een gemis ervaren en ondermijnt het draagvlak voor

³ De lijst met beschermingswaardige objecten is als bijlage toegevoegd aan het ruimtelijk ontwikkelplan, zie: https://www.statiagovernment.com/fileadmin/Files/Documents/Ordinances/2024/A.B._2024_no._03_Afkond_ROP_Eux_2023__1__1_.pdf

het aanwijzen, behouden en onderhouden van beschermde monumenten bij particuliere eigenaren.

Conclusie 2: Er is op de eilanden ook behoefte aan heldere definities en transparante procedures vanuit de wetgeving

Op de eilanden bestaat duidelijke behoefte aan heldere definities en transparante procedures in de wetgeving, omdat in de praktijk veel onduidelijkheid heerst over wat precies onder een monument wordt verstaan en welke objecten daadwerkelijk beschermd (kunnen) zijn. Hierbij wordt vaak benoemd dat de definities in artikel 1 van de Monumentenwet BES als te beperkt of verouderd worden ervaren, bijvoorbeeld door het hanteren van de termijn van vijftig jaar en het ontbreken van aandacht voor bepaalde erfgoed domeinen zoals maritiem erfgoed, landschapselementen en immaterieel erfgoed. Daarnaast wordt aangegeven dat de procedures rondom aanwijzing, registratie en bescherming van monumenten niet altijd duidelijk zijn voor betrokkenen, mede doordat registers verouderd of niet publiek toegankelijk zijn. Ook wordt er op gewezen dat er geen interbestuurlijk toezicht in de wet geregeld is. Deze onduidelijkheden belemmeren niet alleen de uitvoering van de wet, maar zorgen er ook voor dat eigenaren en andere betrokkenen onvoldoende weten waar ze aan toe zijn en welke rechten en plichten ze hebben. Daarom wordt in deze evaluatie gepleit voor het verbreden en verduidelijken van definities en het transparanter maken van de procedures in de wetgeving.

Conclusie 3: Bonaire, Saba en Sint Eustatius kunnen niet als één homogene groep worden beschouwd

De lokale invulling van de monumentenzorg verschilt op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Bonaire heeft bijvoorbeeld naast een lijst met een beperkt aantal officieel beschermde monumenten ook een veel uitgebreidere lijst van beschermingswaardige objecten, terwijl op Saba de monumentenzorg nog in de opstartfase zit en er nog geen monumenten zijn aangewezen. Op Sint Eustatius zijn wel monumenten aangewezen, maar is er onduidelijkheid over het aantal beschermde monumenten omdat de registers verouderd zijn. Daarnaast verschillen de eilanden in bestuurlijke prioriteiten, beschikbare capaciteit en mate van maatschappelijk draagvlak. Deze verschillen maken duidelijk dat monumentenzorg in de praktijk op elk eiland anders uitpakt en andere knelpunten en behoeften kent. De naamgeving "BES" in de Monumentenwet BES suggereert overigens meer onderlinge verbanden dan dat er daadwerkelijk aanwezig zijn. De eilanden kennen grote culturele en geografische verschillen: Bonaire ligt bijvoorbeeld 1.000 kilometer van Saba en Sint Eustatius en er zijn duidelijke verschillen in taal (Papiamentu op Bonaire, Engels op Saba en Sint Eustatius), geschiedenis en identiteit. Dit pleit ervoor om de term BES te vervangen door de naamgeving van de eilanden. Dit wordt ook zo gevoeld op de eilanden.

Conclusie 4: Verschil met wetgeving in Europees Nederland is met name de integraliteit en de financieringsmogelijkheden

In Europees Nederland is de bescherming van erfgoed geregeld via de Erfgoedwet en de Omgevingswet, die een integraal en actueel kader bieden voor zowel monumenten, archeologie als museale objecten. Hierin heeft het Rijk een actieve rol en wijst rijksmonumenten aan. Er is een breed scala aan financieringsopties voor eigenaren van rijksmonumenten, waaronder subsidies zoals de Subsidieregeling instandhouding monumenten (SIM) en de Subsidie woonhuismonumenten (woonhuissubsidie). Gemeenten (en provincies) zijn in Europees Nederland verantwoordelijk voor het aanwijzen van gemeentelijke (en provinciale) monumenten en het opstellen van verordeningen, met

ondersteuning vanuit het Gemeentefonds. In Caribisch Nederland zijn deze financieringsopties van de Erfgoedwet niet van toepassing. De Monumentenwet BES biedt minder structurele financiële ondersteuning. Beschikbare leningen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF) zijn incidenteel en op dit moment alleen gericht op zakelijke eigenaren, terwijl particuliere eigenaren slechts beperkt toegang hebben tot fiscale voordelen vanwege het veelal ontbreken van een officiële monumentenstatus en onvoldoende inkomen hebben om gebruik te maken van leningen of belastingaftrek.

Conclusie 5: De wettelijke kaders in de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten zijn vergelijkbaar, maar de uitvoering verschilt

In de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten zijn vergelijkbare wettelijke kaders aanwezig als op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, met eigen monumentenverordeningen en -raden. Op Curaçao en Aruba wordt de uitvoering versterkt door actieve stichtingen en fondsen die zich richten op restauratie, beheer en bewustwording. De effectiviteit hiervan hangt echter sterk af van de beschikbare lokale capaciteit, bestuurlijke betrokkenheid en beschikbare financiële middelen. Sint Maarten blijft op het gebied van monumentenzorg achter bij Curaçao en Aruba en is de uitvoering van monumentenzorg de laatste jaren beperkt, mede door het ontbreken van een actieve monumentenraad en een monumentenfonds.

Conclusie 6: Het uitbreiden van de werking van de Erfgoedwet naar Caribisch Nederland kent zowel voordelen als nadelen

Enerzijds zou aansluiting bij de Erfgoedwet kunnen zorgen voor meer duidelijkheid in definities, betere toegang tot structurele financieringsmogelijkheden (zoals de SIM-subsidie en de woonhuissubsidie) en bijdragen aan een gelijk speelveld voor monumenteneigenaren in Caribisch en Europees Nederland. Ook zou het toezicht en de handhaving professioneler kunnen worden ingericht en kunnen kennis en expertise uit Europees Nederland beter worden benut. Anderzijds zijn er zorgen dat volledige toepassing van de Erfgoedwet te complex en bureaucratisch zou zijn voor de schaal en context van de BES-eilanden, waar de uitvoeringscapaciteit beperkt is en de lokale autonomie belangrijk wordt gevonden. Een alternatief zou daarom kunnen zijn om niet de hele Erfgoedwet van toepassing te verklaren, maar wel bepaalde onderdelen of definities over te nemen en de financieringsmogelijkheden open te stellen voor Caribisch Nederland. Dit zou kunnen bijdragen aan een betere bescherming van het erfgoed, zonder de lokale context en uitvoerbaarheid uit het oog te verliezen.

Conclusie 7: Een solide juridisch kader alleen is niet genoeg; praktische uitvoeringskracht, financiering en lokale betrokkenheid zijn essentieel

De Monumentenwet BES biedt een juridische basis, maar stukt op dit moment in de uitvoering door gebrek aan capaciteit, middelen en kennis. Functionerende monumentenraden ontbreken op alle drie de eilanden, registers op Bonaire en Sint Eustatius zijn verouderd en er is onduidelijkheid over wat beschermd is. Er is behoefte aan heldere definities en transparante procedures vanuit de wet. De financieringsmogelijkheden voor monumenten op Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn daarnaast zeer beperkt. Effectieve monumentenzorg op de eilanden vraagt om actieve uitvoering, structurele financiering en maatwerk per eiland.

Overwegingen

In deze evaluatie hebben we los van de aanbevelingen een drietal overwegingen geformuleerd, waarover vanuit beleid een beslissing kan worden genomen. Deze besluiten zijn essentieel voor de vraag hoe het erfgoedbeleid op Bonaire, Saba en Sint Eustatius wordt vormgegeven.

Overweging 1: Bepaal of cultureel erfgoed binnen Caribisch Nederland een Rijksaangelegenheid betreft

De eerste overweging is of er een gedeeld beeld is dat het behouden van erfgoed (en hierbinnen monumenten) inderdaad een Rijksaangelegenheid betreft en dus niet enkel aan de eilanden kan worden overgelaten.

Veel monumenten en ander cultureel erfgoed op Bonaire, Saba en Sint Eustatius zijn van grote cultuurhistorische waarde en zij maken deel uit van de gedeelde geschiedenis van de bevolking van de eilanden en (hiermee) van het Koninkrijk der Nederlanden. Vanuit deze optiek is het behoud van cultureel erfgoed essentieel voor het levend houden van de geschiedenis, identiteit en tradities van de gemeenschappen op de eilanden. Daarnaast heeft Nederland internationale verdragen geratificeerd, zoals het UNESCO-Werelderfgoedverdrag, het Verdrag van Granada en het Verdrag van Valletta, waarmee het zich verplicht om erfgoed – ook in Caribisch Nederland – te beschermen en te behouden voor toekomstige generaties. Nederland kan zich, vanuit de optiek van de evaluatoren, niet beroepen op het argument dat erfgoedzorg alleen een lokale aangelegenheid is, omdat het Rijk de verdragen voor het gehele grondgebied heeft geratificeerd en eindverantwoordelijk is voor de naleving van deze internationale verplichtingen. Bovendien wordt erfgoed steeds meer gezien als een rijksbelang, onder andere in het ruimtelijk ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland (ROCN), waarin het behoud van cultureel erfgoed expliciet als nationaal belang is opgenomen.

Overweging 2: Het beschikbaar maken van financiering

De tweede overweging is of er vanuit Rijksmiddelen middelen beschikbaar gemaakt kunnen worden en op welke wijze.

Vanuit deze evaluatie blijkt dat het ontbreken van structurele financieringsmogelijkheden (zoals subsidies of laagrentende leningen) één van de grootste knelpunten is voor effectieve monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Dit geldt zowel voor overheden, particulieren, als voor andere eigenaren van monumenten. Het beschikbaar maken van afdoende financiering is daarom essentieel om monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius toekomstbestendig te maken. Zonder structurele financiële ondersteuning blijft het behoud van erfgoed afhankelijk van incidentele projecten en individuele inzet, met als risico dat waardevolle monumenten en objecten verloren gaan.

Overweging 3: Aanpassen van de huidige wet, of aansluiten op de Erfgoedwet

De derde overweging betreft de keuze tussen het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES of het aansluiten op, of overnemen van de Erfgoedwet op Bonaire, Saba en Sint Eustatius.

Uit de evaluatie blijkt dat de huidige Monumentenwet BES op papier een goede juridische basis biedt, maar dat de uitvoering op de eilanden hapert door gebrek aan capaciteit, middelen, kennis en duidelijke procedures. Daarnaast zijn er verschillen tussen de BES-

eilanden en Europees Nederland, vooral op het gebied van financiering, integraliteit en actualiteit van de wetgeving. Er is op de eilanden behoefte aan heldere definities en transparante procedures. De huidige wet wordt als te beperkt of verouderd ervaren, bijvoorbeeld door de termijn van vijftig jaar. In Europees Nederland biedt de Erfgoedwet een actueel kader voor monumentenzorg, met duidelijke subsidiemogelijkheden en een actieve rol voor het Rijk. In Caribisch Nederland zijn financieringsmogelijkheden beperkt.

De derde overweging betreft dan ook twee hoofdopties:

1. Het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES

Het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES biedt als voordeel dat definities verbreed kunnen worden en procedures transparanter. Hierdoor ontstaat er meer ruimte om verschillende erfgoed domeinen – zoals maritiem, landschappelijk en immaterieel erfgoed – adequaat te beschermen. Ook kan bescherming van erfgoed via het ruimtelijk spoor beter verankerd worden in de Monumentenwet BES. Op dit moment hebben Bonaire, Saba en St. Eustatius al de mogelijkheid om erfgoed via het ruimtelijk ontwikkelingsplan (ROP) te beschermen. De panden op een lijst van beschermingswaardige objecten mogen dan niet gesloopt worden. Deze aanpassingen zorgen ervoor dat de wetgeving recht doet aan de culturele, bestuurlijke en praktische verschillen tussen Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Bovendien kunnen onduidelijkheden over wat precies onder een monument valt en hoe aanwijzing en bescherming plaatsvinden, worden weggenomen, wat de uitvoerbaarheid en het draagvlak vergroot. Daartegenover staat dat, zonder structurele financiering en betere aansluiting op landelijke regelingen, veel knelpunten blijven bestaan. Zo blijven de middelen voor onderhoud en restauratie beperkt, waardoor eigenaren van monumenten onvoldoende worden ondersteund. Dit ondermijnt het maatschappelijk draagvlak voor monumentenzorg, omdat de lasten voor eigenaren van een monument vaak zwaarder wegen dan de baten. Ook blijft het risico bestaan dat monumenten in verval raken of verloren gaan, doordat de uitvoering afhankelijk blijft van incidentele projecten en individuele inzet, in plaats van een structureel en toekomstbestendig stelsel.

2. Het (gedeeltelijk) aansluiten op de Erfgoedwet

Aansluiting bij de Erfgoedwet biedt als belangrijk voordeel dat de BES-eilanden toegang krijgen tot structurele en ruimere subsidiemogelijkheden, zoals de SIM-regeling en woonhuissubsidie, die nu alleen voor Europees Nederland beschikbaar zijn. Dit zorgt voor een gelijk speelveld voor (rijks)monumenteneigenaren in Caribisch en Europees Nederland en kan het draagvlak voor monumentenzorg aanzienlijk vergroten. Daarnaast biedt de Erfgoedwet heldere en actuele definities, waardoor onduidelijkheden over wat precies onder een monument valt worden weggenomen. Aanvullend kunnen toezicht en handhaving professioneler worden ingericht, doordat kennis en expertise uit Europees Nederland beter benut kunnen worden en er meer uniformiteit ontstaat in de uitvoering van monumentenzorg.

Daar staat tegenover dat volledige aansluiting bij de Erfgoedwet ook nadelen kent. De wet is ontworpen voor de schaal en capaciteit van Europees Nederland en heeft vooral impact op wat de landelijke overheid kan en moet. Voor de BES-eilanden kan de Erfgoedwet te complex en bureaucratisch lijken. De uitvoeringslast kan daardoor te zwaar (bevonden) worden, zeker gezien de beperkte ambtelijke capaciteit en middelen op de eilanden. Bovendien kan de lokale autonomie onder druk komen te staan, omdat de Erfgoedwet uitgaat van een integraal en centraal aangestuurd stelsel wat op dit moment ook nog niet geïmplementeerd is op de

eilanden. Van belang is ook om rekening te houden met verschillen in financiële mogelijkheden van eigenaren van monumenten en het daaraan gerelateerde doenvermogen.

Aanbevelingen

Aanbeveling 1: Zet niet alleen in op implementatie van de wet, maar zorg er ook voor dat uitvoeringsproblemen worden aangepakt.

In de paragraaf hierboven hebben wij een beeld geschetst van twee mogelijke richtingen om het wettelijk kader aan te passen. Tegelijkertijd hapert de uitvoering van monumentenzorg op de eilanden nu al door gebrek aan capaciteit, kennis en middelen. Beide wetten vragen om actieve monumentenraden, goed bijgehouden registers, vergunningverlening, toezicht en handhaving – en hiervoor moeten eerst de basisvoorwaarden op orde zijn. De Erfgoedwet is daarnaast ontworpen voor de schaal, capaciteit en bestuurlijke context van Europees Nederland. De Caribische eilanden zijn veel kleiner en hebben (hierdoor) minder ambtelijke capaciteit en er is sprake van verschillen in doenvermogen. De implementatie van de Erfgoedwet op de eilanden biedt daarom zeker geen oplossing voor de bestaande uitvoeringsproblemen. Sterker nog, extra taken en verplichtingen kunnen de lokale overheden overbelasten als er niet tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in kennis, personeel en middelen.

Aanbeveling 2: Investeer in uitvoeringskracht: (re)activeer monumentenraden, verbeter registers en bouw lokale kennis en capaciteit op.

Het versterken van de uitvoeringskracht is essentieel voor effectieve monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius, ongeacht de wijze waarop dit vorm gegeven wordt. Dit betekent in de praktijk dat monumentenraden (weer) actief moeten worden, zodat nieuwe monumenten kunnen worden aangewezen en bestaande registers geactualiseerd en toegankelijk gemaakt kunnen worden. Het is ook mogelijk om de monumentenraad te combineren met een monumentencommissie die kan adviseren over wijzigingen aan monumenten in het kader van vergunningen. Dat is een optie die verkend wordt op Saba. Door registers te actualiseren en openbaar te maken ontstaat er duidelijkheid over welke objecten daadwerkelijk beschermd zijn, wat niet alleen de uitvoering maar ook het draagvlak onder eigenaren en de gemeenschap vergroot. Daarnaast is het noodzakelijk om te investeren in lokale kennis en capaciteit. Veel knelpunten in de uitvoering – zoals gebrekkig toezicht en handhaving, vergunningverlening en onderhoud – zijn direct te herleiden tot een tekort aan deskundig personeel en onvoldoende kennis van de wet- en regelgeving. Door te investeren in opleiding, het vastleggen van kennis en ervaring, en het opbouwen van specialistische functies (zoals een *erfgoedinspecteur*), kan de kwaliteit van monumentenzorg structureel worden verbeterd.

Aanbeveling 3: Zorg voor beschikbare middelen

Een structurele verbetering van de monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius vraagt om het beschikbaar stellen van voldoende middelen. Dit betekent dat er niet alleen incidentele financiering moet zijn voor losse projecten, maar dat er structurele budgetten nodig zijn voor (duurzaam) onderhoud, restauratie en het versterken van de uitvoeringskracht. Zowel lokale overheden, zakelijke eigenaren als particuliere eigenaren moeten kunnen rekenen op financiële ondersteuning, bijvoorbeeld via subsidies, laagrentende leningen of fiscale voordelen. Daarnaast is het belangrijk dat er middelen beschikbaar zijn voor het opbouwen van lokale kennis en capaciteit (zie aanbeveling 2).

Aanbeveling 4: Zet in op bewustwording en educatie

Het vergroten van bewustwording en educatie rondom erfgoed is volgens de evaluatoren een essentiële randvoorwaarde voor succesvolle monumentenzorg. Veel inwoners, beleidsmakers en handhavers weten niet wat een monument is of waarom bescherming nodig is. Zonder draagvlak en kennis binnen deze groepen zal de wet weinig effect hebben. Door te investeren in educatie – bijvoorbeeld via het onderwijs, publiekscampagnes, erfgoedlessen en lokale evenementen – kan kennis over de geschiedenis, betekenis en het behoud van erfgoed breed worden verspreid. Dit draagt bij aan meer betrokkenheid van de gemeenschap, stimuleert trots op het lokale erfgoed en vergroot de kans dat bewoners zich actief inzetten voor behoud en onderhoud. Daarnaast helpt heldere en toegankelijke informatievoorziening eigenaren en belanghebbenden om hun rechten en plichten beter te begrijpen. Bewustwording en educatie vormen daarmee de basis voor een duurzaam en toekomstbestendig erfgoedbeleid, waarin erfgoed niet alleen wordt beschermd door regels, maar ook wordt gedragen door de samenleving zelf. Er kan bezien worden of dit bereikt kan worden door (meer) aan te sluiten op de reeds ontwikkelde cultuuragenda's op de eilanden en bijvoorbeeld via de op de eilanden geïntroduceerde cultuurcoaches.

Aanbeveling 5: Herzie de artikelen van de Monumentenwet als deze van toepassing blijft op Bonaire, Saba en Sint Eustatius

Aan het einde van het rapport in hoofdstuk 6 is per artikel uit de Monumentenwet BES een overzicht opgenomen van de gewenste verbeteringen, zoals benoemd in de interviews. Gemakshalve verwijzen wij naar de betreffende passages in hoofdstuk 6.

Summary

Background

In November 2023, the House of Representatives called on the government—through the Wuite motion—to evaluate the functioning of the *Monumentenwet BES*. The reason for the evaluation is that this Act, since its introduction in 2010, has never previously been evaluated. Moreover, in practice, differences have arisen between heritage management in the Caribbean Netherlands (through the *Monumentenwet BES*) and the European Netherlands (through the Heritage Act), for example in the area of financial support, the procedures for designating monuments, and the implementation of the law.

Objectives and research questions

The evaluation period of the *Monumentenwet BES* covers the years from the Act's entry into force in 2010 up to and including 2024. This period is used to retrospectively examine the functioning of the law, the implementation by the parties involved, and the results achieved in the field of heritage conservation on Bonaire, St. Eustatius and Saba. The evaluation aims to identify the needs, wishes, bottlenecks and opportunities related to the *Monumentenwet BES* during the 2010–2024 period. The evaluation therefore focuses both on the past and the current situation, as well as on future wishes and needs. This aligns with the broader trajectory of the Caribbean Netherlands sub-programme “Heritage and Government”, in which limited resources are available for improvement proposals arising from the evaluation. Research questions were formulated at the start of the evaluation. These questions are answered further on in this summary.

Methodology

In the first phase, a desk study and exploratory interviews conducted from the European Netherlands were used to map the background and functioning of the *Monumentenwet BES* and to prepare for further data collection. This phase concluded with an inception report containing the first findings, which was discussed with the monitoring committee. In the second phase, interviews were conducted on Bonaire, St. Eustatius and Saba, as well as in the countries of Curaçao, Aruba and St. Maarten, and in the European Netherlands. In total, 58 in-depth interviews were conducted. Interview reports were prepared for all conversations, which were then coded and analysed using the SCP model (structure–conduct–performance), supplemented with principles from *Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE)*.

Limitations of the research

This approach provided a broad picture of the functioning, bottlenecks and opportunities of the law. At the same time, several methodological limitations should be noted. Already during the desk study it became clear that current and complete documentation on monuments and monument policy is lacking on some islands, making it difficult to obtain a full and reliable picture—particularly regarding developments further in the past. Furthermore, the evaluation team is aware that the research is based primarily on interviews in addition to desk research. This means that the results partly depend on personal experiences, perceptions and memories, which may be subjective and may not cover the entire evaluation period. Finally, due to differences in context, policy and implementation, comparisons between the European

Netherlands, the islands Bonaire, St. Eustatius and Saba, and the other countries within the Kingdom (Curaçao, Aruba and St. Maarten) are sometimes difficult to make.

Findings

The next table presents the main findings of the evaluation for Bonaire, Saba and Sint Eustatius.

	Bonaire	Saba	Sint Eustatius
Functioning of the law	The implementation of the law has largely come to a standstill due to a lack of capacity, resources and an active Monuments Council. The monuments register is not publicly accessible. Heritage is partly safeguarded through spatial planning.	The Act and ordinance are not yet being applied; heritage management is in an initial phase. A working group is preparing the establishment of a Monuments Council and an inventory.	The Act was partly implemented in the past, mainly for built heritage. At present there is no active Monuments Council, registration is limited, and there is uncertainty about the number of monuments.
Bottlenecks in implementation	Absence of a Monuments Council. Insufficient capacity, resources and expertise. No structural financing. Uncertainty about definitions and procedures.	Monuments Council is currently being established. No protected monuments designated. Uncertainty regarding the definition of 'monument'. Limited capacity and expertise. No structural financing for private individuals. Uncertainty about consequences of monument status.	Absence of a Monuments Council. Uncertainty about definitions and number of monuments. Owners likely not informed about monument status. No structural financing. Limited capacity and expertise. Limited cooperation between departments.
Results	25 protected monuments and 637 heritage-worthy objects (recently updated to approx. 800). ⁴ Two protected cityscape/villagescape.	0 protected monuments; draft list of 10 potential monuments. Archaeological expectation map.	11 protected monuments ⁵ ; a list of heritage-worthy objects ⁶ ; 1 protected cityscape/villagescape. Archaeological value

⁴ The list of buildings considered eligible for protection is included as an appendix to the Spatial Development Plan; see: <https://bonaire-ro.nl/wp-content/uploads/2018/08/Bonaire-geconsolideerd-2018-Bijlagen.pdf>. The interviews indicate that this list has recently been updated and expanded to include more than 800 heritage-worthy properties. At the time of publication of the present report, this updated list had not yet been made public. Therefore, at the time of writing, we have relied on the original list.

⁵ On Sint Eustatius, there is uncertainty regarding the exact number of officially protected monuments (see page 54). Joint research conducted by the Public Entity Sint Eustatius (OLE) and the Cultural Heritage Agency of the Netherlands (RCE) indicates that there are 11 protected monuments, of which the designations of four monuments have been formally published.

⁶ The list of objects considered eligible for protection is included as an appendix to the Spatial Development Plan; see: https://www.statiagovernment.com/fileadmin/Files/Documents/Ordinances/2024/A.B._2024_no.03_Afkond_ROM_Eux_2023_1_1.pdf.

	Archaeological value map and landscape biography present. Poor maintenance of monuments.	Landscape biography being prepared. Poor maintenance of potential monuments.	map. Landscape biography being prepared. Poor maintenance of (potential) monuments.
Future perspective	Improvement possible through structural financing, clarity on definitions and procedures, increasing capacity and knowledge, more cooperation, heritage education and awareness.	Need to build structure and capacity; begin with a simple approach and expand gradually. Revision of the law and structural financing required.	Restart needed: re-establish Monuments Council, update registers, inform owners, improve cooperation, ensure structural financing for maintenance.

Conclusions

Conclusion 1: The Act provides a legal basis, but implementation falters due to a lack of capacity, resources and expertise.

Although on paper the Act offers a solid legal foundation and leaves sufficient scope for local elaboration through the monuments island ordinances, in practice implementation falters on all three islands. A key bottleneck is the absence of active Monuments Councils, as a result of which no new monuments have been designated for years. Existing registers are also outdated, incomplete and not public or are difficult to access. This leads to uncertainty about which objects are in fact legally protected. In addition, there is a structural shortage of implementation capacity, knowledge of the *Monumentenwet BES*, and resources within the local governments. This results in inadequate supervision and enforcement, causing many monuments and heritage-worthy objects to be in poor condition or to have been lost or be at risk of being lost. The lack of structural financing options—such as grants or low-interest loans for private owners—is widely felt to be a shortcoming and undermines support among private owners for designating, preserving and maintaining protected monuments.

Conclusion 2: The islands also need clear definitions and transparent procedures in the legislation.

There is a clear need on the islands for clear definitions and transparent procedures in the legislation, because in practice there is much uncertainty about what exactly is meant by a monument and which objects are (or can be) protected. It is often noted that the definitions in Article 1 of the *Monumentenwet BES* are experienced as too narrow or outdated—for example due to the fifty-year threshold and the lack of attention for certain heritage domains such as maritime heritage, landscape elements and intangible heritage. In addition, it is indicated that the procedures around designation, registration and protection of monuments are not always clear to stakeholders, partly because registers are outdated or not publicly accessible. It is also pointed out that the Act contains no provision for inter-administrative supervision. These uncertainties not only impede implementation of the law; they also mean that owners and other stakeholders do not sufficiently know where they stand and what rights and obligations they have. This evaluation therefore argues for broadening and clarifying definitions and making procedures in the legislation more transparent.

Conclusion 3: Bonaire, Saba and St. Eustatius cannot be considered a single homogeneous group.

The local implementation of heritage management differs across Bonaire, Saba and St. Eustatius. For example, in addition to a list with a limited number of officially protected monuments, Bonaire also has a much more extensive list of heritage-worthy objects, while on Saba heritage management is still in a start-up phase and no monuments have yet been designated. On St. Eustatius, monuments have been designated, but there is uncertainty about the number of protected monuments because the registers are outdated. The islands also differ in administrative priorities, available capacity and the level of societal support. These differences show that, in practice, heritage management plays out differently on each island and faces different bottlenecks and needs. The name “BES” in the *Monumentenwet BES* moreover suggests more interrelationships than actually exist. The islands have major cultural and geographic differences: Bonaire lies about 1,000 kilometres from Saba and St. Eustatius and there are clear differences in language (Papiamentu on Bonaire, English on Saba and St. Eustatius), history and identity. This argues for replacing the term “BES” by naming the islands explicitly.

Conclusion 4: The main differences from the legislation in the European Netherlands concern integration and financing options.

In the European Netherlands, heritage protection is regulated through the Heritage Act and the Environment and Planning Act, which together provide an integrated and up-to-date framework for monuments, archaeology and museum objects. Central government plays an active role and designates national (rijks) monuments. There is a wide range of financing options for owners of national monuments, including grants such as the Preservation of Monuments Grant Scheme (SIM) and the Residential Monuments Grant. Municipalities (and provinces) in the European Netherlands are responsible for designating municipal (and provincial) monuments and for adopting ordinances, with support via the Municipal Fund. In the Caribbean Netherlands, these financing options under the Heritage Act do not apply. The *Monumentenwet BES* provides less structural financial support. Loans available through the National Restoration Fund (NRF) are incidental and currently aimed only at commercial owners, while private owners have limited access to tax benefits because there is often no official monument status and incomes are insufficient to make use of loans or tax deduction.

Conclusion 5: The legal frameworks in the countries of Curaçao, Aruba and St. Maarten are comparable, but implementation differs.

In the countries of Curaçao, Aruba and St. Maarten, legal frameworks comparable to those on Bonaire, St. Eustatius and Saba are in place, with their own monument ordinances and councils. On Curaçao and Aruba, implementation is strengthened by active foundations and funds focused on restoration, management and raising awareness. The effectiveness of these efforts, however, depends greatly on available local capacity, administrative engagement and financial resources. St. Maarten lags behind Curaçao and Aruba in the field of heritage management and, in recent years, implementation has been limited, partly due to the absence of an active Monuments Council and a monuments fund.

Conclusion 6: Extending the scope of the Heritage Act to the Caribbean Netherlands has both advantages and disadvantages.

On the one hand, alignment with the Heritage Act could provide greater clarity in definitions, better access to structural financing options (such as the SIM grant and the Residential

Monuments Grant), and contribute to a level playing field for monument owners in the Caribbean and European Netherlands. Supervision and enforcement could also be set up more professionally and knowledge and expertise from the European Netherlands could be used more effectively. On the other hand, full application of the Heritage Act may be too complex and bureaucratic for the scale and context of the BES islands, where implementation capacity is limited and local autonomy is valued. An alternative could therefore be not to apply the entire Heritage Act, but to adopt certain components or definitions and open up the financing options to the Caribbean Netherlands.

Conclusion 7: A solid legal framework alone is not enough; practical implementation capacity, financing and local engagement are essential.

The *Monumentenwet BES* provides a legal foundation, but implementation is currently at a standstill due to a lack of capacity, resources and expertise. Functional Monuments Councils are absent on all three islands, registers on Bonaire and St. Eustatius are outdated, and there is uncertainty about what is protected. There is a need for clear definitions and transparent procedures in the legislation. Financing options for monuments on Bonaire, St. Eustatius and Saba are also very limited. Effective heritage management on the islands requires active implementation, structural financing and tailored, island-specific approaches.

Considerations

Consideration 1: Determine whether cultural heritage in the Caribbean Netherlands is a matter of national responsibility.

The first consideration is whether the preservation of heritage (including monuments) is indeed a matter of national responsibility and therefore cannot be left solely to the islands. Many monuments and other types of cultural heritage on Bonaire, Saba and St. Eustatius are of great cultural-historical value and are part of the shared history of the islands and the Kingdom of the Netherlands. From this perspective, preserving cultural heritage is essential for keeping the history, identity and traditions of the island communities alive. The Netherlands has also ratified international treaties such as the UNESCO World Heritage Convention, the Granada Convention and the Valletta Convention, which obligate the Netherlands to protect heritage throughout its territory, including the Caribbean Netherlands.

Consideration 2: Making financing available.

The evaluation shows that the absence of structural financing options (such as grants or low-interest loans) is one of the greatest bottlenecks for effective heritage management on Bonaire, Saba and St. Eustatius. This applies to governments, private owners and other owners of monuments. Providing adequate financing is essential to ensure that heritage management in the Caribbean Netherlands can be future-proof. Without structural funding, heritage preservation will remain dependent on incidental projects and individual efforts, with the risk that valuable monuments and objects will be lost.

Consideration 3: Amending the current Monumentenwet BES or aligning with the Dutch Heritage Act.

The evaluation shows that, although the *Monumentenwet BES* provides a legal foundation, implementation falters due to a lack of capacity, resources, expertise and clear procedures. Important differences exist between the BES islands and the European Netherlands, particularly in the areas of financing, integration and the currency of legislation. The current

law is regarded as too limited or outdated, for example because of the fifty-year threshold. The Dutch Heritage Act provides an up-to-date and integrated framework with clearer definitions and a wide range of financing options. Alignment with (parts of) the Heritage Act could offer better support and clarity, but may also be too complex or bureaucratic for the small scale and limited capacity of the islands.

Recommendations

Recommendation 1: Do not focus solely on implementing the law, but ensure that implementation issues are addressed.

In the previous paragraph, two possible directions for adjusting the legislative framework were outlined. At the same time, the implementation of heritage management on the islands is already faltering due to a lack of capacity, knowledge and resources. Both legislative frameworks require active Monuments Councils, well-maintained registers, permitting procedures, supervision and enforcement. The basic conditions for these must first be in order. The Heritage Act is designed for the scale, capacity and administrative context of the European Netherlands, while the Caribbean islands are much smaller and have less administrative capacity, as well as differences in “ability to act”. Implementing the Heritage Act does not solve existing implementation problems and may overburden local governments if investments in knowledge, personnel and resources are not made.

Recommendation 2: Invest in implementation capacity: (re)activate Monuments Councils, improve registers, and build local knowledge and expertise.

Strengthening implementation capacity is essential for effective heritage management on Bonaire, Saba and St. Eustatius. Monuments Councils must (again) become active so that new monuments can be designated and existing registers can be updated and made accessible. Councils can be combined with monuments committees that advise on changes in the context of permitting. Updating and publicising registers creates clarity about what is protected and increases support among owners and the community. Local knowledge and expertise must be built through training, safeguarding institutional knowledge, and establishing specialist roles such as a heritage inspector.

Recommendation 3: Ensure that financial resources are available.

Structural improvement of heritage management requires sufficient financial resources—not only incidental funding for projects but also structural budgets for maintenance, restoration and strengthening implementation capacity. Local governments, commercial owners and private owners must have access to financial support, for example through grants, low-interest loans or tax benefits. Funding is also needed for building local knowledge and capacity.

Recommendation 4: Focus on awareness-raising and education.

Raising awareness and education around heritage is an essential precondition for successful heritage management. Many residents, policymakers and enforcement staff do not know what a monument is or why protection is necessary. By investing in education—through schools, public campaigns, heritage lessons and local events—knowledge of history, significance and preservation can be widely disseminated, increasing community involvement. Clear, accessible information helps owners and stakeholders understand their rights and obligations. Awareness and education can build a sustainable, future-proof heritage policy supported by society.

Recommendation 5: Revise the articles of the Monumentenwet BES if it remains applicable to Bonaire, Saba and St. Eustatius.

Chapter 6 of the report provides an overview of the desired improvements to each article of the *Monumentenwet BES* as identified in the interviews. Reference is made to the relevant passages in that chapter.

Evaluashon Lei di Monumento BES: Resúmen

Motibu

Na novèmber 2023 Tweede Kamer, pa medio di moshon Wuite, a pidi gobièrnu pa evaluá funshonamentu di Lei di Monumento BES (Monumentenwet BES). Motibu pa e evaluashon akí ta ku for di momentu ku a introdusí e lei akí na 2010 nunca el a wòrdu evaluá. Ademas den práktika algun diferensha a surgi den konservashon di patrimonio na Hulanda karibense - pa medio di Lei di Monumento BES - i Hulanda Europeo - pa medio di Lei di Patrimonio (Erfgoedwet). Por ehèmpel den área di apoyo finansiero, e manera di designá monumento i ehekushon di e lei.

Meta i e preguntanan di e investigashon

E periodo di evaluashon di e Lei di Monumento BES ta kubri e añanan 2010 - for di su implementashon - te ku 2024. Den e periodo akí ta wak kon e lei a funshoná, ehekushon dor di e partidonan envolví a bai, anto e resultadonan den e área di konservashon di monumento na Boneiru, Sint-Eustatius i Saba. E propósito di e evaluashon ta pa tin un bista riba e nesesidat-, deseo-, problema- i oportunitatnan ku tin pa loke ta trata e Lei di Monumento BES den e periodo 2010-2024. Pa e motibu ei e evaluashon ta dirigí riba tantu e situashon den pasado, komo esun aktual i den futuro deseo- i nesesidatnan. Esaki ta konektá ku e trayekto mas ámplio yamá 'Patrimonio i Gobièrnu' ('Erfgoed en Overheid'). E trayekto separá pa Hulanda karibense, den kua tambe, maske limitá, tin medio disponibel pa e propuestanan pa mehora ku sali komo resultado for di e evaluashon. Na kuminsamentu di e evaluashon a formulá e preguntanan pa e investigashon. Mas dilanti den e resúmen akí, lo kontestá esakinan.

Metodologia

Den e promé fase di *desk research* i entrevista di eksplorashon - for di Hulanda - a reuní i klasifiká e base i funshonamentu di e Lei di Monumento BES, anto a hasi otro preparashon pa kolekshon di dato. A klousurá e fase akí ku un reportahe ku e promé resultadonan. A pasa dor di esakinan ku e komishon di guia. Despues den e di dos fase a tene entrevista na Boneiru, Sint-Eustatius, Saba, Kòrsou, Aruba, Sint-Maarten i na Hulanda europeo. Di e entrevistanan tin relato ku seguidamente a wòrdu kodifiká i analisá pa medio di e modelo SCP (structure–conduct–performance), anto a komplementá nan ku e puntonan di salida for di Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE) di Reino.

E limitashonnan di e investigashon

Di e manera akí a haña un bista ámplio di e manera di traha, e problema- i oportunitatnan di e lei. Alabes tambe tin opservashon ku por wòrdu hasi pa loke ta trata e metodologia. Asina durante e *desk research* a sali na kla ku algun isla no tin tur dokumentashon aktual i kompleto di monumento i maneho di monumento, loke ta hasi difísil pa haña un bista kompleto i konfiabel di, en espesial, e pasado lehanu. Tambe nos ta konsiente ku e evaluashon banda di un *desk research*, ta basá primordialmente riba entrevista ku esnan konserní. Esaki ta nifiká ku e resultadonan parsialmente ta dependé di e eksperiansianan personal, persepsion i rekuerto. Esakinan por ta suphetivo, anto no ta kubri e periodo di evaluashon kompleto. Komo último nos ke mensioná ku diferensha di konteksto, maneho i ehekushon tin biaha ta

hasi un komparashon entre e situashon na Hulanda europeo, e islanan Boneiru, Sint-Eustatius i Saba i e otro paisnan den Reino (Kòrsou, Aruba i Sint-Maarten) kompleho.

Resultado

E siguiente tabèl ta mustra den liñanan grandi e resultadonan di e evaluashon pa Boneiru, Saba i Sint-Eustatius.

	Boneiru	Saba	Sint-Eustatius
Kon e lei ta funshoná	Pa gran parti e ehekushon di e lei ta pará ketu pa falta di kapasidat, medio i un konseho di monumento (monumentenraad). E registro di monumento no ta aksesibel pa públiko. Ta sigurá patrimonio parsialmente pa medio di ordenamentu di teritorio.	No ta apliká e lei i dekreto ainda; ta inisiano konservashon di monumento (monumentenzorg). Tin un grupo di trabou (werkgroep) ku ta lantando e konseho di monumento (monumentenraad) i ta hasiendo un inventarisashon.	Den pasado parsialmente a ehekutá e lei, en esepial pa e monumentonan konstruí. Na e momentu akí no tin un konseho di monumento aktivo, tin registrashon limitá i pa e motibu ei no tin klaridat pa loke ta trata e kantidat di monumento.
E problemanan durante e ehekushon	No tin konseho di monumento. No tin suficiente kapasidat, medio i konosementu. Kapasidat i ekspertisia limitá. No tin finansiamentu struktural. No tin klaridat pa loke ta trata definishon i prosedura.	Ta lantando un konseho di monumento. No tin monumento protegé asigná. Tin inseguridat pa loke ta trata e término 'monumento'. Kapasidat i ekspertisio ta limitá. No tin posibilidat di finansiamentu struktural pa sektor privá. Inseguridat pa loke ta trata e konsekuenshanan di un estado di monumento pa sektor privá.	No tin konseho di monumento. No tin klaridat pa loke ta trata e definishon i kantidat di monumento. Probablemente no a informá e propietarionan tokante e estado monumental di nan edifisio. No tin finansiamentu struktural. Kapasidat i ekspertisio limitá. Koperashon entre departamentonan ta limitá.
Resultado	25 monumento protegé ⁷ i 637 opheto ku ta digno pa protegé, 2 asina	Sero monumento protegé, tin konsepto di un lista ku 10 potensial monumento.	Tin 11 monumento ⁸ protegé i un lista ku opheto ku ta digno pa

⁷ E lista ku edifisio ku ta digno pa wòrdu protegé ta inklui den e plan di desaroyo: <https://bonaire-ro.nl/wp-content/uploads/2018/08/Bonaire-geconsolideerd-2018-Bijlagen.pdf>. For di e entrevistanan a sali na kla ku resientemente a aktualisá e lista akí te na mas ku 800 opheto ku ta digno pa wòrdu protegé. No a publiká e lista akí ainda na momentu ku a publiká e rapòrt akí, pa motibu pa kua e lista original a keda nos punto di salida.

⁸ Na Sint-Eustatius no tin klaridat pa loke ta trata e kantidat esakto di monumento protegé ofisialmente (lesa página 54). Un investigashon konhunto di Openbaar Lichaam Sint-Eustatius (OLE) i Rijksdienst van Cultureel Erfgoed (RCE) ta mustra ku tin 11 monumento protegé, di kua tin kuater monumento protegé ku a publiká nan datonan.

	<p>yamá <i>stads- /dorpsgezichten</i> protegé.</p> <p>Presensia di un mapa ku balor arkeológiko i biografia di paisahe.</p> <p>Mal estado di mantenshon di monumento.</p>	<p>Presensia di un asina yamá archeologische verwachtingskaart.</p> <p>Ta trahando un biografia di paisahe.</p> <p>Mal estado di mantenshon di potensial monumento.</p>	<p>haña e estado di monumento⁹.</p> <p>Tin un stads- /dorpsgezicht protegé.</p> <p>Presensia di un archeologische waardekaart.</p> <p>Ta trahando un biografia di paisahe.</p> <p>Mantenshon di (potensial) monumento ta den mal estado.</p>
Perspektiva pa futuro	<p>Tin mehora posibel dor di:</p> <p>Finansiamentu struktural, klaridat tokante definishon i prosedura, engrandesé kapasidat i konosementu na gobièrnu, mas kolaborashon, edukashon tokante patrimonio i konsientisashon.</p>	<p>Mester traha riba struktura i kapasidat.</p> <p>Kaba ta start ku maneho simpel i ku por amplia lentamente.</p> <p>Banda di esei tin nesidat pa revishon di e lei riba diferente punto i finansiamentu struktural pa mantenshon.</p>	<p>Tin mester di un komienso nobo: mester re-inisiá e konseho di monumento, aktualisá e registronan, informá propietario, mas koperashon i aksesibilidat pa finansiamentu struktural pa mantenshon.</p>

Konklushon

Konklushon 1: E lei ta ofresé un base hurídiko, pero ehekushon ta faya pa motibu ku tin falta di kapasidat, medio i konosementu.

Maske e lei riba papel ta ofresé un base hurídiko fuerte, anto tin suficiente espasio pa adaptashon lokal pa medio di e asina yamá *monumenten-eilandsverordeningen*, ta sali na kla ku ehekushon den práktika na tur tres isla ta faya. Un di e problemanan ta falta di konseho di monumento aktivo, motibu pa kua ya pa diferente aña no a designá niun monumento nobo. Tambe ta asina ku registro aktual ta opsoleto, inkompleto i no ta aksesibel (fásilmente) pa públiko en general. Esaki tin komo resultado ku no tin klaridat pa loke ta trata ta kua opheto ta protegé sigun lei. Banda di esei tin un eskases struktural di kapasidat pa ehekutá, konosementu di e Lei di Monumento BES i medio serka e gobièrnunan lokal. Esaki ta resultá den supervishon insuficiente i mantenshon, anto e ora ei hopi monumento i opheto ku ta digno pa protegé ta den mal estado òf asta a (lo) bai pèrdí. Falta di posibilidat finansiero struktural, manera supsidio òf fianza ku interes abou pa propietario partikular, ta wòrdu mirá komo un

⁹ A inkluí e lista ku ophetonan ku ta digno pa protegé komo anekso na e plan di desaroyo di teritorio: https://www.statiagovernment.com/fileadmin/Files/Documents/Ordinances/2024/A.B._2024_no._03_Afkond_ROP_Eux_2023__1__1_.pdf

falta i ta debilitá e aseptabilidad pa apuntá, mantené i kuida monumento protegé dor di propietario privá.

Konklushon 2: Na e islanan tin nesesisdat pa haña definishon kla i prosedura transparente di parti di legislashon

Na e islanan tin nesesisdat pa haña definishon bon kla i prosedura transparente di banda di legislashon, ya komo tin masha inklaridat tokante kiko esáktamente un monumento ta, anto kua opheto realmente (por) ta protegé. Pa loke ta trata e punto akí frekuentemente ta mensioná ku ta haña e definishonnan den artíkulo 1 di e Lei di Monumento BES muchu limitá òf antikuá. Por ehèmpel ora ta mantené e término di 50 aña i falta di atenshon pa sierto área di patrimonio, manera patrimonio marítimo, elemento di paisahe i patrimonio inmaterial. Banda di esei ta indiká ku prosedura rondó di registrashon i protekshon di monumento no semper ta bon kla pa esnan involukrá. Parsialmente pa motibu ku e registranon ta datá òf inaksesibel pa públiko. Ademas ta yama atenshon riba e echo ku lei no a regla supervishon interadministrativo. E inklaridatnan akí no únikamente ta stroba ehekushon di e lei, pero tambe ta sòru pa propietario i otro persona involukrá no sa suficiente tokante kiko nan por konta riba dje i kiko nan deber- i derechonan ta. Ta pa e motibu ei den e evaluashon akí ta boga pa ampliashon i akklarashon di definishon i hasi e proseduranan den legislashon mas transparente.

Konklushon 3: Boneiru, Saba i Sint-Eustatius no por wòrdu mirá komo un grupo homogéneo

Elaborashon di konservashon di monumento lokal ta diferente na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius. Por ehèmpel ta asina ku Boneiru, banda di un lista limitá di monumento protegé ofisial, tambe tin un lista mas ekstenso di opheto ku ta digno pa protegé. Miéntras ku na Saba konservashon di monumento ainda ta den fase di insisio, anto ainda no a indiká niun monumento. Na Sint-Eustatius sí tin monumento asigná, pero e kantidat di monumento no ta bon kla ya komo e registranon no ta aktualisá. Ademas na e islanan tin diferensha entre prioridat di maneho, kapasidat disponibel i e grado di base di sosten sosial. E diferenshanan akí ta hasi bon kla ku den práktika konservashon di monumento ta otro na kada isla, anto ku e konosé otro problema i nesesisdat. E nòmber “BES” den e Lei di Monumento BES ademas ta sugerí ku tin mas laso ku loke realmente tin. E islanan konosé diferensha grandi tantu den aspekto kultural komo geográfiko. Boneiru ta mil kilometer leu for di Saba i Sint-Eustatius. Anto tin diferensha pa loke ta trata historia, identidat i idioma. Na Boneiru ta papia papiamentu, miéntras ku na Saba i Sint-Eustatius ta papia ingles. P’esei ta boga pa kambia e término BES pa e nòmber di kada isla. Na e islanan e sintimentu tambe ta asina.

Konklushon 4: E diferenshanan ku legislashon na Hulanda europeo partikularmente ta e integralidat i posibilidatnan pa finansiamentu

Na Hulanda europeo a regla protekshon di patrimonio pa medio di e Lei di Patrimonio (Monumentenwet) i Lei di Meidioambiente i Planifikashon (e asina yamá Omgevingswet), ku ta ofresé un kuadro integral i aktual pa tantu monumento, komo arkeologia i ophetonan di museo. Den esaki Reino tin un ròl aktivo i ta designá monumento di estado. Tin un gran eskala di opshon pa finansiamentu pa propietario di monumento di estado, bou di kua supsidio manera Subsidieregeling instandhouding monumenten (SIM) i Subsidie woonhuismonumenten. Na Hulanda europeo, munisipio (i provinsia) ta enkargá ku designá monumento munisipal i provinsial. Ademas nan ta ordená ordenansa, ku apoyo di e Fondo munisipal (Gemeentefonds). E opshonnan di finansiamentu akí di Lei di Patrimonio (Erfgoedwet) no ta aplikabel na Hulanda karibense. E Lei di Monumento BES ta ofresé ménos

posibilidat di finansiamentu struktural. E préstamonan pa medio di Nacionaal Restauratiefonds (NRF) ta insidental i na e momentu akí, únikamente dirigí riba propietario di negoshi, miéntras ku propietario privá tin aksesu limitá na e bentahanan fiskal, ya komo nan edifisio no tin e estado ofisial di monumento i nan tin muchu tiki entrada pa por hasi uso di fianza òf dedukshon di impuesto.

Konklushon 5: E markonan legal di e paisnan Kòrsou, Aruba i Sint-Maarten ta komparabel, pero e ehekushon ta diferente

Na e paisnan Kòrsou, Aruba i Sint-Maarten tin marko legal similar na esnan ku tin na Boneiru, Sint-Eustatius i Saba. Nan tin nan propio dekreto- i konsehonan di monumento. Na Kòrsou i Aruba ehekushon ta wòrdu fortalésé pa e fundashon- i fondonan aktivo ku ta dirigí nan mes riba restourashon, maneho i konsientisashon. Efektividat di esaki ta dependé mashá di e kapasidat lokal, embolbimentu di mando i medio finansiero disponibel. Pa loke ta trata konservashon di monumento Sint-Maarten ta keda atras si kompará esaki ku Kòrsou i Aruba. Anto e último añanan ehekushon di konservashon di monumento ta limitá, tambe debí na falta di un konseho di monumento aktivo i un fondo di monumento.

Konklushon 6: Ampliashon di e funshonamentu di e Lei di Patrimonio na Hulanda karibense tin tantu bentaha komo desbentaha

Di un banda konekshon ku e Lei di Patrimonio lo por sòru pa mas klaridat den definishon, mihó aksesu na posibilidat di finansiamentu struktural (manera SIM-subsidie i woonhuissubsidie), anto e por ta un aporte na un área ekitativo pa propietarionan di monumento tantu na Hulanda karibense komo Hulanda europeo. Tambe lo por ekipá supervishon i mantenshon di manera mas profeshonal i tambe lo por utilisá konosementu i perisia i Hulanda europeo mihó. Di otro banda tin preokupashon ku adaptashon kompleto na e Lei di Patrimonio, lo ta muchu kompleho i burokrátiko pa e eskala i konteksto di e islanan BES. Ya komo ku e kapasidat pa ehikutá ta limitá, anto outonomia lokal ta importante. P'esei un alternativa lo por ta pa no apliká e Lei di Patrimonio kompleto, pero sí e partinan òf definishonnan ku ta aplikabel i habri e posibilidatnan di finansiamentu pa Hulanda karibense. Esei lo por aportá na un mihó protekshon di patrimonio, sin ku e konteksto lokal i ehekushon ta wòrdu perdí fo'i bista.

Konklushon 7: Un kuadro hurídiko sólido no ta sufisiente; forsa di ehekushon práktiko, finansiamentu i partisipashon lokal ta esensial

E Lei di Monumento BES ta duna un base hurídiko fuerte, pero na e momentu akí e ta wantá den su ehekushon pa falta di kapasidat, medio i konosementu. Falta di konseho di monumento ku ta funshoná – na tur tres isla, registro na Boneiru i Sint-Eustatius ku ta bieu opsoletu, anto no ta bon kla ta kiko ta protegé. Tin nesesidat pa por tin definishon kla i prosedura transparente for di lei. Banda di esei e posibilidatnan pa finansiamentu pa monumento na Boneiru, Sint-Eustatius i Saba ta mashá limitá. Konservashon di monumento efektivu na e islanan ta pidi pa un ehekushon aktivo, finansiamentu struktural i trabou na midí na kada isla.

Konsiderashon

Den e evaluashon akí nos a formulá, banda di e konsehonan, tres konsiderashon riba kua por tuma un desishon basá riba maneho. E desishonnan akí ta esensial pa loke ta trata e pregunta kon ta bai forma e maneho di patrimonio na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius.

Konsiderashon 1: Stipulá si patrimonio kultural denter di Hulanda karibense ta un asunto di Reino

E promé konsiderashon ta si tin un idea kompartí pa loke ta trata mantenshon di patrimonio (i den esaki monumento). Pues ku esaki realmente ta un asunto di Reino. Anto ku realmente no por laga esaki na e islanan nan so.

Hopi monumento i otro patrimonio kultural na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius ta di gran balor históriko kultural i (ku esaki) di Reino hulandes. For di e punto di bista akí mantenshon di patrimonio kultural ta esensial pa mantenshon di historia bibu, pa identidat i tradishon di e komunidadnan na e islanan. Banda di esei Hulanda a rafitiká tratado internashonal, manera *UNESCO-Werelderfgoedverdrag*, *Verdrag van Granada* i *Verdrag van Valletta*. Hasiendo esaki Hulanda ta obligá su mes pa protegé i mantené patrimonio – tambe na Hulanda karibense – pa e generashonnan binidero. For di punto di bista di e evaluadónan, Hulanda no por apelá na e argumento ku konservashon di patrimonio ta un asunto lokal. Ya komo Reino a rafitiká e tratadonan pa hinter e teritorio, anto e ta responsabel pa kumplimentu ku e obligashonnan internashonal akí. Ademas ta mira patrimonio mas i mas komo un interes di Reino, entre otro den e programa di desaroyo yamá Ruimtelijk Ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland (ROCN). Akiden a inkorporá mantenshon di patrimonio kultural eksplísitamente komo importansha nashonal.

Konsiderashon 2: Hasi finansiamentu disponibel

E di dos konsiderashon ta si ta posibel, anto di kua manera, pa pone medio disponibel for di Reino.

For di e evaluashon akí a sali na kla ku falta di posibilidat finansiero struktural (manera supsidio òf préstamo ku interes abou) ta un di e problemanan di mas grandi pa konservashon di monumento efektivo na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius. Esaki ta konta tantu pa e gobièrnu- i partikularnan, anto pa otro propietario di monumento. P'esei ta esensial pa pone suficiente medio finansiero pa konservashon di monumento na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius. Sin apoyo finansiero struktural, mantenshon di patrimonio ta keda mará na proyekto insidental i empeño individual. Esaki tin komo riesgo ku monumento i opheto balioso ta bai pèrdí.

Konsiderashon 3: Adaptashon di e lei aktual òf konektá na e Lei di Patrimonio

E di tres konsiderashon ta trata e eskoho entre adaptashon di e Lei di Monumento BES aktual òf konekshon ku (òf tumamentu ofer) e asina yamá Lei di Patrimonio Boneiru, Saba i Sint-Eustatius.

E evaluashon ta trese dilanti ku e Lei di Monumento BES den su forma aktual i riba papel, ta ofresé un bon base hurídiko, pero ku su ehekushon na e islanan ta faya. E ta faya ya komo tin eskases di kapasidat, medio, konosementu i prosedura bon kla. Banda di esei tin diferensha entre e islanan BES i Hulanda europeo, mas tantu den e área di finansiamentu, integralidat i aktualidat di legislashon. Na e islanan tin nesesidat pa por tin definishon bon kla i prosedura transparente. Ta eksperensia e lei aktual komo limitá i opsoleto, por ehèmpel pasó ta hasi uso di un término di 50 aña. Na Hulanda europeo e Lei di Patrimonio ta brinda un kuadro aktual pa konservashon di monumento, ku posibilidat di supsidio bon kla, anto un ròl aktivo pa e Reino. Na Hulanda karibense e posibilidatnan pa finansiamentu ta limitá.

E di tres konsiderashon tin dos opshon prinsipal:

1. Adaptashon di e Lei di Monumento BES aktual

Adaptashon di e Lei di Monumento BES aktual ta ofresé komo benefisio ku por amplia definishon i por hasi prosedura mas transparente. Asina ta surgi mas espasio pa protegé otro

diferente dominio di patrimonio adekuadamente. Por pensa riba patrimonio marítimo, ambiental i inmaterial. Protekshon di patrimonio por wòrdu ankrá mihó mediante planifikashon den e Lei di Monumento BES tambe. Na e momentu akí Boneiru, Saba i Sint-Eustatius ya tin posibilidat pa protegé patrimonio pa medio di e asina yamá *ruimtelijk ontwikkelingsplan* (ROP). No por basha e edifisionan ku ta riba e lista di opheto ku ta digno pa protegé abou. E ahustenan akí ta sòru pa e legishon reflehá e diferenshanan kultural, di maneho i práktiko entre Bonaire, Saba i Sint-Eustatius. Ademas por eliminá inkklaridat tokante kiko esaktamente ta kai bou di monumento, anto kon ta asigná i protegé monumento. Esaki ta engrandesé ehekushon i aseptabilidat. Di otro banda ta asina ku sin finansiamentu struktural i un mihó konekshon na e areglonan di e pais, hopi problema lo keda eksistí. E medionan pa mantenshon i restourashon lo keda limitá, pues lagando propietario di monumento sin suficiente apoyo. Esaki ta debilitá e apoyo públiko di konservashon di monumento, ya komo e karga pa e propietario di un monumento frekuentemente ta mas grandi ku e benefisionan. Tambe e riesgo ta persistí ku monumento ta deteriorá òf bai pèrdí, ya komo ku su implementashon ta sigui dependé di proyekto i esfuerso individual, na lugá di un sistema struktural i prepará pa futuro.

2. *Konektá (parsialmente) ku e Lei di Patrimonio*

Konektá ku e Lei di Patrimonio ta ofresé komo gran benefisio ku e islanan BES ta haña aksesu na oportunitat struktural i mas ámplio, manera na *SIM-regeling* i *woonhuissubsidie*. Esakinan na e momentu akí ta aksesibel únikamente pa Hulanda europeo. Esaki ta sòru pa igualdat di kondishon pa loke ta trata propietario di monumento (nashonal) na Hulanda karibense i europeo. Anto por oumentá e apoyo i preservashon di monumento signifkativamente. Banda di esei e Lei di Patrimonio ta ofresé definishon bon kla i aktual, motibu pa kua inkklaridat tokante kiko esaktamente ta kai bou di un monumento ta wòrdu eliminá. Ademas supervishon i kumplimentu lo por wòrdu organisá di forma mas profeshonal, ya komo por hasi mihó uso di konosementu i eksperiansia di Hulanda europeo, anto ta krea mas uniformidat den aplikashon di konservashon di e monumentonan.

Di otro banda konekshon kompleto ku e Lei di Patrimonio tambe ta presentá desbentaha. E lei akí ta diseña pa e eskala i kapasidat di Hulanda europeo i ta afektá prinsipalmente loke e gobièrnu lokal por i mester hasi. Pa e islanan BES, e Lei di Patrimonio por resultá demasiado kompleho i burokrátiko. Konsekuentemente e karga atministrativo por wòrdu konsiderá komo ekseseivo, spesialmente mirando e kapasidat atministrativo limitá i e rekursionan limitá di e islanan. Ademas esaki por pone e outonomia lokal bou di preshon. Ya komo e Lei di Patrimonio ta sali for di punto di bista di un sistema manehá integral i sentral, loke na e momentu akí ainda no ta implementá na e islanan. Importante ta tambe pa tene kuenta ku e diferenshanan den posibilidat finansiero di e propietarionan di monumento i e kapasidat relashoná pa aktua.

Rekomendashon

Rekomendashon 1: No fókus únikamente riba implementashon di e lei, pero sòru tambe pa e problemanan di implementashon wòrdu tratá.

Den e párafo akiriba nos a mensioná dos posibel direkshon pa adaptá e marko hurídiko. Alabes e ehekushon di konservashon di monumento ya kaba ta faya na e islanan pa motibu di falta di kapasidat, konosementu i medio. Tur dos lei ta pidi pa konseho di monumento aktivo, registro bon mantené, dunamentu di pèrmit, supervishon i mantenshon. Anto pa esaki mester

kumpli ku e kondishonnan básiko. Banda di esei e Lei di Patrimonio a wòrdu diseñá a base di e eskala, kapasidat i konteksto atministrativo di Hulanda europeo. E islanan karibense ta muchu mas chikitu i p'esei nan tin ménos kapasidat di atministrashon públiko i tin diferensha den e kapasidat di aktuashon. P'esei implementashon di e Lei di Patrimonio sigur no ta un solushon pa e problemanan aktual di ehekushon. Es mas, tarea i obligashon adishonal por sobrekargá e gobièrnunan lokal si no invertí alabes den konosementu, personal i medio.

Rekomendashon 2: Invertí den kapasidat di ehekushon: (re)aktivá konseho di monumento, drecha registro i traha riba konosementu i kapasidat lokal.

Fortalesementu di kapasidat di ehekushon ta esensial pa konservashon di monumento na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius. Irespekto di kua forma duna esaki. Den práktika esaki ke men ku mester (bolbe) aktivá e konsehonan di monumento, pa di e manera ei por asigná monumento nobo i por aktualisá e registronan eksistente, anto por hasi nan aksesibel. Tambe ta posibel pa kombiná e konseho di monumento ku un komishon di monumento, ku por konsehá tokante kambio na monumento den kuadro di pèrmit. Esaki ta un opshon ku ta wòrdu investigá na Saba. Aktualisashon i publikashon di e registronan ta aportá na klaridat tokante ta kua opheto realmente ta protegé. Loke no únikamente ta mehorá implementashon, pero tambe e apoyo entre propetario di monumento i e komunidad. Banda di esei ta nesesario pa invertí den konosementu i kapasidat lokal. Hopi opstákulo den implementashon – manera falta di supervishon i kumplimentu inadekuá, dunamentu di pèrmit i mantenshon – ta debí direktamente na falta di personal spesialisá i insuficiente konosementu di lei i legislashon. Invertiendo den enseñansa, dokumentá konosementu i eksperensia, anto desaroyá spesialisista (manera un inspektor di patrimonio) por drecha e kalidat di e konservashon di monumento di manera struktural.

Rekomendashon 3: Sòru pa modelo disponibel

Un mehora struktural di konservashon di monumento na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius ta pidi pa disponibilitat di sufisiente medio. Esaki ke men ku no únikamente mester tin finansiamentu insidental pa proyekto individual, pero un presupuesto struktural pa mantenshon (duradero), restourashon i reforsamentu di e forsa di ehekushon. Tantu gobièrnu lokal komo propietario partikular mester por konta ku apoyo finansiero, den forma di por ehèmpel supsidio, préstamo ku interes abou òf bentaha fiskal. Banda di esei ta importante ku tin medio disponibel pa kreamentu di konosementu i kapasidat lokal (weta rekomendashon 2).

Rekomendashon 4: Invertí den konsientisashon i edukashon

Sigun e evaluadónan engrandesementu di konsientisashon i edukashon rondó di patrimonio ta un kondishon esensial pa konservashon di monumento éksitoso. Tin hopi siudadano, legisladó i esnan ku mester efektuá kumplimentu di lei, ku no sa kiko esaktamente un monumento ta òf pakiko protekshon di monumento ta nesesario. Sin aseptabilitat i konosementu den e gruponan akí, e lei no lo tin masha efekto. Dor di invertí den edukashon – por ehèmpel den enseñansa, kampaña pa públiko, lès tokante patrimonio i evento lokal – por distribuí konosementu tokante historia, significado i preservashon di patrimonio ampliamente. Esaki ta kontribuí na un mihó partisipashon di e komunidad, ta fomentá orguyo pa e patrimonio lokal i ta oumentá e probabilidad ku e komunidad ta komprometé aktivamente na e konservashon i mantenshon. Ademas informashon ku ta bon kla i aksesibel ta yuda e propietarionan i partidonan interesá pa komprondé nan derecho- i obligashonnan mihó. Konsientisashon i edukashon ta forma e base di un polítika patrimonial sostenibel i duradero. Unu den kua e patrimonio no únikamente ta protegé pa regla, pero ta konta tambe ku apoyo

di e sosiedat. Por analisá si por logra esaki pa medio di un alineashon mas grandi ku e agendanan kultural ku tin na e islanan, anto por ehèmpel pa medio di e coachnan di kultura ku ya a wòrdu introdusí na e islanan.

Rekomendashon 5: Revisá e artíkulonán di e Lei di Monumento si esaki ta apliká na Boneiru, Saba i Sint-Eustatius

Na kabamentu di e rapòrt na kapítulo 6 tin un resúmen di e mehoranan deseá pa kada artíkulo di e Lei di Monumento BES, manera menshoná den e entrevistanan. Pa mas komodidat nos ta referí na e pasahe korespondiente na kapítulo 6.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Monumentenwet BES sinds invoering in 2010 niet geëvalueerd

Behoud van cultureel erfgoed is belangrijk om de geschiedenis, identiteit en tradities van een gemeenschap levend te houden en door te geven aan toekomstige generaties. Bovendien helpt het behoud van waardevol erfgoed om te leren van het verleden en wordt het gevoel versterkt van verbondenheid binnen een samenleving. Op de BES-eilanden hebben de eilandbewoners en lokale beleidsmakers veel erfgoed bewaard en behouden met relatief beperkte middelen en capaciteit. Het wettelijk kader voor het behoud van cultureel erfgoed op Bonaire, St. Eustatius en Saba is de Monumentenwet BES waarbinnen de Openbare Lichamen (verder: OL) vormgeven aan de monumentenzorg (gebouwd, archeologisch en roerend erfgoed).¹⁰ In de Monumentenwet BES is in artikel 2 opgenomen dat de eilandsraden voor het betreffende eiland “een monumenteneilandsverordening vaststellen, waarin voorzieningen worden getroffen tot het behoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten”. Sinds de invoering van de wetgeving op deze wijze in 2010 heeft nog geen evaluatie plaatsgevonden.

Monumentenwet BES op hoofdlijnen

De Monumentenwet BES¹¹ is gebaseerd op de Monumentenlandsverordening 1989 van de Nederlandse Antillen. Het houdt hiermee grotendeels het klassieke stelsel van monumentenbescherming aan en beschermt naast het onroerend erfgoed, ook het roerend erfgoed, archeologie en museale voorwerpen. De Erfgoedwet die geldt in Europees Nederland vanaf 2016 vormt een geheel met de Omgevingswet. Dit brengt met zich mee dat systemen met de introductie van de Erfgoedwet in 2016 in Europees Nederland verder uit elkaar zijn komen te staan. Ook de aanwijzing van monumenten is anders geregeld. In Europees Nederland worden rijksmonumenten aangewezen door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) naast gemeentelijke monumenten. Op de eilanden worden monumenten aangewezen door het bestuurscollege van het eiland, met advisering van de monumentenraad.

Verschillen in financiële ondersteuning tussen Caribisch en Europees Nederland

Een belangrijk verschil is ook de financiële ondersteuning van erfgoedeigenaren. In Europees Nederland kunnen eigenaren van een rijksmonument voor restauratie en/of verduurzaming een laagrentende lening aanvragen bij het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Daarnaast stellen het Ministerie van OCW en de provincies subsidies beschikbaar aan eigenaren voor de instandhouding van rijksmonumenten. Voor het Caribisch deel van het Koninkrijk (inclusief de BES-eilanden) beheert het NRF op dit moment vooralsnog eenmalig een fonds van waaruit laagrentende leningen voor restauratie en verduurzaming worden verstrekt aan zakelijke eigenaren van monumenten en/of cultuurhistorisch waardevolle panden. Dit is op dit moment geen structurele financiële ondersteuning. Daarnaast komen monumenteneigenaren in

¹⁰ Onder gebouwd erfgoed worden zowel monumenten als beschermde gezichten verstaan en onder archeologisch erfgoed zowel archeologie op land als op water.

¹¹ De Monumentenwet BES is destijds opgesteld voor de toenmalige Nederlandse Antillen.

Caribisch Nederland op basis van de Wet inkomstenbelasting in aanmerking voor fiscale voordelen¹².

In Europees Nederland is recentelijk het traject Erfgoed en Overheid van start gegaan. Dit is gericht op het versterken van capaciteit en deskundigheid ten aanzien van erfgoed bij gemeenten en provincies. Het voornemen is om de evaluatie van de Monumentenwet BES de start te laten zijn van het deeltraject ten behoeve van Caribisch Nederland. Binnen het traject Erfgoed en Overheid zijn ook, beperkt, middelen beschikbaar voor verbetervoorstellen die voortkomen uit de evaluatie.

1.2 Doel en onderzoeksvragen

Doel van de evaluatie Monumentenwet BES

Het doel is om de behoeften, wensen, uitdagingen en kansen met betrekking tot de Monumentenwet BES voor de periode 2010-2024 in kaart te brengen. De genoemde wet heeft zoals gezegd betrekking op zowel gebouwen, archeologische vindplaatsen en andere objecten alsmede op roerend erfgoed op Bonaire, St. Eustatius en Saba. De scope van de evaluatie is hierbij breder dan de vraag of de wet zelf voldoet. Het gaat ook om de vraag hoe en door wie de wet op dit moment wordt uitgevoerd (voor de domeinen gebouwd, archeologie en collecties afzonderlijk), in hoeverre de monumenteneilandsverordeningen op orde zijn, hoe de wet in combinatie met de verordeningen in de praktijk uitpakt en of deze (goed) functioneert, inclusief de instrumenten die daarbij worden ingezet (kennis, financiën, aanwijzing, welstandsbeleid, vergunningstelsel, participatie).

Onderzoeksvragen

De onderzoeksvragen die voor dit onderzoek zijn opgesteld, luiden:

1. Hoe is de Monumentenwet BES tot stand gekomen?
 - a. Welke afwegingen lagen daaraan ten grondslag?
 - b. Welke partijen zijn hierbij betrokken geweest?
 - c. Welke instrumenten zijn in de periode 2010-2024 ingezet?
2. Hoe wordt de werking van de Monumentenwet BES door de voornaamste betrokken partijen beoordeeld?
3. Hoe functioneert de Monumentenwet BES ten opzichte van andere, vergelijkbare wetten, regelingen en subsidies gericht op de monumentenzorg in Europees Nederland en in de landen (Curaçao, Aruba en Sint Maarten) in het Koninkrijk?
4. In hoeverre is het wenselijk om de werking van de Erfgoedwet uit te breiden naar Caribisch Nederland?
5. Welke lessen kunnen getrokken worden uit de werking van de Monumentenwet BES in de periode 2010-2024?

¹² <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-32156-128.html>

1.3 Het onderzoek in het kort

1.3.1 Het onderzoek bestaat uit twee fasen

Fase 1: structuring en scoping

In mei en juni 2025 heeft de eerste fase van het onderzoek plaatsgevonden. In deze fase zijn de doelstellingen en de scope afgestemd met de opdrachtgever en zijn een deskstudie en scoping interviews uitgevoerd. Het doel van deze fase was tweeledig: het verkrijgen van informatie over de achtergronden en de werking van de Monumentenwet BES en om de tweede fase van het onderzoek goed voor te bereiden. Op basis van de opgedane inzichten in deze fase is een inceptierapport opgesteld en gedeeld met de begeleidingsgroep. Dit inceptierapport bood de handvatten om de dataverzameling op de eilanden zo goed mogelijk te plannen en voor te bereiden.

Fase 2: dataverzameling en analyse

In de tweede fase, die duurde van juli 2025 tot oktober 2025, zijn verdiepende interviews uitgevoerd, zijn de gevonden resultaten geanalyseerd met ATLAS.ti en is het conceptrapport opgesteld. We hebben in totaal 58 interviews gevoerd. Tussen 22 augustus en 19 september heeft het evaluatieteam in totaal 47 gesprekken gevoerd op Bonaire, Saba, Sint Eustatius, Curaçao en Sint Maarten. Daarnaast zijn nog elf interviews in Europees Nederland gehouden. Op elk eiland is ook een afrondend gesprek gevoerd met de contactpersoon bij het openbaar lichaam. Tijdens deze gesprekken zijn de eerste bevindingen uit de interviews gedeeld en zijn aandachtspunten met betrekking tot het wettelijk kader besproken. Tabel 1.1 geeft het aantal uitgevoerde interviews weer per eiland en land. In Bijlage 1 is een lijst opgenomen met alle gesproken personen.

Tabel 1.1 Aantal gevoerde interviews in Europees Nederland en per eiland

Eiland/Land	Aantal gesproken personen
Bonaire	12
Saba	10
Sint Eustatius	11
Europees Nederland	11
Aruba	3
Curaçao	8
Sint Maarten	3
Totaal	58

Van de interviews zijn verslagen opgesteld, die ter verificatie zijn teruggelegd bij de geïnterviewde personen. Vervolgens zijn de verslagen door twee teamleden gecodeerd met behulp van ATLAS.ti. Hiervoor hebben we gezamenlijk een codeboek opgesteld. De basis voor het codeboek vormde het SCP-model (hieronder toegelicht).

Vervolgens is in oktober 2025 op basis van de resultaten uit de interviews en het literatuuronderzoek een conceptrapport opgesteld, waarin bevindingen, conclusies en aanbevelingen zijn opgeschreven. Op 6 november is het conceptrapport besproken met de begeleidingscommissie, waar vertegenwoordigers van het ministerie van OCW, de Openbare

Lichamen (OL) van Bonaire, Sint Eustatius en Saba, het NRF en de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) zitting in namen. Deze bespreking heeft geresulteerd in het voorliggende eindrapport.

1.3.2 *Beperkingen aan het onderzoek*

Er is op bovenstaande wijze een breed beeld verkregen van de werking, knelpunten en kansen van de wet. Tegelijkertijd zijn er ook kanttekeningen bij de methodiek te plaatsen. Zo bleek al tijdens de deskstudie dat op sommige eilanden actuele en volledige documentatie van monumenten en monumentenbeleid ontbreekt, waardoor het lastig is om een volledig en betrouwbaar beeld te krijgen. Ook zijn wij ons er van bewust dat de evaluatie naast een deskstudie voornamelijk gebaseerd is op interviews met betrokkenen. Dit betekent dat de resultaten deels afhankelijk zijn van persoonlijke ervaringen, percepties en herinneringen, die subjectief kunnen zijn en niet de volledige evaluatieperiode kunnen afdekken. Als laatste willen wij meegeven dat door verschillen in de context, beleid en uitvoering een vergelijking tussen de situatie in Europees Nederland, de eilanden Bonaire, Sint Eustatius en Saba en de andere landen binnen het Koninkrijk (Curaçao, Aruba en Sint Maarten) soms lastig te maken is.

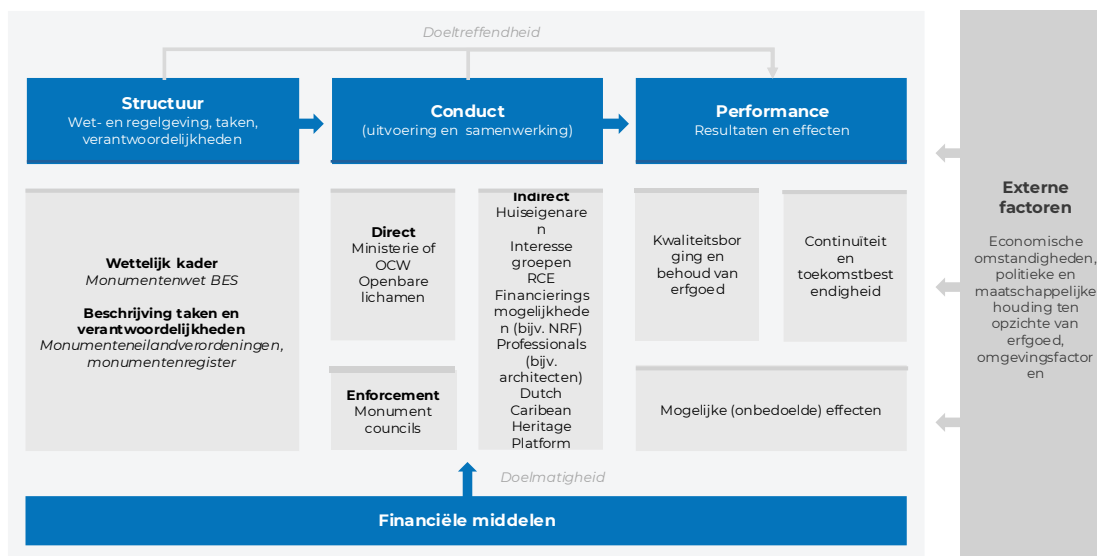
1.3.3 *Achtergrond methodisch kader*

In deze evaluatie wordt het SCP-model (structure–conduct–performance) als analysekader gebruikt (Zie figuur 1.1). Dit model helpt om de sterktes, zwaktes, knelpunten en kansen van de Monumentenwet BES in kaart te brengen. Het biedt inzicht in de samenhang tussen de wet- en regelgeving (**structuur**), het gedrag en de samenwerking van betrokken partijen (**conduct**) en de uitkomsten en prestaties (**performance**). Dit model fungeert tevens als structurering voor de opbouw van de inhoudelijke hoofdstukken (H3-H5) van het rapport.

Om de effectiviteit en doelmatigheid van de wet te kunnen beoordelen, wordt dit model aangevuld met definities en uitgangspunten uit de Regeling Periodiek Evaluatieonderzoek (RPE). Wat betreft doelmatigheid (efficiëntie) kijken we niet specifiek naar financiering, maar wel naar de mogelijkheden om de uitvoering van de wet efficiënter te organiseren.

Volgens het model hangt de werking en impact van wetgeving samen met de wijze waarop taken worden uitgevoerd en hoe verschillende partijen binnen het systeem met elkaar samenwerken. Door deze systematische benadering kunnen knelpunten worden geïdentificeerd. Zo kan bijvoorbeeld blijken dat taken en verantwoordelijkheden onvoldoende zijn afgebakend (structuur), of dat er gebrek is aan expertise en uitvoeringscapaciteit (conduct). Dit kan resulteren in een situatie waarin monumenten slecht worden onderhouden of zelfs verdwijnen (performance). In sommige gevallen versterken deze knelpunten elkaar: als de structuur onduidelijk is, wordt effectieve uitvoering immers bemoeilijkt.

Figuur 1.1.1 Analyse kader op basis van SCP-model en RPE

In onze aanpak van de evaluatie onderzoeken we welke informatie beschikbaar is voor elk onderdeel van het evaluatiekader. Enerzijds maken we gebruik van feiten, cijfers en bestaande rapporten, anderzijds verzamelen we ervaringen, opvattingen en feedback van betrokkenen. Waar mogelijk vragen we respondenten om hun inzichten te onderbouwen met feitelijke gegevens of concrete voorbeelden.

1.4 Leeswijzer

In **hoofdstuk 2** staat *onderzoeksvraag 1* centraal en wordt nader ingegaan op de totstandkoming van de Monumentenwet BES alsmede de inhoud en uitvoering van deze wet.

Onderzoeksvraag 2 (de beoordeling van de wet door betrokken partijen) komt in de **hoofdstukken 3 tot en met 5** aan de orde. In deze hoofdstukken wordt per eiland gekeken naar ervaringen van de betrokkenen met de uitvoering van de wet en de resultaten en effecten die dit oplevert.

Hoofdstuk 6 kijkt naar de ervaringen met de monumentenzorg in Europees Nederland en op de eilanden Curaçao, Aruba en Sint Maarten (*onderzoeksvraag 3*). Daarnaast wordt ingegaan op de werking en toepasbaarheid van de Erfgoedwet in Caribisch Nederland (*onderzoeksvraag 4*).

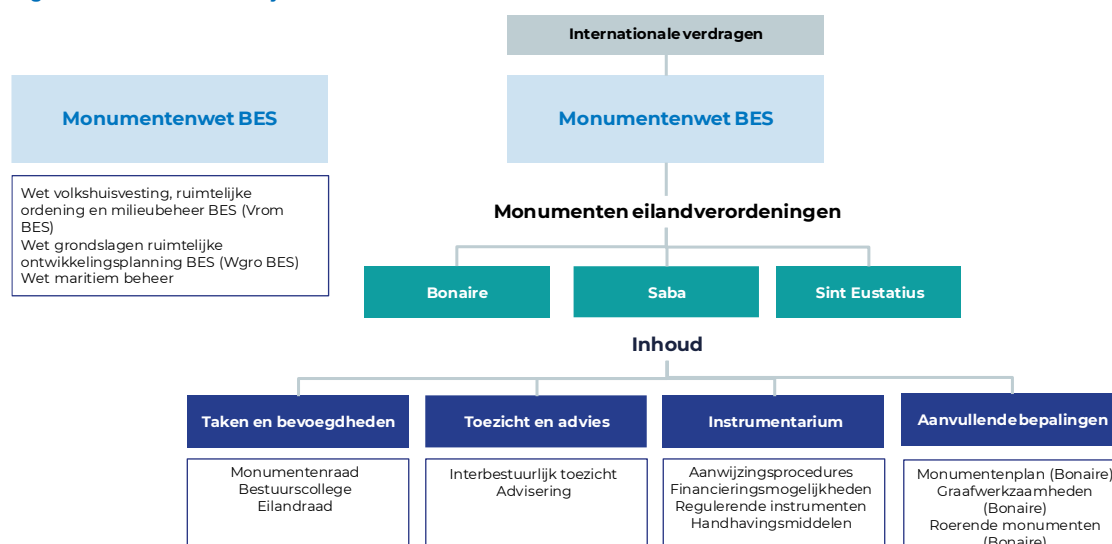
In **hoofdstuk 7** worden de belangrijkste conclusies van de uitgevoerde analyse op een rij gezet. De conclusies worden vervolgens vertaald in concrete aanbevelingen om de werking van de Monumentenwet BES en de monumentenzorg in bredere zin op Bonaire, Sint Eustatius en Saba verder te optimaliseren. Hiermee wordt ook *onderzoeksvraag 5* (lessen uit de werking van de Monumentenwet BES) beantwoord.

2 Wettelijk en beleidsmatig kader Bonaire, Sint Eustatius en Saba

In dit hoofdstuk beschrijven we het wettelijk en beleidsmatig kader van monumentenzorg op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Hierbij gaan we in op de totstandkoming van de wetgeving, het karakter en de inhoud van de wetgeving, de taken en bevoegdheden van verschillende stakeholders en het instrumentarium dat beschikbaar is. Vervolgens gaan we ook in op hoe de Monumentenwetgeving zich verhoudt tot andere wettelijke en beleidsmatige kaders, waaronder de ruimtelijke ordening en bouw en maritieme wetgeving. De praktijkervaringen en de reflectie op de wettelijke en beleidsmatige kaders worden per eiland beschreven in de volgende hoofdstukken.

Figuur 2.1 geeft op hoofdlijnen inzicht in hoe de structuur van de wetgeving in elkaar zit. In de tekst hieronder wordt dit nader toegelicht.

Figuur 2.1 overzicht wettelijk kader Monumentenwet BES

2.1 Totstandkoming van wetgeving

De Monumentenwet BES trad in werking in 2010.¹³ Voorafgaand heeft het kabinet in 2008 besloten om acht miljoen euro beschikbaar te stellen voor het Caribische deel van het Koninkrijk der Nederlanden. Deze financiering werd beschikbaar gesteld in de vorm van een laagrente lening via het NRF voor restauratiewerkzaamheden van beschermde monumenten aan zakelijke klanten en niet particuliere eigenaren. Het NRF biedt wel laagrentende leningen voor zakelijke eigenaren, maar vaak kwalificeren woonhuseigenaren zich niet, omdat naar verwachting niet alle woonhuseigenaren in staat zijn om een hypotheek te dragen. In enkele

¹³ Monumentenwet BES, zie: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0028429/2010-10-10>

gevallen ook aangeboden als rechtstreekse financiering op Bonaire, Sint Maarten en Sint Eustatius.

In de eerste fase van de verandering van de staatsrechtelijke status van de Antillen lag de prioriteit bij zaken die te maken hadden met de basisvoorwaarden voor de samenleving zoals de rechtstaat, justitie en onderwijs. Er is toen voor gekozen om met de wetgeving die al op de eilanden aanwezig was verder te gaan, mede omdat het niet mogelijk was om uitgebreid naar de inhoud te kijken en men dicht bij de kern wilde blijven. De al aanwezige wetgeving op de eilanden werd qua waarde en inhoud als voldoende geacht en gaf de mogelijkheid om gebouwen aan te wijzen als monument en hierdoor in aanmerking te laten komen voor de financiële middelen vanuit de acht miljoen euro. Daarbij is destijds ook onderzocht of de inhoud van de Monumentenwet BES aansloot bij de op dat moment geldende verdragen, zoals het verdrag van Valletta.

De Monumentenwet BES is een kopie van de Monumentenlandsverordening 1989 van de Nederlandse Antillen. Deze gold op Sint Eustatius voorafgaande aan de inwerkingtreding van de Monumentenwet BES en bevat een inhoud die passend wordt geacht voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Op Saba en Bonaire gold op dat moment de Monumentenlandsverordening 1977 van de Nederlandse Antillen. Deze verordening uit 1977 verschilt overigens van de Monumentenlandsverordening 1989 van de Nederlandse Antillen. De belangrijkste verschillen hebben betrekking op de bescherming van monumenten en de procedures voor het aanwijzen en beheren ervan. De versie van 1989 introduceerde een meer gedetailleerde procedure en een bredere definitie van wat als monument beschouwd kon worden.

De ontwikkeling van de Monumentenwet-BES werd destijds door het Ministerie van OCW, als verantwoordelijke voor de wet, getrokken. Ook het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) was betrokken bij de totstandkoming van de wet. Het ministerie van BZK heeft voor de overgang naar de nieuwe staatsrechtelijke situatie van Bonaire, Saba en Sint Eustatius een lijst gemaakt met wetten die moesten worden omgezet. De Monumentenwet BES was een van die wetten. Daarnaast had het ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V) een coördinerende rol in de ontwikkeling van alle wetgeving tijdens de bestuurlijk overgang in 2010. Hierbij moet worden opgemerkt dat, voor de bestuurlijke overgang in 2010 het bestuurscentrum van de Nederlandse Antillen op Curaçao zat, en de wetgeving dus grotendeels is opgesteld met Curaçaose medewerkers en vanuit curaçaos perspectief.

Destijds was het de intentie om op een later moment na de verandering van de staatsrechtelijke status de Monumentenwet BES te herzien. Er zijn echter tot op heden geen inhoudelijke wijzigingen in de Monumentenwet BES aangebracht.

2.2 Karakter en inhoud van de wetgeving

De beleidsmatige kaders voor de monumentenzorg op Bonaire, Sint Eustatius en Saba worden gevormd door: 1) de Monumentenwet BES, 2) monumenteneilandsverordeningen,

3) Cultuurconvenant en bijbehorende cultuuragenda's 4) een aantal geratificeerde internationale verdragen, zoals het Verdrag van Granada¹⁴, het Verdrag van Valletta¹⁵, en het [UNESCO Verdrag inzake Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed](#), en 5) de nog niet geratificeerde verdragen van de UNESCO-conventie voor de bescherming van het onderwater cultureel erfgoed¹⁶ en het Verdrag van Faro.

Hieronder volgt een uitgebreide beschrijving van het wettelijke en beleidsmatige kader van de monumentenzorg op Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

2.2.1 Monumentenwet BES

De Monumentenwet BES heeft tot doelstelling het beschermen van gebouwde, archeologische monumenten, stads- en dorpsgezichten en roerend erfgoed op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Dit wordt gedaan door aanwijzing van beschermd monumenten en het stellen van regels voor het behoud, beheer, toezicht en ontsluiting van dit erfgoed.

Monumenten zijn volgens artikel 1a in de Monumentenwet BES *“roerende en onroerende zaken, welke vóór tenminste vijftig jaar vervaardigd zijn en die van algemeen belang worden geacht wegens hun schoonheid, hun kunstwaarde, hun betekenis voor de wetenschap, de geschiedenis van het land of hun volkskundige waarde, met inbegrip van archeologisch erfgoed.”* Archeologisch erfgoed zijn bouwwerken, voorwerpen of resten die zelfstandig, en al dan niet in de context van de vindplaats, duiden op menselijke activiteiten die in het verleden hebben plaatsgevonden, doch in elk geval langer dan vijftig jaar geleden. Monumenten zijn beschermd als ze zijn ingeschreven in bij de monumenteneilandsverordening vastgestelde registers, zie artikel 1d.

Ook groepen onroerende monumenten kunnen worden beschermd via de Monumentenwet BES. In dat geval wordt gesproken spreekt men van stads- en dorpsgezichten. De definitie van een stads- en dorpsgezicht is als volgt: *“groepen van onroerende zaken, hieronder begrepen bomen, wegen, straten en pleinen, welke met een of meer tot de groep behorende monumenten een beeld vormen dat van algemeen belang is wegens de schoonheid of het karakter van het geheel.”*

De eilandsraden van Bonaire, St. Eustatius en Saba worden verantwoordelijk geacht voor het opstellen en vaststellen van monumenteneilandsverordeningen, waarin voorzieningen worden getroffen tot het behoud van monumenten en stads- en dorpsgezichten. De monumenteneilandsverordeningen bevatten onder andere regels over de wijze van aanwijzing van monumenten en stads- en dorpsgezichten, de procedures voor publicaties en registratie van deze beschermde objecten en het informeren van eigenaren, rechthebbenden en andere betrokkenen over de beschermingsmaatregelen.

2.2.2 Monumenteneilandsverordeningen

In de monumenteneilandsverordeningen zijn de regels op lokaal niveau nader uitgewerkt. Zowel Bonaire, St. Eustatius als Saba hebben Monumentenverordeningen opgesteld. In 2010

¹⁴ <https://wetten.overheid.nl/BWBV0002624/1994-06-01>

¹⁵ <https://wetten.overheid.nl/BWBV0002031/2007-12-12>

¹⁶ <https://wetten.overheid.nl/BWBV0006655/2001-11-02>

is de Monumentenverordening van Saba opgesteld, in 2011 is de Monumentenverordening van Bonaire gewijzigd en in 2020 die van Sint Eustatius. Hieronder gaan we in op de belangrijkste onderdelen van de monumenteneilandsverordeningen en de belangrijkste verschillen.

De definities die in de monumenteneilandsverordeningen worden gehanteerd voor monumenten en erfgoed wijken voor twee van de drie BES-eilanden af ten opzichte van de Monumentenwet BES:

- In de Monumenteneilandsverordening Sint Eustatius is in de definitie voor monumenten geen archeologisch erfgoed meegenomen. Dit wijkt af ten opzichte van de Monumentenwet BES en de monumenteneilandsverordeningen van Saba en Bonaire.
- De definities voor monumenten en erfgoed in de monumenteneilandsverordening van Bonaire wijken op twee punten af. Op Bonaire kan een gebied ook als monument worden benoemd als daar waardevolle objecten aanwezig zijn. Daarnaast is een definitie van maritiem archeologisch erfgoed toegevoegd op basis van het UNESCO-Verdrag.

In paragraaf 2.2.4 worden de verschillende instrumentaria vanuit de Monumentenwet BES en de monumenteneilandsverordeningen verder omschreven en toegelicht.

2.2.3 *Cultuurconvenant Caribisch Nederland en cultuuragenda's*

In 2022 sloot de toenmalige staatssecretaris Cultuur en Media een cultuurconvenant met de drie bijzondere gemeenten. Genoemd convenant volgde op de zogenaamde cultuurhandreiking die bedoeld was als een ondersteuning bij het vormgeven van taken van de openbare lichamen op het gebied van cultuur, waaronder cultureel erfgoed. De cultuurhandreiking van Bonaire dateert uit 2017¹⁷. Het convenant uit 2022 is geldig van 2022-2025, richt zich op behoud en versterking van de culturele diversiteit en erfgoed en het stimuleren van culturele participatie en educatie. De partijen hebben afgesproken dat het op orde brengen van de basis van de culturele infrastructuur een gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is. In het convenant hebben de partijen afgesproken om een cultuuragenda per eiland op te stellen, waarin de prioriteiten in de uitvoering benoemd worden rondom internationale samenwerking, cultuureducatie, cultureel erfgoed, bibliotheken, digitalisering en archiefbewaarplaatsen. Hierbij heeft de staatssecretaris de kennis en expertise van de RCE aangeboden.

Op basis van het cultuurconvenant zijn inmiddels per eiland cultuuragenda's opgesteld, waarin de prioriteiten in de uitvoering voor de periode 2024-2028 worden gepresenteerd. Het is een dynamisch document dat lopende de uitvoeringstermijn nader wordt ingevuld. Maandelijks overleggen de openbare lichamen, Ministerie van OCW (E&K en M&C en OCW CG) en de RCE over de voortgang van de cultuuragenda's. Met betrekking tot cultureel erfgoed zijn bijvoorbeeld de volgende prioriteiten van belang:

- Op alle eilanden is een van de prioriteiten om cultuur en erfgoed een betere positie te geven binnen het openbare lichaam. De cultuuragenda van Bonaire spreekt specifiek over de oprichting van een erfgoedbureau binnen de beleidsafdeling Ruimtelijke Ontwikkeling (R&O) voor ontwikkeling van nieuw erfgoedbeleid. St. Eustatius wil cultuur en erfgoed

¹⁷ <https://www.rijksdienstcn.com/onderwijs-cultuur-wetenschap/cultuur-en-media/cultuurhandreiking#:~:text=De%20handreiking%20Cultuur%20in%20Caribisch,vor%20informatie%2C%20subsidieaanvragen%20en%20meer.>

onder brengen in het departement voor cultuur en evenementen (DCE) en Saba in het Departement voor Community Ontwikkeling en Cultuur (DCDC). Daarbij wordt ook begeleiding gevraagd vanuit de RCE.

- Daarnaast willen de eilanden de culturele infrastructuur versterken door onder andere participatieve werkwijzen te hanteren om bredere besluitvorming rondom erfgoed in te richten en door uitvoeringsorganisaties in verband met (on)roerend erfgoed en immaterieel erfgoed te versterken en beter zichtbaar te maken.

2.2.4 Internationale verdragen

De volgende internationale verdragen zijn van toepassing op Caribisch Nederland:

- Het UNESCO-Werelderfgoed verdrag uit 1972. Het doel van dit verdrag is om erfgoed van universele waarde voor de mensheid te beschermen en te behouden voor toekomstige generaties. Nederland ratificeerde het verdrag in 1992.
- Het Raad van Europa verdrag van Granada van 1985 geeft een bredere definitie van erfgoed, dat van toepassing is op gebouwen en bouwwerken, groepen gebouwen en landschappen met cultuurhistorische waarde. Het verdrag bevat bepalingen aangaande inventarisatie, documentatie, bescherming en restauratie. Nederland ratificeerde het verdrag in 1994.
- Het Raad van Europa verdrag van Valletta (1992) beoogt behoud en bescherming van archeologisch erfgoed, inclusief roerend erfgoed. De Monumentenwet BES sluit aan bij dit verdrag. Nederland ratificeerde het verdrag in 2007.
- Het Europees Landschapsverdrag (2000) streeft naar de bescherming van het natuurlijke, rurale en urbane landschap vanwege zijn identiteitsbepalende betekenis. Het omvat zowel land als water. Nederland ratificeerde het verdrag voor Europees Nederland in 2005.

Daarnaast zijn er twee verdragen in afwachting van ratificatie voordat ze ook in Caribisch Nederland en Europees Nederland gaan gelden. Het gaat hierbij om het verdrag van Faro uit 2005 dat het belang van de sociale waarde van erfgoedparticipatie benadrukt en het UNESCO-verdrag ter bescherming van het cultureel erfgoed onder water uit 2001. Het FARO verdrag is in 2024 door de Nederlandse regering ondertekend en naar verwachting wordt het verdrag in 2026 geratificeerd.

2.3 Taken en bevoegdheden

2.3.1 Stakeholders, taken en verantwoordelijkheden

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap is verantwoordelijk voor de Monumentenwet BES, maar de minister heeft geen bevoegdheden op basis van de wet om beschermde monumenten op Bonaire, Sint Eustatius en Saba aan te wijzen. Dit is aan de openbare lichamen. De openbare lichamen zijn verantwoordelijk voor het opstellen en uitvoeren van de monumenteneilandsverordeningen en voor het aanwijzen van monumenten.

Navolgende tabel biedt een overzicht van de formele governance, zoals vastgelegd in de monumenteneilandsverordeningen. Naast de formele governance op de eilanden is ook sprake van interbestuurlijk toezicht om bij te dragen aan het naar behoren uitvoeren van de wettelijke taken en bevoegdheden door de openbare lichamen en, in geval voor zover het toezicht op medebewind betreft, het waarborgen van de eenheid van bestuur. Het Ministerie

van BZK heeft hierbij, naast eigenstandige taken, een coördinerende rol over rijksbeleid dat Caribisch Nederland raakt.

Tabel 2.1 Formele governance monumentenzorg zoals vastgelegd in de monumenteneilandsverordeningen

Eiland	Instelling	Rol	Verslag	Specifieke bepalingen
Bonaire	Monumentenraad	Adviseert bestuurscollege en eilandsraad over monumenten, stadsgezichten, archeologie en maritiem erfgoed. Kan gevraagd en ongevraagd adviseren.	Minstens 1× per jaar verslag over monumenten en hun toestand aan bestuurscollege en de eilandsraad.	Secretaris is hoofd van Ruimtelijke Ontwikkeling. Bestuurscollege kan ambtelijke ondersteuning toewijzen.
	Bestuurscollege	Stellen monumentenplan op; aanwijzen monumenten; beheren register; verlenen vergunningen; handhaven.	Voortgangsverslag jaarlijks vóór 1 juni aan de eilandsraad. 1x per vier jaar stelt bestuurscollege Monumentenplan vast	Bevoegd tot opleggen van kosten; handhavingsbevoegdheden vastgelegd.
	Eilandsraad	Keurt monumentenplan goed		Bevoegd tot vaststelling van een ontwikkelings-, uitwerkings-, of wijzigingsplan waarbij beschermde stads- en dorpsgezichten worden aangewezen
Saba	Monumentenraad ¹⁸	Adviseert bestuurscollege over monumenten en stadsgezichten en over vergunningverlening. Reglementering via eilandsbesluit.	Brengt advies uit aan het bestuurscollege over toestand van monumenten	Secretariële ondersteuning door bestuurscollege. Leden benoemd op deskundigheid.
	Bestuurscollege	Aanwijzing, registratie en publicatie van monumenten; vergunningverlening; toezicht en handhaving.	Minstens 1× per jaar verslag aan eilandsraad over toestand van monumenten.	Kadastrale meldingsplicht; register wordt beheerd door afdeling infrastructuur en ruimtelijke planning van Openbaar Lichaam Saba (OLS).

¹⁸ De Monumentenraad is nog niet opgezet op Saba. De bedoeling is dat de monumentenraad ook adviezen gaat geven over vergunningen in het kader van wijzigingen aan monumenten, en daarmee ook de rol van monumentencommissie gaat spelen.

	Eilandsraad	Stelt eilandelijke regeling op en stelt budget vast		
Sint Eustatius	Monumentenraads	Adviseert bestuurscollege en raad over monumentale zaken. Werkwijze geregeld via eilandsbesluit.	Brengt advies uit aan het bestuurscollege over toestand van monumenten	Leden benoemd op deskundigheid. Reglement via eilandsbesluit.
	Bestuurscollege	Aanwijzing en registratie van monumenten; vergunningverlening en inspraak.	Minstens 1 x per 2 jaar verslag aan eilandsraad over toestand van monumenten.	Register is openbaar; voorwaarden voor registratie zijn vastgelegd; bevoegd tot het instellen van andere commissies
	Eilandsraad	Aanwijzing stads- en dorpsgezichten		Bevoegd tot het instellen van andere commissies

2.3.2 Toezicht- en adviesstructuren

Het toezicht op de naleving van de wet is belegd bij het bestuurscollege. Het bestuurscollege kan personen aanwijzen om het toezicht uit te voeren. In artikel 13 van de Monumentenwet BES staat opgenomen dat de aangewezen personen alle mogelijke inlichtingen, informatiebronnen of goederen kunnen opvragen ter vervulling van hun taak.

De openbare lichamen van Bonaire, Sint Eustatius en Saba hebben een bijzondere positie binnen het Nederlandse staatsbestel. Ze worden weleens 'bijzondere gemeenten' genoemd, maar hebben aanvullende taken. Zij vallen niet onder een provincie, maar rechtstreeks onder het Rijk. Daardoor is er geen mechanisme voor interbestuurlijk toezicht, waarbij de provincie toezicht houdt op het gemeentebestuur op het gebied van monumentenzorg. In plaats daarvan geldt een vorm van generiek toezicht op het eilandsbestuur, waarbij de Rijksvertegenwoordiger in Caribisch Nederland als bestuurlijke schakel fungeert tussen het Rijk en de openbare lichamen.

2.4 Instrumentarium

2.4.1 Aanwijzingsprocedures

Monumentenraad

In alle monumenteneilandsverordeningen is opgenomen dat er een monumentenraad moet zijn. De leden worden benoemd door het bestuurscollege en dienen deskundig te zijn op het gebied van de monumentenzorg, bouwkunde, stedenbouwkunde, kunst, geschiedenis van het eiland en het volk, oudheidkundig bodemonderzoek, toerisme of de financiële of juridische aspecten van de monumentenzorg. De monumentenraad heeft tot taak het bestuurscollege en de eilandsraad gevraagd of ongevraagd van advies te voorzien over aspecten van de monumentenzorg. In aanvulling daarop specificiert de monumentenverordening van Bonaire dat de monumentenraad bestaat uit tenminste vijf en ten hoogste zeven leden, die voor een periode van twee jaar worden benoemd.

Aanwijzing tot beschermd monument of stads- en dorpsgezicht

De aanwijzing tot beschermd monument of stads- en dorpsgezicht vindt volgens de wetgeving als volgt plaats:

- Monumenten kunnen al dan niet op verzoek van een belanghebbende door het bestuurscollege worden aangewezen als beschermd.
- Het bestuurscollege wint vervolgens advies in van de monumentenraad en motiveert waarom een monument moet worden aangewezen. Op Bonaire wordt gespecificeerd dat bij de beoordeling de volgende criteria worden gehanteerd: 1) de cultuurhistorische waarden 2) de architectonische waarden 3) de ensemble waarden 4) de unieke waarde; en 5) de gaafheid.
- Vervolgens neemt het bestuurscollege een besluit binnen een termijn van zes maanden. Op Bonaire wordt geen tijdsaanduiding gegeven hoe lang het bestuurscollege over een besluit mag doen.
- Vervolgens worden betrokkenen schriftelijk in kennis gesteld van een eventuele beschikking. De beschikking tot aanwijzing wordt gedurende zes weken ter inzage gelegd, waarbij belanghebbenden de kans hebben om bezwaar te maken.

Beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten worden opgenomen in openbare registers. In het register wordt de monumentale waarde van het pand opgenomen met de grond waarop tot bescherming van de monumentale waarde is besloten. Er wordt in het register onderscheid gemaakt tussen onroerende en roerende monumenten. De inrichting van het register wordt bij eilandsbesluit geregeld. Het bestuurscollege is bevoegd om wijzigingen in het register aan te brengen na de Monumentenraad gehoord te hebben. Op alle eilanden is deze procedure hetzelfde.

Over beschermde stads- en dorpsgezichten zeggen de verordeningen verder dat voorschriften voor de bescherming en het behoud van stads- en dorpsgezichten kunnen worden opgenomen in ruimtelijke ontwikkelingsplannen.

2.4.2 Financieringsmogelijkheden

Financieringsmogelijkheden in Monumentenwet BES

In de Monumentenwet BES staan ook mogelijkheden voor tegemoetkoming in kosten van onderhoud en herstel en een schadevergoeding die kan worden toegekend indien een beschermd roerend monument in bruikleen is bij een van de openbare lichamen. Deze mogelijkheden worden verder uitgewerkt in de monumenteneilandsverordeningen.

Financieringsmogelijkheden in Monumenteneilandsverordeningen

Over de kosten van onderhoud en herstel van een beschermd monument zegt de monumentenverordening van Bonaire dat eigenaren een verzoek voor een vergoeding kunnen indienen bij het collegebestuur. Voor het verlenen van een vergoeding stelt het bestuurscollege periodiek een meerjarenprogramma vast waarin de algemene normen, budgetreserveringen, prioriteiten en andere algemene regels worden vastgelegd. In de monumenteneilandsverordeningen van Saba en Sint Eustatius zijn ook bepalingen over vergoedingen opgenomen, maar dit wordt niet nader gespecificeerd.

Overige financieringsmogelijkheden

Het NRF is in omvang de grootste externe financieringsbron, en enige op het niveau van de rijksoverheid, voor eigenaren van monumenten en cultuurhistorisch waardevolle panden op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Het fonds verstrekt leningen met gunstige voorwaarden voor onderhoud en restauratie van beschermde monumenten en karakteristieke panden. Daarnaast biedt het kennis en informatie aan eigenaren en lokale overheden om duurzaam beheer te stimuleren, waarmee wordt bedoeld dat monumenten en karakteristieke panden op een toekomstbestendige en duurzame manier worden gerestaureerd en onderhouden. Deze financieringsbron is alleen toegankelijk voor zakelijke eigenaren en niet voor particuliere woonhuseigenaren. Bovendien zijn het geen structurele middelen.

Particulieren met een beschermd monument voor eigen bewoning hebben wel recht op fiscale aftrek. Dit komt voort uit de Wet inkomstenbelasting BES, die op 1 januari 2011 in werking is getreden. Als gevolg van deze wet zijn sommige kosten als persoonlijke last aftrekbaar, maar om hier gebruik van te maken moeten er beschermde monumenten zijn aangewezen. In het verleden bestond deze fiscale aftrek ook in Nederland, maar met de komst van de Erfgoedwet is deze afgeschaft. In plaats daarvan is de woonhuissubsidie van toepassing in Nederland (zie nadere toelichting op de Erfgoedwet in hoofdstuk 6).

Naast leningen zijn er incidentele subsidies en bijdragen beschikbaar vanuit bijvoorbeeld de Erfgoed Deal (RCE) of Regio Deal (VRO) voor specifieke projecten, zoals het herstel van monumenten met hoge cultuurhistorische waarde of projecten die de maatschappelijke betrokkenheid versterken. Deze subsidies zijn vaak projectgebonden en beperkt in omvang. Bonaire is bijvoorbeeld een bijdrage van ruim USD 2,1 miljoen vanuit de Erfgoed Deal beschikbaar gesteld voor het project Di Boneiru, Pa Boneiru, waarbij historische panden in Rincon onderdeel zijn van de aanpak om het woningtekort aan te pakken. Daarnaast heeft het Ministerie van OCW via het NRF 1 miljoen euro beschikbaar gesteld voor een pilot voor het financieel ondersteunen van particuliere woonhuseigenaren van monumenten en cultuurhistorisch waardevolle panden op de BES-eilanden. Het ministerie van OCW, RCE en NRF werken op dit moment aan een regeling waarbij de RCE naar verwachting de subsidie beschikt en het NRF uitbetaalt.

De eilandsbesturen van Bonaire, Saba en Sint Eustatius kunnen in hun jaarlijkse begrotingen ook middelen reserveren voor monumentenzorg, vaak binnen de cultuur- of ruimtelijke ordening-sector. Deze budgetten zijn echter relatief beperkt en voornamelijk gericht op toezicht, beleidsontwikkeling en kleine onderhoudswerkzaamheden. Er is ook eenmalig in 2025 geld beschikbaar gesteld door het Rijk voor de uitvoering van de cultuuragenda's, waarin ook prioriteiten zijn opgenomen ten behoeve van erfgoed en via de Regio Deals met Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Ook kan er via private initiatieven geïnvesteerd worden in onderhoud en restauratie. Dit kan bijvoorbeeld via partnerschappen met Stichting Cocari II op Bonaire of met lokale ondernemers die panden herbestemmen.

2.4.3 Regulerende instrumenten

Vergunningsplicht en zorgplicht in Monumentenwet BES

Als een monument of stads- en dorpsgezicht is aangewezen, dan geldt er een vergunningsplicht voor eventuele wijzigingen. Dat betekent dat het verboden is om zonder vergunning van het bestuurscollege een beschermd monument of stads- of dorpsgezicht geheel of deels a) af te breken of te verplaatsen b) te vernielen of te beschadigen c) in enig opzicht te wijzigen d) te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze waarop het wordt ontsierd of in gevaar wordt gebracht. Zonder een vergunning zijn werkzaamheden strafbaar. Ook graafwerk mag niet worden verricht als dat in strijd is met de vergunningsplicht.

Daarnaast geldt een zorgplicht. Eigenaren van beschermde monumenten moeten zorgdragen voor voldoende onderhoud en herstel om verval te voorkomen. Het bestuurscollege kan onderhoud afdwingen op kosten van de betrokkenen, als blijkt dat binnen een termijn van drie maanden volgend op een aanmaning werkzaamheden niet zijn aangevangen.

Over roerende monumenten zegt de wet dat de vinder het bestuurscollege binnen drie dagen op de hoogte moet brengen. Daarnaast kunnen roerende monumenten tijdelijk, op aanwijzing van het bestuurscollege naar een voor bewaring geschikte plaats worden overgebracht of kunnen eigenaren worden verplicht tot het afstaan van de roerende monumenten in bruikleen.

Vergunningsplicht en zorgplicht in Monumenteneilandsverordeningen

Voor alle drie de eilanden geldt een vergunningsplicht voor ingrijpende wijzigingen. Onder de vergunningsplicht wordt op alle drie de eilanden het slopen, beschadigen, wijzigen, verplaatsen, of herstel dat monumentwaarde schaadt verstaan.

In Saba en St. Eustatius is tevens een artikel opgenomen dat het bestuurscollege eigenaren van beschermde monumenten kan verplichten tot het herstellen of versterken van monumenten als deze bouwvallig of verwaarloosd zijn. In de monumentenverordening van Bonaire is deze bepaling ook opgenomen en nog verder uitgewerkt. Op Bonaire zijn eigenaren verplicht tot werkzaamheden tot onderhoud en herstel van monumenten, zonder dat het bestuurscollege hierover een besluit dient te nemen. Als betrokkenen verzuimen dit te doen, kan het bestuurscollege betrokkenen schriftelijk aanmanen om alsnog het beschermde monument te onderhouden en te herstellen.

Voor alle drie de eilanden geldt dat wanneer een vergunning wordt aangevraagd om een beschermd monument zonder herstel, geheel of gedeeltelijk af te breken de Monumentenraad om advies wordt gevraagd. In Bonaire geldt bovendien dat de Monumentenraad gehoord wordt wanneer een ontheffing wordt verzocht om archeologisch erfgoed en maritiem archeologisch erfgoed op te graven, te verwijderen, te verplaatsen, te beschadigen of anderszins te verstoren.

Daarnaast is op alle drie de eilanden het bestuurscollege verplicht om verslag uit te brengen aan de eilandsraad over de staat van de monumenten. Op Bonaire en Saba is dat tenminste éénmaal per jaar. Op St. Eustatius is dat tweejaarlijks. Op Saba en St. Eustatius wordt voor dit verslag advies van de monumentenraad ingewonnen.

2.4.4 Handhavingsmiddelen

Handhavingsmiddelen in Monumentenwet BES

De wet voorziet in handhavingsmaatregelen wanneer de beschermingsvoorschriften worden overtreden. Als sprake is van een overtreding kan het bestuurscollege beslissen om op kosten van de overtreder het beschermde monument voor zover nodig in zijn vroegere toestand terugbrengen of gedane uitgaven invorderen. In uitzonderlijke gevallen kan een overtreding bestraft worden met hechtenis van ten hoogste een jaar of geldboete van de tweede categorie.

Handhavingsmiddelen in Eilandverordeningen

In de monumentenverordening van Bonaire is ook een aantal bepalingen rondom toezicht en handhaving opgenomen. Het bestuurscollege is belast met het toezicht op de naleving. Eigenaren worden verplicht tot onderhoud en herstel. Als daar niet aan wordt voldoen, kan het bestuurscollege, middels een schriftelijk besluit betrokkenen verplichten zorg te dragen voor monumentale planden. Het bestuurscollege is ook bevoegd de werkzaamheden voor rekening van de betrokkenen te verrichten.

De Monumenteneilandsverordening van Saba (2010) benoemt dat werkzaamheden aan monumenten deskundig moeten worden uitgevoerd. Bij schade of bouwvalligheid is er een meldingsplicht aan het bestuurscollege, dat vervolgens maatregelen kan treffen.

2.4.5 Aanvullende bepalingen

In de monumenteneilandsverordening van Bonaire is nog een aantal aanvullende bepalingen opgenomen, die niet in de verordeningen van Saba en St. Eustatius staan:

- De monumenteneilandsverordening van Bonaire stelt dat het bestuurscollege eens in de vier jaar een Monumentenplan opstelt waarin de uitgangspunten van het monumentenbeleid zijn toegelicht inclusief een overzicht van de actiepunten. Over de stand van zaken dient het bestuurscollege jaarlijks verslag te doen.
- Bonaire heeft ook een aantal regels rondom opgravingen, vondsten, archeologisch erfgoed en beschermde roerende monumenten opgenomen. Deze regels geven aan in welke situaties graafwerkzaamheden kunnen worden verricht of hoe om te gaan met vondsten die roerende monumenten zijn. Deze roerende monumenten kunnen naar een geschikte bewaarplaats worden overgedragen.

Op basis van bovenstaande kan geconcludeerd worden dat de monumentenverordening van Bonaire uitgebreider is dan de monumenteneilandsverordeningen van St. Eustatius en Saba. Met name met betrekking tot financiële vergoeding, de vergunnings- en zorgplichten en het monumentenbeleid geeft de monumentenverordening van Bonaire in beginsel meer handvatten om monumentenzorg te regelen.

2.5 Afstemming met ander beleid

Er zijn ook andere beleidsdomeinen die relevant zijn voor de monumentenzorg op Bonaire, Sint Eustatius en Saba. Op de drie eilanden kan cultuurhistorie naast de Monumentenwet BES ook gereguleerd worden via 1) de Wet volkshuisvesting, ruimtelijke ordening en milieubeheer BES (Vrom BES) 2) de Wet maritiem beheer BES en 3) de Wet grondslagen ruimtelijke ontwikkelingsplanning BES (Wgro BES). Op basis van deze laatste wetgeving

worden door de openbare lichamen ruimtelijke ontwikkelingsplannen ontwikkeld die regels bevatten voor het behoud en herstel van beschermde stadsgezichten, monumenten en cultuurlandschappen. Daarnaast heeft het Rijk een ruimtelijk ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland (ROCN) opgesteld dat een samenvatting bevat van het ruimtelijk Rijksbeleid voor Caribisch Nederland en als handreiking dient voor ruimtelijke ontwikkeling en waarin ook erfgoed als rijksbelang is opgenomen. In navolgende tekst gaan we nader in op de verschillende aanpalende beleidsdomeinen en daarbij behorende wetgeving.

2.5.1 Ruimtelijke ordening en bouw wetgeving

Op Bonaire, Sint Eustatius en Saba kan cultuurhistorie naast de Monumentenwet BES ook gereguleerd worden via de Vrom BES. Deze wet biedt een kader voor ruimtelijke ordening, waaronder bouwactiviteiten, milieubescherming en het beheer van de fysieke leefomgeving. Dit betekent dat bij ruimtelijke plannen of bouwprojecten op de eilanden ook rekening gehouden moet worden met de bescherming van monumentale waarden.

Ook de Wgro BES en het ROCN zijn van toepassing. De Wgro BES wet regelt dat de openbare lichamen ruimtelijke ontwikkelingsplannen opstellen die regels bevatten ten aanzien van de fysieke leefomgeving. In 2024 is het ROCN opgesteld dat een samenvatting bevat van het ruimtelijk Rijksbeleid voor Caribisch Nederland. Het doel van dit beleid is een duurzame en veilige ruimtelijke inrichting van de eilanden door bij te dragen aan een duurzame economische ontwikkeling, een gezond leefmilieu, een goede ruimtelijke kwaliteit en de bescherming van culturele en natuurlijke waarden. Het ROCN vormt een handreiking en kader voor ruimtelijke ontwikkeling in Caribisch Nederland. De minister kan op basis van de Wgro BES en het ROCN aanwijzingen geven voor de door de openbare lichamen vast te stellen ruimtelijke ontwikkelingsplannen.

De ruimtelijke ontwikkelingsplannen van Bonaire en St. Eustatius bevatten regels voor het behoud, herstel en de kwaliteitsborging van beschermde stadsgezichten, monumenten en cultuurlandschappen. Voor St. Eustatius is er een ruimtelijk ontwikkelplan (ROP) (2023) beschikbaar met een historische kern ('historic core') als beschermd gezicht van Oranjestad. In het vastgestelde ROP is in bijlage 1 een lijst met beschermingswaardige panden opgenomen. Bonaire heeft sinds 2010 een, door de eilandsraad vastgesteld, ruimtelijk ontwikkelingsplan Bonaire (ROB) en werkt op het moment van schrijven (oktober 2025) aan een herziening die naar verwachting eind 2025 gereed is. In het vastgestelde ROB is een lijst met 637 beschermingswaardige gebouwen opgenomen. Deze lijst is recent geactualiseerd en uitgebreid en telt nu ruim 800 objecten.¹⁹ Rinkon en Kralendijk zijn als beschermde gezichten opgenomen. Daarbij is Bonaire ook bezig om via het ROB bescherming te bieden aan de karakteristieke elementen van de panden en niet alleen de hoofdvorm. De regels in de ruimtelijke ontwikkelingsplannen zijn gericht op het voorkomen van ontsiering, beschadiging en sloop van het cultureel erfgoed, maar ook op het versterken van de ruimtelijke kwaliteit. Ook bevatten de ruimtelijke ontwikkelingsplannen regels ten aanzien van archeologisch erfgoed. Archeologische waarden mogen bij ruimtelijke ontwikkelingen niet of niet onevenredig worden aangetast. De bescherming van cultureel en archeologisch erfgoed wordt hiermee geborgd via het systeem van de ruimtelijke ontwikkeling.

¹⁹ Op de lijst die als bijlage is toegevoegd aan het ruimtelijk ontwikkelplan staan 637 beschermingswaardige gebouwen. Uit de interviews blijkt dat deze lijst recent is geactualiseerd en uitgebreid tot ruim 800 beschermingswaardige objecten. Deze lijst is nog niet gepubliceerd, waardoor wij op moment van schrijven uitgaan van de oorspronkelijke lijst.

Saba heeft nog geen ruimtelijk ontwikkelingsplan vastgesteld, maar is inmiddels wel begonnen met de voorbereidingen daartoe. Daarnaast wordt gewerkt aan een herziening van de bouwverordening (om het in lijn te brengen met Bouwbesluit BES). Er zijn verschillende mogelijkheden om erfgoed integraal mee te nemen in het ruimtelijk ontwikkelplan, waaronder beschermingswaardige panden opnemen (zoals de andere eilanden hebben gedaan), waaronder regels over beschermde stads/dorpsgezichten op te nemen, cultuurhistorisch en archeologisch belangrijke gebieden te beschermen, en regels over sloop op te nemen. Het is nog niet bekend hoe dit exact vorm gaat krijgen in het ruimtelijk ontwikkelplan, maar hierbij wordt afstemming met het monumententrajec gezocht.

2.5.2 *Maritieme wetgeving*

Naast wetgeving op het gebied van ruimtelijke ordening, speelt ook de Wet maritiem beheer BES een rol, voornamelijk als het gaat om maritiem archeologisch erfgoed. De wet regelt dat onder andere scheepswrakken, onderwaterstructuren en andere historische objecten die zich onder water bevinden en meer dan vijftig jaar oud zijn kunnen worden aangewezen als beschermd erfgoed. De RCE heeft als wettelijke taak om de eilandbesturen te adviseren over deze wetgeving.

2.5.3 *Archeologische waardekaarten en gebiedsbiografieën*

Voor alle drie de eilanden zijn archeologische waardekaarten opgesteld door het [National Archaeological Anthropological Memory Management \(NAAM\)](#) vanuit Curaçao. Op St. Eustatius wordt de archeologische waardekaart herzien. Daarbij worden voor Saba en St. Eustatius door de openbare lichamen en de RCE gebiedsbiografieën opgesteld waarin o.a. de archeologische gronden, historische waterplekken, plantage en militaire forten en batterijen inzichtelijk worden gemaakt. Ook worden in deze documenten aangegeven welk historisch kader het betreffende historisch monument kent en o.a. welk doel het had/heeft voor de infrastructuur op het eiland. Op Bonaire is een gebiedsbiografie opgesteld door Stichting Cocari II voor vier plantages (niet voor het hele eiland).

2.5.4 *Overige wetgeving*

Op Saba is een bouw- en woningverordening die al wat zaken regelt zoals de kleur, architectuur en materialen van gebouwen. Daarnaast is er een aparte verordening²⁰ voor het nationaal park Mount Scenery, waarbij verschillende waarden, inclusief cultuurhistorische waarden worden beschermd.

²⁰ Eilandsverordening Mount Scenery National Park, Species and Artefacts:
<https://lokaleregelgeving.overheid.nl/CVDR734752?&show-wti=true>

3 Monumentenzorg in de praktijk op Bonaire

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de monumentenzorg in de praktijk op Bonaire. Om het hoofdstuk te structureren volgen we het SCP model (zie 1.3). Hierbij gaan we achtereenvolgens in op de visie vanuit de interviews op de wet- en regelgeving (structuur), hoe de Monumentenwet BES op dit moment wordt uitgevoerd en in welke mate er wordt samengewerkt tussen betrokken partijen (conduct) en welke resultaten en effecten dat oplevert (performance). De bevindingen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op 12 interviews die het evaluatieteam in augustus en september 2025 heeft gehouden.

3.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten

Aan de hand van 12 interviews wordt nader ingegaan op de praktijkervaringen op Bonaire met betrekking tot de structuur van de monumentenzorg. Hierin wordt een algemeen beeld geschetst en wordt ingegaan op specifieke aandachtspunten of verzoeken tot aanpassingen voor het wettelijk en beleidsmatig kader van de Monumentenwet BES.

Algemene aandachtspunten

Uit de interviews komt naar voren dat de Monumentenwet BES als een stevige juridische basis wordt ervaren. De wet biedt voldoende speelruimte om bepalingen op te nemen in de monumenteneilandsverordening. Toch zijn er een aantal algemene punten waarop de kaders volgens de geïnterviewden verduidelijkt kunnen worden. Allereerst wordt er te weinig gebruik gemaakt van de mogelijkheden die de Monumentenwet BES geeft met betrekking tot het onderscheid in definities tussen monumenten (artikel 1a) en beschermde monumenten (artikel 1d), omdat het onduidelijk was hoe de verschillen geïnterpreteerd konden worden. De vraag is of onder monumenten ook beschermingswaardige bouwwerken of objecten worden verstaan? Bovendien is de wens om de definities uit te breiden en in de Monumentenwet BES ook landschappelijke aspecten, inrichtingselementen, ensembles en verzamelingen mee te nemen. Ook wordt aangegeven dat de aandacht die aan archeologisch erfgoed wordt besteed, beperkt is in vergelijking met de Nederlandse Erfgoedwet.

Een ander belangrijk punt dat herhaaldelijk wordt genoemd, is het financieringsstelsel. Een solide financieringsstelsel wordt door de geïnterviewden gezien als essentieel voor het behoud en de professionalisering van monumentenzorg. Op dit moment ontbreken financiële bepalingen echter. Hierbij wordt vanuit de geïnterviewden de wens uitgesproken om het voorzieningenniveau op Bonaire gelijk te trekken met Europees Nederland, door subsidies, leningen en andere financiële programma's te integreren in de Monumentenwet BES. Een optie die hierbij ook wordt genoemd is het aanwijzen van Rijksmonumenten. Als er Rijksmonumenten worden aangewezen ontstaan er meer subsidiemogelijkheden vanuit het Rijk. Er zijn voorbeelden van panden die van Rijksbelang zouden kunnen zijn op Bonaire, zoals het bestuursgebouw.

Als belangrijk punt wordt ook toezicht door de geïnterviewden genoemd. Ondanks dat formeel interbestuurlijk toezicht aanwezig is via de rijksvertegenwoordiger, ontbreekt de provincielaag en geven geïnterviewden aan dat er een gebrek is aan (afspraken over) externe controle. In de interviews wordt aangegeven dat toezicht vanuit Nederland legitiem is als het Rijk middelen beschikbaar stelt, maar dat dit wel moet gebeuren met respect voor de lokale context. Externe controle vanuit Nederland komt met gevoeligheden. Daarnaast heeft de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed (voorheen Erfgoedinspectie) uitsluitend bevoegdheden in Europees Nederland op basis van de Erfgoedwet en kan niet ingrijpen op Bonaire, Saba en Sint Eustatius volgens de Monumentenwet BES.

Specifieke aandachtspunten/aanpassingen:

Verder zijn in de interviews enkele specifieke aandachtspunten met betrekking tot de artikelen in de Monumentenwet BES benoemd²¹:

- Artikel 1: In de Monumentenwet BES worden verschillende definities gegeven die voor de wet van belang zijn. In de interviews wordt de wens uitgesproken deze definities op een aantal punten aan te passen:
 - De termijn van 50 jaar voor een monument wordt achterhaald bevonden. De wens is om de definitie van het begrip monument daarom te verbreden.
 - Het is gewenst om de definitie voor 'cultureel erfgoed' aan te passen naar de definitie die in de Erfgoedwet wordt gehanteerd. Dit geeft meer ruimte om plantagelandschappen aan te merken als cultureel erfgoed.
 - Het onderscheid tussen monumenten (artikel 1a) en beschermde monumenten (artikel 1d) te verduidelijken.
- Artikel 2: De wens is om in de Monumentenwet BES de basis van aanwijzing op te nemen, bijvoorbeeld via een zinsnede als: "er kan worden besloten een monument of archeologisch monument, een stads- of dorpsgezicht aan te wijzen wanneer dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde.
- Artikel 3: De wens bestaat om aan artikel 3c toe te voegen dat het inschrijven van beschermde monumenten in het monumentenregister bedoeld is ter identificatie. Daarnaast wordt gevraagd om te kijken naar mogelijkheden om op alternatieve wijze beschermde monumenten aan te wijzen als er geen monumentenraad is, omdat er op het moment van schrijven geen monumentenraad actief is en daarom geen beschermde monumenten kunnen worden aangewezen, terwijl dit mogelijk wel wenselijk is.
- Artikel 5: in algemene zin is de wens om voorbescherming van monumenten beter uit te leggen en te borgen in de Monumentenwet BES.
- Artikel 6, lid 2: Er is behoefte aan duidelijkere kaders met betrekking tot hoe handhaving en toezicht wettelijk geregeld is.
- Artikel 6, lid 3: Vanuit het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) is het niet wenselijk om een subsidieverplichting toe te voegen aan de Monumentenwet BES, maar er is wel behoefte vanuit het veld om concrete financiële bepalingen op te nemen. Op dit moment ontbreken deze.
- Artikel 7, lid 1: Het is wenselijk om dit artikel te verbreden, en hier ook andere vormen van verstoringen, verplaatsing en verwijdering in op te nemen, niet beperkt tot het (te) algemene begrip 'graafwerk'.

²¹ In aanvulling op de interviews heeft de Stichting Cocari II een notitie opgesteld (op eigen initiatief) met input in verband met evaluatie van de Monumentenwet BES. De suggesties die daarin opgenomen zijn ook meegenomen onder specifieke aandachtspunten/aanpassingen

- Artikel 7, lid 3: Er wordt voorgesteld om ook waarnemingen op te nemen in de wet waarvan redelijkerwijs kan worden vermoed dat zij van belang kunnen zijn voor de archeologische monumentenzorg.
- Artikel 9: Het is wenselijk om een aanwijzing tot kerkelijk monument 'na overleg met de eigenaar' plaats te laten vinden, en niet 'na overeenstemming met de eigenaar'.

3.3 Conduct: uitvoering en samenwerking

Op dit moment ligt de uitvoering van de Monumentenwet BES en bijbehorende monumenteneilandsverordening op Bonaire grotendeels stil. In de interviews is aangegeven dat de uitvoering al langer hapert door een gebrek aan capaciteit, middelen, kennis en bestuurlijke prioriteit.

3.3.1 Toepassing instrumentarium

Ten aanzien van instrumenten uit de Monumentenwet BES gebeurt er sinds 2018 relatief weinig, omdat er vanaf dat moment geen monumentenraad meer actief is.

Aanwijzingsprocedures

Op Bonaire is er vanaf 2018 geen monumentenraad meer actief, waardoor geen officiële monumenten meer kunnen worden aangewezen. Daarnaast moet volgens de wet een openbaar monumentenregister worden bijgehouden met een besluit tot aanwijzing en een samenvatting van onderliggende redenen. Momenteel is er echter geen publiek toegankelijk monumentenregister beschikbaar, waardoor er onduidelijkheden ontstaan over welke gebouwen geregistreerd zijn als monument en of ze als hoedanig in aanmerking komen voor financiering.

Via de ruimtelijke ordening wordt erfgoed wel geborgd. Op Bonaire wordt voorkomen dat er zonder toetsing gebouwd of verbouwd wordt op gebieden met archeologische of erfgoedwaarde via het ROB. In het ROB zijn beschermde stadsgezichten (Rincon en het centrum van Kralendijk) benoemd en is een lijst opgesteld van 637 beschermingswaardige panden, die als bijlage aan het ROB is toegevoegd. Uit de interviews blijkt dat deze lijst in 2025 is geactualiseerd en uitgebreid tot ruim 800 beschermingswaardige objecten. Deze lijst is nog niet gepubliceerd. Er staan nu niet alleen gebouwen op, maar ook historische putten, potten, hoogovens en de structuren van de historische zoutpannen. Voor deze objecten geldt een verplichting tot het aanvragen van een bouw/sloopvergunning. Er wordt op dit moment gewerkt aan een ruimtelijke structuurvisie, waarna ook het ROB geactualiseerd zal worden.

Regulerende instrumenten

Volgens de wet geldt voor beschermde monumenten en stads- en dorpsgezichten een vergunningsplicht voor eventuele wijzigingen. Alleen onderdelen die in de registeromschrijving worden benoemd zijn beschermd en dienen in principe behouden te blijven. Ook is in het ROB een bouw/sloopvergunningsplicht opgenomen voor beschermingswaardige objecten. In de praktijk brengt vergunningverlening grote uitdagingen met zich mee. Bij bouwverzoeken wordt door architecten en aannemers structureel uitgegaan van vrijstellingen, waardoor bijvoorbeeld graafwerkzaamheden al gestart worden zonder een vergunning. De procedures zijn de afgelopen jaren aangescherpt, waardoor er minder vrijstellingen worden gegeven, maar in de praktijk leidt dat nog steeds tot problemen.

Ook de zorgplicht zorgt voor problemen. Volgens de geldende wetgeving moet het openbaar lichaam zorg dragen voor de monumentale panden in hun beheer. In de praktijk wordt dat echter niet gedaan, onder andere door gebrek aan capaciteit en kennis. Bovendien bemoeilijkt het gebrek aan financiering het toepassen van verplicht onderhoud.

In 2012 zijn restauratierichtlijnen opgesteld, maar deze zijn alleen bedoeld als inspiratiebron. De richtlijnen bevatten afbeeldingen van karakteristieke vormen en materialen. Ze zijn gepubliceerd, maar niet officieel vastgesteld omdat dit niet verplicht was. Vanuit de interviews wordt aangegeven dat het goed zou zijn om te gaan werken met een meerjaren-onderhoudsplan. Bovendien is er behoefte aan een monumenten(welstand)commissie. De vraag is of het inrichten van een monumentencommissie realistisch is, gezien het huidige gebrek aan kennis, expertise en capaciteit. Een mogelijkheid is om een monumentencommissie te combineren met de monumentenraad.

Financieringsmogelijkheden

Het merendeel van de beschermde monumenten op Bonaire is overheidseigendom. Het OLB heeft nauwelijks middelen voor onderhoud van het eigen vastgoed. Particuliere gebouwen worden vaak niet aangewezen als beschermde monumenten, omdat er geen mogelijkheden zijn voor financiële steun vanuit het OLB om burgers te ondersteunen bij het onderhouden en restaureren van beschermde monumenten. Datzelfde geldt voor beschermingswaardige objecten. Hierdoor is er ook weinig maatschappelijk draagvlak voor het verkrijgen van een beschermde status. Het gevoel heerst dat er nauwelijks voordelen verbonden zijn aan een beschermde status, alleen maar verplichtingen. Overigens is het wel zo dat aftrek van belasting mogelijk is bij een beschermde status. Op dit moment wordt hiervan echter geen gebruik gemaakt omdat de beschermde monumenten op Bonaire in eigendom zijn van de overheid.

Het grootste probleem volgens geïnterviewden is dat er geen subsidiemogelijkheden zijn voor particuliere eigenaren die hun beschermde woonhuismonument willen onderhouden en restaureren. Het NRF biedt wel laagrentende leningen voor zakelijke eigenaren, maar vaak kwalificeren woonhuseigenaren zich niet, omdat naar verwachting niet alle woonhuseigenaren in staat zijn om een hypotheek te dragen. Een combinatie van een subsidie en laagrentende lening voor woonhuseigenaren (net zoals in Europees Nederland) ligt voor de hand. In het verleden zijn initiatieven genomen om een Stichting Monumentenfonds op te richten. Dit fonds zou subsidies uitgeven en functioneren als een revolverend fonds, maar het is om verschillende redenen niet gelukt om de Stichting Monumentenfonds te laten functioneren. Onder meer vanwege de schaal is het zeer kostbaar om zelfstandig een fonds op te zetten. Hierdoor is het traject van het opzetten van een gedegen monumentenzorg op Bonaire in 2018 tot stilstand gekomen. Op dit moment is er een plan voor een pilot van het ministerie van OCW en het NRF voor Rincon, waarbij woningen aanspraak maken op een subsidie.

Handhavingsmiddelen

In de praktijk is er een gebrek aan toezicht en handhaving, waardoor veel gebouwen in verval raken of verloren gaan. Panden zijn in zodanige staat dat eigenaren er veel geld in moeten stoppen om het te behouden, soms hoor je dat het pand daardoor gesloopt wordt in het weekend of 's nachts. Bij de afdeling Vergunningverlening van het OLB komen regelmatig

meldingen binnen over ontwikkelingen bij monumentale panden. Deze meldingen horen dan doorgezet te worden naar de Directie Toezicht en Handhaving. Echter kampt deze afdeling met gebrek aan capaciteit en kennis, waardoor weinig met de meldingen gedaan wordt. Bovendien ontbreekt specifiek toezicht op erfgoed. In het verleden is getracht om twee erfgoedinspecteurs aan te stellen, maar dat is tot op heden niet gelukt.

3.3.2 *Capaciteit, kennis en expertise*

Het gebrek aan uitvoeringscapaciteit en expertise wordt als belangrijk knelpunt ervaren voor de uitvoering van monumentenzorg. Er is sprake van vertrek van jongeren (*brain drain*) naar Nederland of Amerika die vaak niet terugkeren, waardoor het vinden van geschikte kandidaten een uitdaging vormt. Er is behoefte aan meer en gekwalificeerd personeel en met name gebrek aan specialistische functies, zoals erfgoedinspecteurs of een eilands-archeoloog. De kennis die met name ontbreekt betreft zowel bouwkundige en architectonische kennis, bijvoorbeeld over klassieke bouw en materialen zoals koraalsteen, als kennis over onderdelen van de wetgeving, zoals financieringsmogelijkheden en onderhoud van monumenten.

3.3.3 *Samenwerking*

Binnen de OLB is samenwerking tussen verschillende directies en afdelingen lastig. Er is enige afstemming met andere beleidsdomeinen, maar dit blijft beperkt vanwege verkokering in de organisatie van het openbaar lichaam. Het openbaar lichaam bestaat uit verschillende gremia, die elk met hun eigen taak bezig zijn en beperkt met elkaar overleggen. Er wordt in interviews aangegeven dat synergie tussen bijvoorbeeld de directie Samenleving en Zorg, waar cultuur onder valt, de directie Ruimte en Ontwikkeling, op het gebied van erfgoeddossiers, en de Directie Toezicht en handhaving op het moment van schrijven (oktober 2025) gering is. Anders dan in Nederland zijn taken rondom cultuur en erfgoed ondergebracht onder verschillende domeinen. Hierdoor worden verantwoordelijkheden gescheiden en wordt niet integraal gewerkt op het gebied van cultuur en erfgoed. Er wordt wel gekeken hoe deze samenwerking tussen de verschillende directies in de toekomst kan verbeteren, onder andere door het aanstellen van een programmamanager cultuur en erfgoed en te kijken naar een herijking van verantwoordelijkheden. Daarnaast is er onvoldoende samenwerking tussen afdelingen binnen de directie Ruimte & Ontwikkeling, zoals vergunningverlening en beleid. Dit leidt tot problemen in de praktijk, bijvoorbeeld rondom graafwerkzaamheden zoals hierboven ook geschetst.

Er is een aantal organisaties op Bonaire aanwezig dat zich bezig houdt met (immaterieel) erfgoed, cultuur en archeologie. Dit zijn onder andere de volgende organisaties, die we voor de evaluatie gesproken hebben:

- **Stichting Cocari II:** De stichting voert meerdere restauratieprojecten uit waaronder vier panden in Rincon, één in Kralendijk en het Dominicuschool-complex. Dit zijn monumenten, zoals gedefinieerd in artikel 1a van de Monumentenwet BES, maar hebben geen beschermde status. Voor de restauratie van deze panden is NRF-financiering gebruikt. Naast deze restauratieprojecten is de stichting betrokken bij de Erfgoed Deal en Woondeal die zijn toegekend aan Bonaire en houdt het zich bezig met het informeren van een breder publiek over cultureel erfgoed. Samen met FuHiKuBo (zie onder) heeft de

stichting een landschapsbiografie opgesteld en heeft het samen met FuHiKuBo en de RCE de kernkwaliteiten van het beschermd dorpsgezicht Rincon in kaart gebracht.

- **Fundashon Historiko Kultural Boneiru (FuHiKuBo):** De stichting is gewijd aan het documenteren, verzamelen en bewaren van alles wat met het (immaterieel) erfgoed van Bonaire te maken heeft. De stichting heeft een archief opgebouwd in de vorm van boeken, documenten, afbeeldingen, video-/audiobestanden en artefacten en richt zich met name op het documenteren van de verhalen rondom de monumenten, wie woonden er en wat deden zij.
- **Bonaire Archaeological Institute (BONAI):** De stichting houdt zich bezig met het behouden, bestuderen en promoten van archeologisch erfgoed, o.a. via een jeugdprogramma, digitaliseringsprojecten en door documentatie te verzamelen over monumenten en immaterieel erfgoed.
- **Terramar Museum:** Het museum is een archeologisch-historisch-antropologisch museum dat gehuisvest is in een monumentaal pand. Het museum werkt samen met organisaties als St. Eustatius Center for Archeological Research (SECAR) (St. Eustatius) en NAAM (Curaçao) op het gebied van archeologie. Rond de periode van COVID-19 heeft het museum samen met andere erfgoedorganisaties op Bonaire zich hard gemaakt om de culturele sector te verbeteren. Hieruit ontstonden allerlei initiatieven, wat heeft geresulteerd in een bezoek van een delegatie uit Europees Nederland en gesprekken in het kader van de cultuuragenda.
- **UNESCO werkgroep Bonaire:** De werkgroep is op 3 maart 2015 opgericht met als doelstelling om de implementatie van het UNESCO Verdrag ter Bescherming van het Immateriële Erfgoed te monitoren en coördineren en om de ontwikkelingen rondom de UNESCO-verdragen die door Nederland zijn geratificeerd en voor Bonaire relevant zijn te monitoren.

Andere partijen die genoemd werden in de interviews, maar die we niet hebben kunnen spreken zijn de Stichting voor Kunst en Cultuur en de Stichting Monumentenzorg Bonaire. De Stichting Monumentenzorg Bonaire is vergelijkbaar met Stadsherstel in Nederland. De stichting bestaat al meer dan tien jaar, maar is het afgelopen decennium niet actief geweest. We hebben begrepen dat de Stichting Monumentenzorg Bonaire recent weer opnieuw nieuw leven is ingeblazen. De stichting heeft geen monumentale panden in bezit, maar ontvangt graag monumenten van de overheid om ze vervolgens te restaureren en (commercieel) te exploiteren.

Uit de gesprekken blijkt dat de samenwerking tussen de overheid, bovenstaande erfgoedorganisaties en eigenaren vaak beperkt is en niet goed functioneert. Het gevoel vanuit de sector is dat beslissingen vaak van bovenaf worden gemaakt. Dit resulteert erin dat informatie en kennis verloren gaan en dat de lokale gemeenschap beperkt betrokken wordt. Erfgoedorganisaties geven aan dat door het moeizame contact met de lokale overheid samenwerking wordt gezocht met organisaties uit Europees Nederland of een beroep wordt gedaan op Rijksfondsen.

Er is goed contact met de RCE in het kader van de cultuuragenda. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat de samenwerking tussen de lokale overheid, OCW/Caribisch Gebied en Nederland niet altijd soepel verloopt. Datzelfde geldt voor samenwerking tussen Bonaire, Saba en St. Eustatius. In de praktijk zijn er soms gevoeligheden, waardoor een gezamenlijke

aanvraag voor de Nederlandse bank voor archeologisch onderzoek bijvoorbeeld geen doorgang kon vinden.

3.3.4 *Maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak*

Het maatschappelijk draagvlak voor (immaterieel) erfgoed en de Bonairiaanse identiteit groeit. Er komt steeds meer aandacht voor de historie van het eiland. Het groeiend maatschappelijk draagvlak voor cultuur en erfgoed is bijvoorbeeld zichtbaar in het aanbod van cursussen die gericht zijn op geschiedenis en toerisme. Bonaire is door explosieve groei snel aan het veranderen, waardoor het besef toeneemt dat als erfgoed niet beschermd wordt, het ook zal verdwijnen. Tegelijkertijd vormen de bevolkingsgroei en het toerisme ook een bedreiging voor het erfgoed, omdat de druk op de ruimte steeds groter wordt en beschermde monumenten en beschermingswaardige objecten worden gesloopt om de bouw van bijvoorbeeld hotels of nieuwbouw van woningen mogelijk te maken.

Overigens is het maatschappelijk draagvlak voor gebouwd erfgoed ook afhankelijk van de situatie van de eigenaar, beschikbare financiële middelen en wensen om aanpassingen te doen aan panden. Veel inwoners weten nauwelijks wat een monumentaal pand is of waarom bescherming nodig is.

Uit de interviews blijkt dat politiek en bestuurlijk draagvlak minder aanwezig is. Ondanks dat ook politiek aandacht is voor de identiteit en geschiedenis van Bonaire, wordt geen prioriteit gegeven aan erfgoed. De focus ligt op andere grote maatschappelijke uitdagingen, zoals armoedebestrijding, gezondheid, zorg en bevolkingsgroei. Een andere uitdaging vormt de politieke instabiliteit waardoor onder andere beleid voor de langere termijn wordt bemoeilijkt.

3.3.5 *Mate van aandacht verschillende erfgoed domeinen (roerend, onroerend, archeologisch)*

De Monumentenwet BES wordt op het moment van schrijven vooral gezien als een wettelijk kader voor gebouwde erfgoederen. In de praktijk is er niet evenredig veel aandacht voor andere beleidsdomeinen, zoals roerend en archeologisch erfgoed. Een belangrijk knelpunt is het gebrek aan aangewezen personen voor bepaalde dossiers en een archeologische dienst. Tijdens gesprekken werden praktijkvoorbeelden genoemd, zoals geen of beperkt archeologisch onderzoek bij bouwwerkzaamheden.

3.4 Performance: resultaten en effecten

3.4.1 *Output*

Op Bonaire zijn 25 beschermde monumenten aangewezen. Er komen geen monumenten met beschermde status meer bij vanwege het ontbreken van een monumentenraad. Daarnaast zijn er 637 beschermingswaardige panden geïdentificeerd. Deze lijst is in 2025 geactualiseerd en uitgebreid tot circa 800 objecten, waarbij naast gebouwen ook historische putten, potten en hoogovens zijn opgenomen. De objecten die op deze lijst staan zijn volgens de Monumentenwet BES monumenten (artikel 1a). Ook de historische structuren van de

zoutpannen staan op deze lijst. Bovendien zijn er twee beschermde stads- en dorpsgezichten aangewezen volgens het ROB: Rincon en het centrum van Kralendijk ²².

Bonaire beschikt over een archeologische waardekaart, die door NAAM (Curaçao) is opgesteld. Deze is echter nooit vastgesteld. Bovendien is het onduidelijk of er een koppeling gemaakt is tussen het ROB en de archeologisch waardekaart, waardoor niet (altijd) getoetst wordt bij vergunningverlening op de mogelijke aanwezigheid van archeologie. In de interviews wordt aangegeven dat de waardekaart gedateerd is en dat de aangeduide zones groot zijn. Er is ook een landschapsbiografie opgesteld door Stichting Cocari II en FuHiKuBo met een focus op de plantages van Bonaire.

3.4.2 Outcome

Een deel van de beschermde monumenten verkeert in slechte onderhoudsstaat. Voorbeelden die genoemd zijn in de interviews zijn het bestuursgebouw dat in eigendom is van het OLB en al twee jaar leeg staat en het voormalig slavenhospitaal waarin het museum met archeologische vondsten (SKAL) tot voorkort gehuisvest was. Ook over de staat van onderhoud van beschermingswaardige objecten werden zorgen geuit in de interviews. Woningen met historische betekenis zijn vaak onderhoudsgevoelig en verkeren in slechte staat. Handhaving is minimaal, waardoor veel gebouwen in verval raken. Bovendien zijn er beperkte financiële middelen om deze panden te onderhouden.

3.4.3 Effecten

Het bevolkingsaantal van Bonaire is de afgelopen jaren sterk toegenomen, van 15.000 in 2010 tot 28.000 nu. Deze groei is moeilijk beheersbaar gebleken. Dat is zichtbaar in de ruimtelijke omgeving, infrastructuur, maar ook in de organisatie van het OLB waar beperkte uitvoeringscapaciteit aanwezig is. Uit de gevoerde interviews komt naar voren dat deze bevolkingsgroei een bedreiging vormt voor het behoud van erfgoed.

Desondanks werden ook positieve ontwikkelingen genoemd. Lokale architecten en particulieren tonen soms respect voor erfgoed door renovaties te combineren met nieuwbouw, zonder de historische waarde aan te tasten. Daarnaast groeit de aandacht voor immaterieel erfgoed en zijn objecten uitgeleend aan het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden, waardoor het erfgoed van Bonaire aandacht krijgt.

3.4.4 Impact, continuïteit en toekomstbestendigheid van monumentenzorg

De Monumentenwet BES vormt een goede juridische basis voor het behoud van monumenten, maar er wordt op dit moment geen uitvoering gegeven aan de wet, waardoor er op het moment van schrijven geen garantie is op behoud van monumenten in de toekomst. Er is een gebrek aan capaciteit, middelen, kennis en bestuurlijke prioritering om uitvoering te geven aan de Monumentenwet BES. Er is geen actieve monumentenraad, waardoor er geen beschermde monumenten worden aangewezen en de monumenten die zijn aangewezen verkeren overwegend in slechte onderhoudsstaat. Gezien de toenemende druk op de ruimte

²² <https://bonaire-ro.nl/bestemmingsplannen/ruimtelijk-ontwikkelingsplan-bonaire/>

door bevolkingsgroei en toerisme, dreigen monumentwaardige objecten te verdwijnen uit het landschap. Op Bonaire zijn wel enkele gedreven individuen en erfgoedorganisaties die zich inzetten voor monumentenzorg en er is steeds meer maatschappelijk bewustzijn voor de Bonairiaanse identiteit en (immaterieel) erfgoed.

In de interviews zijn enkele suggesties gedaan voor de continuïteit en toekomstbestendigheid van monumentenzorg op Bonaire:

1. Gewenste structuren en middelen voor monumentenzorg

- Een verbreding van de definitie van monumenten, zodat niet alleen panden, maar ook landschappen kunnen worden aangewezen (zie sectie 3.1 voor verdere toelichting).
- Een alternatieve werkwijze opnemen in de monumenteneilandsverordening voor het aanwijzen van monumenten in het geval er geen actieve monumentenraad is.
- Een beter financieel stelsel dat qua voorzieningenniveau gelijk is met Europees Nederland.
- De introductie van een welstandsnota voor de renovatie en het behoud van stads- en dorpsgezichten en monumenten.
- Een herziening van het ROB en een actualisatie van de archeologische waardekaart.

2. Suggesties ter verbetering van de uitvoering

- De samenwerking verbeteren tussen de afdelingen binnen de overheid, waarbij het voorstel gedaan werd om een programma in het leven te roepen dat specifiek gericht is op cultuur en erfgoed.
- De samenwerking verbeteren tussen de overheid, erfgoedorganisaties en internationale partners. Hierbij werd bijvoorbeeld aangegeven dat de RCE een ondersteunende rol zou kunnen spelen bij het uitvoeren van de Monumentenwet BES bijvoorbeeld via kennisdeling of door capaciteit in te zetten.
- Structurele steun en meer aandacht voor erfgoed vanuit de overheid is dringend nodig.
- Voor kennisopbouw zijn voldoende middelen en capaciteit essentieel. Het is belangrijk om specialistische kennis intern te waarborgen, zodat niet uitsluitend tijdens crisismomenten externe adviezen worden opgevolgd.
- Er is behoefte aan een monumenten(welstands)commissie met idealiter een architect afkomstig van Curaçao en een historicus of iemand met kennis van bouwkunde uit de regio. Vanwege het beperkte aantal beschikbare professionals is het vormgeven van zo'n commissie een uitdaging.

3. Vergroten maatschappelijk bewustzijn en betrokkenheid

- In de interviews wordt het belang onderstreept om meer maatschappelijk bewustzijn en betrokkenheid te creëren. Daarbij werd aangegeven dat het behoud van erfgoed draait om het actief doorgeven van kennis, cultuur en identiteit aan de volgende generatie. Daar kan erfgoededucatie een belangrijke rol in spelen.
- Daarnaast werd voorgesteld om kleine initiatieven te introduceren om maatschappelijk bewustzijn te vergroten, waarbij erfgoededucatie een belangrijke rol kan spelen. Gedacht kan worden aan QR codes op monumentale panden plakken die iets kunnen vertellen over de geschiedenis van het pand. Ook werd de introductie van een website met informatie over panden en o.a. een lijst met goede aannemers genoemd.
- De geïnterviewden onderstreepten ook dat erfgoedzorg niet los gezien kan worden van de geschiedenis, identiteit en cultuur van het eiland. Het is belangrijk dat de historie behouden

blijft en deze kennis te verzamelen, documenteren en delen, zowel tastbare monumenten, zoals gebouwen en landschappen, als ontastbare aspecten, zoals verhalen en tradities

4. Integrale blik op erfgoed

- In de interviews werd aangegeven dat het besef moet groeien dat erfgoedzorg niet alleen gaat over gebouwen. Natuur, cultuur en erfgoed dienen samen gezien te worden.
- Bovendien is het goed om koppelingen te leggen met andere maatschappelijke opgaven, zoals gezondheid en duurzaamheid, waardoor erfgoed niet alleen als last wordt ervaren, maar ook als mogelijkheid.

3.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Bonaire

Bonaire kent een rijke historie met veel waardevolle objecten die een belangrijke rol spelen in de geschiedenis en identiteit van Bonaire. Voorbeelden hiervan zijn onder andere Fort Oranje, de slavenhuizen, de cultuur en verschijningsvorm van Rincon, het Sint Fransiscus Klooster of de archeologische rotstekeningen van de Caquetío-indianen. Omdat deze rijkdom wordt bedreigd door de explosieve groei van Bonaire, de vele bouwactiviteiten en de gevolgen van de klimaatverandering is er ook steeds meer aandacht voor het behoud van dit erfgoed.

Het belang van behoud van de aanwezige monumenten voor de toekomst heeft in het verleden geleid tot de aanwijzing van 25 officieel beschermde monumenten, waarvan een aantal al in 2012. Daarbij is bewust gekozen om monumenten aan te wijzen die al in bezit waren van de overheid. Het draagvlak voor het aanwijzen van monumenten in eigendom van particulieren is echter lastig, vanwege onder andere de relatief hoge kosten voor de instandhouding van een monument en het ontbreken van afdoende financiële middelen en ondersteuning. Om dergelijk historisch waardevolle objecten te behouden is als onderdeel van het vastgestelde ROB een lijst opgesteld met 637 beschermingswaardige objecten. Uit de gesprekken blijkt dat deze lijst onlangs is geactualiseerd en ook uitgebreid met andere objecten zoals historische putten, potten, hoogovens en de structuren van de historische zoutpannen. Op de nieuwe lijst staan ongeveer 800 objecten. Voor deze objecten geldt een verplichting tot het aanvragen van een bouw/sloopvergunning, hetgeen overigens veel minder ver gaat dan de verplichtingen waarmee de 25 officieel beschermde monumenten te maken hebben.

Hoewel de Monumentenwet BES is in het verleden gedeeltelijk is uitgevoerd, met nadruk op gebouwde monumenten, ligt de uitvoering van de wet sinds 2018 stil toen de Monumentenraad werd opgeheven en de Stichting Monumentenfonds is opgehouden te bestaan. Hierdoor ontbreken op het moment van schrijven de benodigde structuren, financieringsmogelijkheden en capaciteit, kennis en expertise om de Monumentenwet BES (verder) te implementeren. Zo zijn er geen nieuwe en officieel beschermde monumenten meer aangewezen en verkeren (beschermde) monumenten vaak in een slechte staat van onderhoud. Bovendien wordt nauwelijks politieke prioriteit gegeven aan erfgoed. Hierdoor concluderen de evaluatoren dat de Monumentenwet BES op dit moment niet zoals beoogd wordt uitgevoerd en daardoor in de praktijk niet functioneert. Om dit te veranderen zijn in de voorafgaande paragrafen concrete suggesties gedaan om het erfgoedbeleid te versterken.

4 Monumentenzorg in de praktijk op Saba

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de monumentenzorg in de praktijk op Saba. Om het hoofdstuk te structureren volgen we het SCP model (zie 1.3). Hierbij gaan we achtereenvolgens in op de visie vanuit de interviews op de wet- en regelgeving (structuur), hoe de Monumentenwet BES op dit moment wordt uitgevoerd en in welke mate er wordt samengewerkt tussen betrokken partijen (conduct) en welke resultaten en effecten dat oplevert (performance). De bevindingen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op 10 interviews die het evaluatieteam in augustus en september 2025 heeft gehouden.

4.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten

Aan de hand van interviews wordt nader ingegaan op de praktijkervaringen op Saba met betrekking tot de structuur. Hierin wordt zowel een algemeen beeld geschetst als specifieke aandachtspunten of verzoeken tot aanpassingen gegeven voor het wettelijk en beleidsmatig kader van de Monumentenwet BES.

Algemene aandachtspunten

De Monumentenwet BES biedt een basiskader, maar de uitwerking van de wet staat op Saba nog in de kinderschoenen. Er is een monumenteneilandsverordening, maar deze wordt in de praktijk nog niet toegepast omdat er nog geen monumenten zijn aangewezen, hierdoor is er ook nog geen monumentenregister. Op dit moment is er een monumentenraad in oprichting.

Vanuit de interviews wordt verder aangegeven dat het toezicht vanuit de Monumentenwet nog niet goed geregeld is. De handhaving moet door het bestuurscollege worden aangewezen, maar het Ministerie moet deze publiceren. Aangegeven wordt dat deze structuur tot onduidelijkheid leidt wie er daadwerkelijk toezichthouder is.

Er bestaat onduidelijkheid over de definitie en interpretatie van monumenten. Hierbij wordt met name de vraag gesteld of natuurlijke en landschapselementen, graven en begraafplaatsen, museumcollecties, maritiem erfgoed en archeologische objecten onder artikel 1 van de wet vallen.

Ook is er onzekerheid over welke archeologische zaken onder de bescherming van de Monumentenwet BES vallen, ook in verhouding tot de verordening *Mount Scenery National Park, Species and Artefacts* en het Verdrag van Valletta. Het wordt als wenselijk gezien om de omgang met archeologische objecten uitgebreider vast te leggen in de Monumentenwet BES. Over de mogelijke toevoeging van immaterieel erfgoed zijn de reacties gemengd. Enerzijds is er interesse in de betekenis en mogelijke invulling hiervan, anderzijds bestaat de behoefte om de uitvoering van monumentenzorg niet verder te compliceren of af te leiden van de kerntaken.

Specifieke aandachtspunten/aanpassingen:

Verder zijn enkele specifieke aandachtspunten en artikelen in de Monumentenwet BES benoemd door vertegenwoordigers van Openbaar Lichaam Saba (OLS):

- Artikel 1: Waarin de definities worden benoemd, zou beter afgestemd kunnen worden op de Erfgoedwet. Daarnaast zouden graven, cisterns en muren mogelijk apart benoemd kunnen worden, omdat zij van belang zijn voor Saba. Er is twijfel of de grens van 50 jaar voor de definitie van monumenten relevant is; het zou meer om de waarde van het monument moeten gaan.
- Artikel 5, lid 1: Waarin wordt aangegeven dat het verboden is om zonder vergunning van het bestuurscollege of in strijd met bij zodanige vergunning vastgestelde voorwaarden een beschermd monument geheel of ten dele af te breken of te verplaatsen, te vernielen of te beschadigen, in enig opzicht te wijzigen, te herstellen, te gebruiken of te laten gebruiken op een wijze waardoor het wordt ontsierd of in gevaar gebracht, wijkt af van de monumenteneilandsverordening op Saba.
- Artikel 5, lid 4: “Het bepaalde in het eerste, tweede en derde lid is van overeenkomstige toepassing op monumenten vanaf het tijdstip, waarop de eigenaren en zakelijk gerechtigden daarvan in kennis zijn gesteld van een voornemen tot aanwijzing tot beschermd monument.
- Deze toepassing eindigt, zodra vaststaat, dat deze monumenten niet worden ingeschreven in het bij de monumenteneilandsverordening vastgestelde register, dan wel vanaf het tijdstip waarop een schriftelijk verzoek tot aanwijzing van een monument als beschermd monument door het bestuurscollege is ontvangen. De ontvangst van dit verzoek wordt onverwijld schriftelijk ter kennis gebracht van de eigenaren en zakelijk gerechtigden daarvan” wordt als onduidelijk ervaren door de zinopbouw en formulering.
- Artikel 6, lid 3: “Bij de monumenteneilandsverordening worden regelen gegeven over de wijze waarop en de gevallen waarin aan betrokkenen een tegemoetkoming in de kosten van onderhoud en herstel kunnen worden toegekend”. Hierbij wordt aangegeven dat het goed zou zijn om de mogelijkheden te verkennen van verbreding van genoemde ‘tegemoetkoming in kosten’.
- Artikel 7, lid 1: “Het is verboden zonder vergunning van het bestuurscollege of in strijd met bij zodanige vergunning te stellen voorwaarden graafwerk te verrichten of te laten verrichten ter opsporing of ter onderzoek van monumenten”. er wordt geuit dat het goed zou zijn dit artikel te verbreden, zodat niet alleen graafwerk zonder vergunning voor opsporing of onderzoek verboden is, maar ook graafwerk naast monumenten (conform het Verdrag van Valletta).
- Artikel 8, lid 1: “Roerende monumenten kunnen tijdelijk op aanwijzing van het bestuurscollege en zo nodig met behulp van de sterke arm naar een voor bewaring geschikte plaats worden overgebracht.” Over dit artikel wordt aangegeven dat het goed is dat de mogelijkheid bestaat om met behulp van een sterke arm in te grijpen, maar aan dit artikel moet een passage worden toegevoegd over vondsten bewaren op de plaats van ontdekking. Als dit er niet komt, is dit in strijd met het Verdrag van Valletta.
- Artikel 7 en 8: Overigens wordt voor beide artikelen aangegeven dat zij als enigszins onduidelijk worden ervaren.
- Artikel 9: “Indien een beschermd monument eigendom is van een kerkgenootschap of van een godsdienstige gemeenschap en uitsluitend of voor een overwegend deel wordt gebruikt voor de uitoefening van de eredienst neemt het bestuurscollege geen beslissing op grond van de artikelen 5, 7 of 8 dan in overeenstemming met de eigenaar, indien en zover het betreft een beslissing waarbij de wezenlijke belangen van de godsdienstoefening

in het geding zijn.” er wordt vraagtekens gezet bij het gelijkstellen van kerk en overheid; het verzoek is om 'in overeenstemming met' te wijzigen naar 'in overleg met'.

- Artikel 12: “Hij die een bepaling van deze wet overtreedt of handelt zonder of in strijd met een vergunning, een voorschrift of een voorwaarde als in deze wet bedoeld, wordt gestraft met hechtenis van ten hoogste een jaar of geldboete van de tweede categorie.” verzoek om 'hij' aan te passen naar 'eenieder'.
- Artikel 13, lid 1: hierin wordt gesproken over toezicht op de naleving, maar het wordt als onduidelijk ervaren waar dit toezicht op ziet en wat deze rol inhoudt (bijvoorbeeld wie de toezichthouders moet aanwijzen). Ook wordt er een verschil opgemerkt tussen de wet en de monumenteneilandsverordening. Daarnaast wordt opgemerkt dat publicatie in de Staatscourant een unieke en opvallende constructie is, aangezien dit normaliter via de Eilandsraad en het Bestuurscollege verloopt.

4.3 Conduct: uitvoering en samenwerking

Op het moment van schrijven van dit rapport is er geen werkend instrumentarium om de Monumentenwet BES uit te voeren. Er wordt wel gewerkt aan de voorbereiding van de mechanismen om de Monumentenwet BES uit te kunnen voeren.

4.3.1 Toepassing instrumentarium

Ten tijde van het veldbezoek aan Saba is een werkgroep met beleidsmedewerkers van OLS Directie cultuur en ruimtelijke ordening, een team van RCE, Saba Heritage Center en Saba Conservation Foundation bezig met de voorbereiding van de uitvoering van de Monumentenwet BES. De werkgroep werkt aan het opzetten van een monumentensysteem met een register, monumentenraad en monumentenfonds. Daarnaast wordt gewerkt aan het proces om monumenten te inventariseren. Een bestaande inventarisatie met potentiële monumenten is geüpdatet, de RCE heeft monumentenbeschrijvingen gemaakt voor een eerste lichting van potentiële monumenten, en er wordt gewerkt aan een plan om in samenspraak met de samenleving monumenten aan te wijzen.

Aanwijzingsprocedures

Op Saba is nooit een monumentenraad ingesteld. Op het moment van schrijven is de OLS bezig met de oprichting van een monumentenraad en onderzoekt ze de mogelijkheid om deze te combineren met de rol van monumentencommissie, met als doel het bestuur te adviseren over monumentenzaken (zowel aanwijzen als wijzigen van monumenten). Inmiddels heeft de werkgroep een conceptlijst van potentiële monumenten opgesteld.

Regulerende instrumenten

Aangezien er nog geen beschermd monumenten zijn aangewezen, worden de regulerende instrumenten ook niet toegepast. Naar verwachting zullen zaken zoals onduidelijk eigendom en gebrek aan financiering het toepassen van regulerende instrumenten zoals verplicht onderhoud bemoeilijken. De bouw- en woningverordening op Saba regelt wel zaken als kleur, architectuur en materialen van gebouwen. De richtlijn voor huis kleuren wordt echter vooral als traditie en sociale afspraak ervaren in de maatschappij, niet als regulerend instrument.

Financieringsmogelijkheden

Op Saba zijn de meeste gebouwen particulier bezit. Er bestaan geen financieringsmogelijkheden voor particuliere eigenaren en omdat er geen beschermde monumenten zijn, is fiscale aftrek niet mogelijk. De werkgroep monumentenzorg onderzoekt samen met lokale bestuurders de mogelijkheden voor een monumentenfonds. Er wordt op moment van schrijven een pilot opgezet vanuit het ministerie van OCW en het NRF om een subsidie van 250.000 euro voor restauratie van particuliere woningen beschikbaar te stellen.

Handhavingsmiddelen

Zonder aangewezen beschermde monumenten is handhaving op de Monumentenwet BES niet mogelijk en de Wet Openbare Lichamen BES voorziet niet in een boetesysteem. OLS heeft nu geen handhavingsmiddelen als een (potentieel) monument wordt gesloopt. Toezicht op Saba zou door handhavers (*general enforcers*) kunnen plaatsvinden, maar dat gebeurt nog niet in de praktijk. Strafrechtelijke handhaving is theoretisch mogelijk, maar in de praktijk ontbreekt capaciteit.

4.3.2 Capaciteit, kennis en expertise

Het OLS ervaart een gebrek aan capaciteit en deskundigheid voor de uitvoering van monumentenzorg. Dit capaciteitsgebrek heeft betrekking op ambtenaren, vergunningverleners, toezichthouders, experts op het gebied van erfgoed en aannemers. Er is op Saba beperkte expertise beschikbaar met betrekking tot erfgoed, archeologie, en traditionele bouwtechnieken en -materialen.

4.3.3 Samenwerking

Naast het OLS, is er op Saba een aantal organisaties aanwezig dat zich bezig houdt met (immaterieel) erfgoed, cultuur en archeologie. Dit zijn onder andere de volgende organisaties, die we voor de evaluatie gesproken hebben:

- De [Saba Heritage Foundation](#) is het centrale erfgoedcentrum van Saba. De organisatie houdt zich bezig met het verzamelen en bewaren van archeologische en historische objecten, het uitvoeren van onderzoek en het organiseren van culturele activiteiten voor verschillende doelgroepen. Ze werken samen met lokale en internationale partners, zoals UNESCO en het toerismebureau, en zijn actief in het opstellen van de cultuuragenda van het eiland.
- [Sea and Learn](#) is een lokale organisatie die zich richt op het vergroten van culturele en ecologische bewustwording op Saba. Ze organiseren projecten en educatieve programma's, zoals het 'Adopt a Box'-initiatief waarbij verhalen van het eiland op elektriciteitskasten worden geplaatst. Sea and Learn werkt samen met lokale bewoners, kunstenaars en internationale fondsen om erfgoed en natuur te verbinden en te behouden.
- De [Saba Conservation Foundation](#) is verantwoordelijk voor het beheer en de bescherming van de natuur op Saba, waaronder nationale parken, natuurtrails en mariene gebieden. SCF werkt nauw samen met lokale en regionale partners en zet zich in voor het behoud van zowel natuurlijke als cultuurhistorische waarden, zoals historische wandelpaden en landschappen.
- Het [Harry L. Johnson Museum](#) is gevestigd in een historisch zeekapiteinshuis en beheert een collectie die het leven op Saba van 200 jaar geleden weerspiegelt. De organisatie zet zich in voor het behoud van het gebouw, de collectie en het omliggende terrein. Het

museum fungeert als ontmoetingsplek voor de gemeenschap en als platform voor educatie over het lokale erfgoed. Het museum heeft als ambitie om het eerste monument van Saba te worden.

- Het [Major Osmar R. Simmons Museum](#) op Saba is gevestigd in een oud familiehuus en toont het dagelijks leven en de cultuur van het eiland aan de hand van authentieke meubels, gebruiksvoorwerpen en lokale ambachten. Het museum is een belangrijke plek voor het bewaren en delen van Saba's erfgoed.

Binnen het OLS wordt nauw samengewerkt tussen de afdelingen ruimtelijke ordening, cultuur en juridische zaken voor de ontwikkeling van de monumentenzorg op Saba. Parallel aan de oprichting van de monumentenzorg wordt gewerkt aan de cultuuragenda, in samenwerking met de Saba Heritage Centre. De cultuuragenda omvat zowel materieel als immaterieel erfgoed. Ook wordt gestreefd om de uitwerking van het ruimtelijk ontwikkelplan in afstemming met het monumententraject plaats te laten vinden.

De werkgroep voor monumenten heeft de Saba Nature Conservation Foundation betrokken. Vanuit enkele lokale organisaties wordt meer betrokkenheid hierbij nog gewenst. Daarnaast beoogt het OLS bewoners te betrekken bij het verder vormgeven van een monumentenraad en -lijst. Momenteel worden er enkele bijeenkomsten gehouden. Deze bijeenkomsten worden voornamelijk bezocht door bewoners die niet op Saba geboren zijn. Hierbij wordt aangegeven dat communicatie via flyers en Facebook mogelijk effectiever is om bewoners van Saba te betrekken.

Voor de uitvoering van de monumentenzorg wordt de OLS ondersteund door een team van RCE. Daarnaast is er voor het opstellen van de cultuuragenda samenwerking met het ministerie en UNESCO. Ook vindt er samenwerking plaats tussen Saba, Sint Eustatius en Sint Maarten via Dutch Caribbean Heritage Platform en Dutch Caribbean Digital Platform. Er ligt ook een plan om een archeoloog aan te stellen die Saba en Sint Eustatius zullen delen. Hiervoor is financiering beschikbaar via het Mondriaanfonds. Verdere samenwerking tussen de landen en openbare lichamen vindt plaats op basis van individuele connecties.

4.3.4 *Maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak*

Ondanks dat er op dit moment nog geen werkend systeem vanuit de Monumentenwet BES bestaat, wordt er op Saba wel bestuurlijk (vanuit het OLS) en maatschappelijk draagvlak (vanuit diverse organisaties) ervaren om de monumentenzorg voor de toekomst goed op te zetten. De eilandsraad toont bestuurlijk draagvlak door moties aan te nemen over monumentenraad en immaterieel erfgoed, en door open te staan voor verdere ontwikkeling van beleid. Om het beleid ook tot uitvoer te brengen, is samenwerking tussen verschillende afdelingen binnen het OLS, juristen, RCE en maatschappelijke organisaties. Er is dus zowel bestuurlijk, als maatschappelijk draagvlak om monumentenzorg verder uit te bouwen, maar dit vraagt volgens de geïnterviewden ook om eenvoudige, toegankelijke regelgeving en beleid dat aansluit bij lokale behoeften.

Vanuit de lokale bevolking is het beeld wisselend. Delen van de gemeenschap zijn trots op hun erfgoed en er is motivatie om materiële monumenten beter te beschermen, anderen beseffen volgens de geïnterviewden niet goed in wat voor unieke omgeving zij wonen. Onder meer om meer gezamenlijk besef van de Sabaanse identiteit uit te bouwen, wordt gewerkt

aan een breder cultureel beleid, met een overkoepelend beleid voor materieel en immaterieel erfgoed.

Afgelopen jaren zijn er expats die potentiële monumenten opkopen en ze opknappen. Tegelijkertijd zijn veel lokale bewoners op het moment van schrijven terughoudend om een monumentenstatus voor hun woning te krijgen vanwege financiële en praktische bezwaren. Het onderhoud aan de oude panden is erg kostbaar en de panden zijn relatief klein voor de huidige maatstaven, waardoor er vaak een wens is om de panden te verbouwen. De tweedeling in de bevolking bleek ook uit twee bijeenkomsten die zijn gehouden in het kader van monumentenzorg. Enerzijds kwamen er expats, zij kopen cottages op en willen daarbij monumentenstatus vooral om financiering te verkrijgen om het te onderhouden. Anderzijds kwamen er lokale mensen van Saba. Zij wilden vooral weten wat er zou gebeuren en of ze hun huis nog konden blijven gebruiken of moesten openstellen als zij een monumentenstatus zouden krijgen.

4.3.5 *Mate van aandacht verschillende erfgoed domeinen (roerend, onroerend, archeologisch)*

Op dit moment richt de werkgroep, die zich met de monumentenstatus vanuit de Monumentenwet BES bezighoudt, zich voornamelijk op gebouwde monumenten. Er leeft het idee dat het verstandig is om eerst met een eenvoudige aanpak te starten, zodat het proces behapbaar en uitvoerbaar blijft, en van daaruit geleidelijk uit te breiden waar mogelijk.

De Monumentenwet BES wordt op het moment van schrijven vooral gezien als een wettelijk kader voor gebouwde erfgoederen. Toch bestaat er binnen de samenleving een wens om ook andere erfgoed domeinen meer structuur en bescherming te bieden. Zo wordt het behoud van natuurlijke en landschapselementen, zoals historische wandelpaden, regenwaterreservoirs, oude bomen en 'The Ladder', als waardevol beschouwd.

4.4 Performance: resultaten en effecten

4.4.1 *Output*

Saba heeft een unieke bouwstijl. Kenmerkend hiervan zijn onder andere de witte houten cottages, met rode daken en groene luiken, gebouwd op een stenen fundering. Andere kenmerkende gebouwen zijn de traditionele cottages van steen (Saba Rock) en verschillende kerken. Door de tijd heen zijn veel van gebouwen redelijk goed bewaard gebleven door de inspanningen van de bewoners en worden ze grotendeels nog steeds bewoond. Er zijn verordeningen om het kleurgebruik van de traditionele cottages te reguleren en de bevolking houdt zich ook deels aan deze kleurcode.

Tegelijkertijd is er op Saba weinig ruimte om te bouwen en zijn de cottages bescheiden in omvang. Dit betekent ook dat Sabanen soms cottages (deels) slopen om op het terrein nieuwbouw te plegen. Ook zorgen weersomstandigheden, waaronder orkanen, ervoor dat sommige gebouwen vervangen moeten worden. Daarnaast spelen ruimtelijke ontwikkelingen een rol, zoals een nieuw ziekenhuis, uitbreiding van een hotel en een nieuwe supermarkt. Op dit moment is er vanuit de Monumentenwet BES geen gegarandeerd behoud van monumenten voor de toekomst. Op Saba zijn tot op heden nog geen beschermde monumenten of beschermde stads- en dorpsgezichten officieel aangewezen.

Wel is er een archeologische verwachtingskaart die geüpdatet moet worden en er wordt samen met de RCE gewerkt aan een gebiedsbiografie. In de praktijk wordt archeologisch onderzoek uitgevoerd voor overheidsprojecten, maar kan dit niet worden afgedwongen bij private partijen. Wat betreft subsidieregelingen heeft het OLS een aanvraag ingediend bij het subsidiebudget van het NRF, specifiek voor een kerk; deze aanvraag is op het moment van schrijven in behandeling. Ondertussen blijkt uit de samenleving – onder andere via sociale media zoals Facebook – dat er veel betrokkenheid, maar ook soms klachten en zorgen bestaan over de staat en het behoud van oude gebouwen.

4.4.2 Outcome

Ervaren maatschappelijk belang en het bewustzijn voor erfgoed, samen met de bescherming die voortkomt uit sociale controle en tradities binnen de gemeenschap, hebben er in het verleden voor gezorgd dat de oude woonhuizen relatief goed werden onderhouden. De druk om bescherming en instandhouding van monumenten wettelijk te verankeren, neemt de laatste tijd echter toe. Dit komt onder andere door, bevolkingsgroei (o.a. toename van het aantal expats), een aantal grote ruimtelijke ontwikkelingen die gefinancierd worden door het pensioenfonds, en beperkt bewustzijn en kennis over traditionele bouwtechnieken en cultuurhistorische waarde van gebouwen.

In de afgelopen dertig jaar heeft Saba ongeveer de helft van haar potentieel monumentwaardige panden verloren, volgens een grove inventarisatie van het OLS. Verspreid over het eiland zijn daarnaast vervallen of overwoekerde cottages te vinden. De staat van onderhoud van een deel van de oude panden is slecht, wat vooral te wijten is aan het gebrek aan financiële middelen onder de lokale bevolking om de hoge onderhoudskosten van de panden te kunnen dekken, onverdeelde boedels en onbereikbare eigenaren in het buitenland.

Ook zijn er gevallen geweest waarbij oude panden zijn gesloopt, zoals een 19e-eeuwse cottage in het dorp The Bottom. Dit pand is op een zondagochtend gesloopt, zonder voorafgaande consultatie van de gemeenschap of erfgoedorganisaties. Vooral de oudere bewoners van The Bottom waren fel tegen de sloop. Zij zagen het huis als een belangrijk onderdeel van hun dorpsgezicht en geschiedenis. Door de onverwachte sloop, was er ook geen mogelijkheid voor de lokale bevolking en voor organisaties om hun zienswijzen te geven of alternatieve plannen voor te bereiden. Toen duidelijk werd dat het pand (gedeeltelijk) gesloopt was, heeft het OLS snel gehandeld om de laatste historische onderdelen te redden. De steenoven was het enige overgebleven historische element in het pand. Het OLS huurde een externe professionele partij uit Trinidad in om de oven te verplaatsen. Tijdens het optillen van de oven stortte deze echter volledig in. Dit leidde tot veel boosheid in de gemeenschap, omdat men vond dat de oven behouden had moeten blijven. Na de instorting is geprobeerd de oven te reconstrueren. De ingehuurde partij gebruikte beton in plaats van kalk, wat later door een archeoloog als onjuist werd beoordeeld. Volgens geïnterviewden had overigens het hele pand behouden kunnen blijven en er had omheen gebouwd kunnen worden.

Dit incident wordt genoemd als voorbeeld van het gebrek aan toezicht en handhaving op monumentenzorg. Daarnaast toont het aan dat het ontbreken van lokale expertise en het moeten vertrouwen op externe partijen kan leiden tot verlies van historisch waardevolle elementen. Het incident heeft bijgedragen aan het bewustzijn en de urgentie binnen de

gemeenschap en het bestuur om monumenten beter te beschermen en beleid te ontwikkelen dat erfgoed daadwerkelijk veiligstelt.

Naast gebouwde monumenten is er behoefte om ook historische en archeologische objecten een veilige en vaste plek op Saba te geven. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om graven, cisterns en historische muren. Ook worden er regelmatig (maritieme) artefacten gevonden op en bij het eiland, die nu onvoldoende beschermd zijn. Als ze door lokale bewoners gevonden worden, worden ze meestal naar het Saba heritage centre gebracht. Er is geen andere vaste plaats of beleid voor het bewaren van deze archeologische vondsten. Wel is er de wens om archeologische objecten te digitaliseren, zodat ze beter gedocumenteerd zijn en toegankelijk zijn voor onderzoek en behoud.

Op Saba zijn de cultuurhistorische waarden verweven met de natuur. Hierdoor leeft ook de wens om natuurlijke en landschapselementen, zoals historische wandelpaden (bijvoorbeeld *The Ladder*), historische bomen en oude stenen muren, van bescherming te voorzien. De historische wandelpaden (trails) zijn aangelegd door eerdere generaties en bevatten resten van oude nederzettingen, graven, keramiek in de bodem en cisterns die nog steeds gebruikt worden voor landbouw. Ook zijn er op Saba oude mangobomen en andere bijzondere bomen die niet alleen ecologisch waardevol zijn, maar ook een rol spelen in de lokale geschiedenis en identiteit. In het Spring Bay-gebied zijn oude waterputten ("boiler area") die vroeger van groot belang waren voor de gemeenschap. Deze worden nu gezien als potentiële monumenten vanwege hun historische en natuurlijke waarde.

4.4.3 Effecten

Het ontbreken van duidelijke regelgeving en beleid voor monumentenzorg op Saba leidt tot het verlies van waardevolle historische gebouwen en objecten. Zonder wettelijke bescherming kunnen eigenaren panden slopen of verbouwen zonder inspraak van de gemeenschap of erfgoedorganisaties, zoals gebeurde met de 19e-eeuwse cottage in The Bottom. Wanneer een oud gebouw (gedeeltelijk) afgebroken wordt, is er op het moment van schrijven op Saba ook nog weinig aandacht voor het redden van het materiaal hiervan voor hergebruik. Zo bevatten sommige cottages oude stenen en tropisch hardhout dat gereed en hergebruikt kan worden voor onder andere het restaureren van andere cottages.

4.4.4 Impact, continuïteit en toekomstbestendigheid van monumentenzorg

De Monumentenwet BES vormt een goede juridische basis voor het behoud van monumenten, maar er wordt op dit moment geen uitvoering gegeven aan de wet, waardoor er op het moment van schrijven geen garantie is op behoud van monumenten in de toekomst. Met het uitvoeren van de Monumentenwet BES in de toekomst kunnen monumenten en erfgoed duurzaam worden behouden en doorgegeven aan volgende generaties. Dit opent mogelijkheden voor educatie en gemeenschapsvorming, en vergroot de trots en betrokkenheid van bewoners.

In de interviews zijn enkele suggesties gedaan voor de continuïteit en toekomstbestendigheid van monumentenzorg op Saba:

1. Gewenste structuren en middelen voor monumentenzorg

- Een structurele financiële tegemoetkoming om de houding van particuliere eigenaren tegenover monumentenbehoud en -zorg te verbeteren. Onder eigenaren bestaat onduidelijkheid over wat verstaan wordt onder een beschermd monumenten. Het beeld bestaat dat een beschermde monumentenstatus aanzienlijke beperkingen met zich mee zal brengen en dat het vanwege relatieve hoge prijzen voor materialen en mankracht veel geld kost om panden te restaureren en te behouden.
- Inzet van een erfgoedinspecteur met kennis van erfgoed op Saba. Deze inspecteur kan bijdragen aan de inspectie en het toezicht op restauraties van monumenten, zodat deze op de juiste en historisch verantwoorde wijze worden uitgevoerd.
- Meer capaciteit beschikbaar maken binnen OLS voor het aanstellen en/of opleiden van medewerkers voor het houden van toezicht en handhaving op de uitvoering van de Monumentenwet BES.
- Betere communicatie richting de bevolking over wat er volgens de wet wordt verstaan onder monumenten en welke consequenties een monumentenstatus voor particuliere eigenaren heeft.
- Een aanpak zoeken voor knelpunten rondom onduidelijkheid over eigendom en/of onbereikbaarheid van eigenaren. Het gaat hierbij bijvoorbeeld over het verbeteren van informatie in het Kadaster en eigendomsregistratie, het opstellen van duidelijke procedures voor het benaderen van eigenaren en het bieden van ondersteuning bij juridische en administratieve vraagstukken.

2. Zowel uitvoering als wetgeving niet overcompliceren

- Er leeft het idee dat het verstandig is om eerst met een eenvoudige aanpak te starten waarbij eerst alleen gebouwde monumenten worden meegenomen, zodat het proces behapbaar en uitvoerbaar blijft, en van daaruit geleidelijk uit te breiden waar mogelijk.
- Omdat Saba een beperkte (uitvoerings)capaciteit heeft, is het gewenst dat wetgeving niet te complex wordt en ruimte laat voor invulling op basis van lokale context.
- Duidelijkheid over wat er met de Monumentenwet BES gebeurt richting inwoners en wat de wet van hen vraagt, is nodig om met zekerheid als OLS stappen te kunnen zetten in de uitvoering.

3. Vergroten maatschappelijk bewustzijn en betrokkenheid

- Betrokkenheid en draagvlak binnen de maatschappij worden als belangrijk beschouwd voor uitvoering. Bewoners kunnen bijvoorbeeld het OLS ondersteunen bij het aanwijzen van monumenten en het vertellen van het verhaal bij deze panden, via hun kennis van de geschiedenis van oude panden en het eigenaarschap daarvan. Dit kan via communicatie vanuit OLS met de bevolking over de monumentenzorg (combinatie van bijeenkomsten en communicatie via flyers en Facebook).
- Met het vertrek van jonge Sabanen en de komst van expats wordt het belang van educatie en bewustzijn binnen de maatschappij over geschiedenis, erfgoed en verhalen achter monumentwaardige zaken belangrijk geacht. Voorbeelden zijn aandacht voor cultureel erfgoed in onderwijs, organiseren van evenementen en waarde toevoegen aan historische plekken en gebouwen door informatieve borden te plaatsen met de geschiedenis.

4.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Saba

Het behoud van het bebouwde erfgoed op Saba staat onder druk. De afhankelijkheid van externe financiering en het ontbreken van structurele tegemoetkomingen en de relatief hoge onderhoudskosten voor particuliere eigenaren bemoeilijken het behoud van (potentiële) monumenten. Daarnaast heeft Saba onder meer te maken met een toenemende instroom van expats, gebrek aan (gezamenlijke) kennis over erfgoed en een gebrek aan handhaving.

De Monumentenwet BES biedt op papier een basiskader voor monumentenzorg op Saba, maar de praktijk laat zien dat de uitwerking en implementatie nog in een beginstadium verkeren en dat er nog geen monumenten aangewezen zijn en er nog geen monumentenregister of -raad operationeel is. Hierdoor zijn de afgelopen jaren waardevolle panden verloren gegaan. Er is maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak om monumentenzorg op te zetten, maar onder bewoners bestaan zorgen over mogelijke beperkingen en financiële gevolgen die een monumentenstatus met zich meebrengt.

De Monumentenwet BES vormt een belangrijke basis, maar zonder verdere uitwerking, praktische handhaving, lokale betrokkenheid en structurele middelen blijft de monumentenzorg op Saba kwetsbaar en beperkt in effectiviteit.

Voor de toekomst is het van belang om:

- Het monumentensysteem goed in te richten en daardoor de monumentenverordening tot uitvoering te brengen.
- De wetgeving en uitvoering niet te complex te maken, maar juist praktisch, lokaal toepasbaar en uitvoerbaar te houden.
- Structurele financiële ondersteuning te bieden aan particuliere eigenaren om tegemoet te komen aan de hoge onderhoudskosten.
- Duidelijkheid te scheppen over definities, verantwoordelijkheden en consequenties van monumentenstatus aan eigenaren van potentiële monumenten.
- In te zetten op educatie, bewustwording en betrokkenheid van de lokale gemeenschap.
- Capaciteit en expertise binnen het OLS te vergroten.

5 Monumentenzorg in de praktijk op Sint Eustatius

5.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de monumentenzorg in de praktijk op Sint Eustatius. Om het hoofdstuk te structureren volgen we het SCP model (zie 1.3). Hierbij gaan we achtereenvolgens in op de visie vanuit de interviews op de wet- en regelgeving (structuur), hoe de Monumentenwet BES op dit moment wordt uitgevoerd en in welke mate er wordt samengewerkt tussen betrokken partijen (conduct) en welke resultaten en effecten dat oplevert (performance). De bevindingen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de (groeps)interviews die het evaluatieteam in augustus en september 2025 heeft gehouden.

5.2 Structuur: visie op structuur/knelpunten

Op basis van de interviews gaan we nader in op de praktijkervaringen over de structuur. Hierin wordt zowel een algemeen beeld geduid op de structuur als specifieke aandachtspunten of verzoeken tot aanpassingen meegenomen vanuit de interviews.

Algemene aandachtspunten

Op Sint Eustatius bestaat onduidelijkheid over de definitie en interpretatie van monumenten. Er is daarom behoefte aan meer duidelijkheid, bijvoorbeeld door een heldere, uitgebreide omschrijving van roerende en onroerende monumenten. Hierbij is een voorkeur voor een omschrijving met concrete voorbeelden. De definitie van 'roerende' (movable) monumenten vraagt eveneens om extra verduidelijking en voorwaarden in het beleid, aangezien de interpretatie hiervan verschilt. Er wordt bijvoorbeeld voorgesteld om via een flexibele bepaling, zoals een voetnoot, duidelijke criteria te geven voor wanneer verplaatsing van een monument is toegestaan of verboden.

Daarnaast wordt aangegeven dat er specifieke regelgeving ontbreekt voor archeologische monumenten en funeraire erfgoedsites, zoals ongedocumenteerde begraafplaatsen. Hoewel archeologische monumenten nu onder de algemene wetgeving een monumentenstatus kunnen krijgen, wordt het wenselijk geacht om hiervoor een aparte status te creëren. In de wet is bovendien onduidelijk wanneer iets als archeologisch monument geldt: op het moment dat men weet dat het onder de grond bevindt of pas bij ontdekking tijdens graafwerkzaamheden. Er wordt aangegeven dat op Sint Eustatius het laatste geval vaak voorkomt, waardoor heldere regelgeving noodzakelijk is. Hierbij wordt geuit dat afstemming met de archeologische waardekaarten op de eilanden ook wenselijk is om op te nemen in de Monumentenwet BES.

Het aantreffen van menselijke resten buiten erkende begraafplaatsen is een aandachtspunt, mede omdat er op Sint Eustatius 76 plantages, met graven, bevinden. Er wordt geuit dat wettelijke bescherming gewenst is, onder meer door te regelen in welke situaties opgraving en herbegraving op een nieuwe, vooraf afgestemde locatie is toegestaan, bijvoorbeeld bij klimaatdreiging of veiligheidsrisico's. Hierbij wordt geopperd dat in de wetgeving wordt

opgenomen dat de eilandraad binnen een vaste termijn moet zorgen voor herbegraving op een nieuwe locatie, die vooraf is afgestemd met de lokale gemeenschap. Daarbij gaat de voorkeur naar één vaste locatie voor herbegravingen. Echter, het is belangrijk om mee te nemen dat dit onderwerp, de verplaatsing van graven en menselijke resten, een maatschappelijk en politiek onderwerp is.

Tot slot wordt de formulering van verantwoordelijkheden in de huidige wet als te vaag ervaren. Er wordt daarom gepleit voor een wettelijke bepaling in de Monumentenwet BES die de overheid verplicht een verantwoordelijke instantie of functionaris aan te wijzen, waarbij taken en verantwoordelijkheden helder worden omschreven zonder specifieke namen te noemen. Dit biedt duidelijkheid voor zowel overheid als uitvoerende partijen.

Specifieke aandachtspunten/aanpassingen:

Verder zijn enkele specifieke aandachtspunten en artikelen in de Monumentenwet BES benoemd:

- **Artikel 7, Lid 3:** verzoek om tijdsperiode voor melding van vondsten bij opgravingen en graafwerk aan te passen naar direct in plaats van binnen drie dagen. Ook wordt er een verzoek gedaan tot uitbreiding van dit artikel, waarbij het in gebieden met een hoge historische waarde helemaal niet toegestaan is om zoek- en graafacties te verrichten zonder vergunning, in welke vorm dan ook. Dus dit omvat ook niet-ingrijpende zoekacties, bijvoorbeeld met een metaaldetector.
- **Artikel 9:** Er wordt geuit dat dit artikel zaken juist ingewikkelder kan maken in een kleine gemeenschap zoals Sint Eustatius. Er wordt bijvoorbeeld een vraag gesteld bij dat er in de synagoge, ondanks dat het een ruïne is, nog diensten worden gehouden: kun je in dit geval nog spreken van een kerkgemeenschap, en hoe moet je daarmee omgaan binnen de wet? Ook zijn er genootschappen die tijdens hun bezoek aan Sint Eustatius dit soort panden opzoeken om een keer een dienst te houden.

5.3 Conduct: uitvoering en samenwerking

5.3.1 Toepassing instrumentarium

Het is van belang om vooraf te vermelden dat de huidige kennis en bekendheid van de Monumentenwet op Sint Eustatius beperkt lijkt te zijn. Ondanks dat er in het verleden wel een monumentenraad was en er al vóór 2010 monumenten zijn aangewezen en zijn gerestaureerd. Op dit moment lijken er echter weinig mensen op het eiland te zijn die écht inhoudelijk iets over de huidige Monumentenwet BES kunnen zeggen. Ook zijn de ontwikkelingen die vanaf 2010 hebben plaatsgevonden niet goed gedocumenteerd en niet goed toegankelijk. Deze paragraaf is dan ook vooral een weergave van de situatie op Sint Eustatius ten tijde van het veldbezoek.

Aanwijzingsprocedures

Op Sint Eustatius is in het verleden een monumentenraad actief geweest. Deze lijkt per Eilandsbesluit rond 2010 actief te zijn geworden. Vanuit de interviews is het niet helder geworden tot wanneer de monumentenraad precies actief was. Vanaf 2017 is er in ieder geval geen actieve monumentenraad meer. In de periode dat de monumentenraad wel actief was

vanaf 2010²³, heeft zij de Executive Council geadviseerd en één monument aangewezen, de katholieke kerk. Momenteel is er de wens vanuit het Openbaar Lichaam Sint Eustatius (OLE) om een nieuwe monumentenraad op te zetten.

De documentatie van het totaal aantal aangewezen monumenten en de grootte van het beschermde stads- en dorpsgezicht, zowel van voor 2010 als erna, is minimaal. Ook zijn de monumenten slechts beperkt of niet opgenomen in een openbaar register, waardoor er op dit moment onduidelijkheid bestaat over welke en hoeveel beschermde monumenten er zijn. De registrataak is vanuit de eilandverordening belegd bij de Economy Nature & Infrastructure (ENI) afdeling, maar de documentatie die de evaluatoren hebben ingezien blijkt niet actueel en niet in overeenstemming met een andere lijst die bij de Cultuur afdeling beschikbaar is.

De lijst die bij de Cultuur afdeling beschikbaar is, is ontstaan door dossieronderzoek door het OLE en de RCE. Hierbij zijn verschillende documenten gevonden binnen het OLE die betrekking hebben op aangewezen monumenten in het verleden. Uit deze documenten bestaat, volgens de Cultuur afdeling, de indruk dat er in het verleden onzorgvuldige aanwijzingsprocessen hebben plaatsgevonden. Vanuit de documentatie lijkt het er verder volgens de Cultuur afdeling op dat er in het verleden monumenten dubbel aangewezen, maar dat er ook monumenten zijn aangewezen zonder monumentenraad. Daarbij lijken panden overgenomen te zijn in nieuwe documenten, als zijnde nieuw monument, die ook al voor ingang van de wet in 2010 al als beschermde monumenten waren aangewezen.

Vanuit het dossieronderzoek uitgevoerd door de Cultuur afdeling werd ook niet duidelijk of de eigenaren van de aangewezen beschermde monumenten hier destijds van op de hoogte gesteld zijn. Op het moment van schrijven van dit rapport wordt het (opnieuw) informeren van eigenaren verder besproken binnen het OLE.

Regulerende instrumenten

Aangezien de eigenaren van beschermde monumenten niet op de hoogte lijken te zijn gebracht van het aanwijzen van hun monument, worden regulerende instrumenten zoals verplicht onderhoud ook niet toegepast.

Vanuit de Economy Nature & Infrastructure (ENI) afdeling worden onder andere bouw- en sloop vergunningsaanvragen gekeurd en gecontroleerd. In theorie vindt hierbij afstemming plaats met de cultuurafdeling en de archeologische waardekaart. Navraag bij de cultuurafdeling lijkt er echter op te duiden dat dit in de praktijk weinig tot niet plaatsvindt voordat (ver)bouwwerkzaamheden starten.

Financieringsmogelijkheden

ENI subsidieert jaarlijks de Monument Foundation. Dit gebeurt op basis van een prestatieovereenkomst, waarbij maandelijks wordt geëvalueerd of de stichting haar taken uitvoert en of er aanpassingen nodig zijn. De subsidie is bedoeld voor het onderhoud en restauratie van monumenten die de Monument Foundation beheert namens de OLE.

²³ OLE, 2010. Eilandsbesluit, houdende algemene maatregelen ter uitvoering van artikel 3, derde lid, van de Monumenteneilandsverordening (Besluit inrichting en werkwijze Monumentenraad). Beschikbaar via: https://repository.officiële-overheidspublicaties.nl/cvdr/CVDR55678/1/html/55678_1.html

Op Sint Eustatius zijn echter relatief veel (potentiële) monumenten in particulier bezit. Er bestaan geen financieringsmogelijkheden voor deze particuliere eigenaren.

Er zijn in het verleden wel incidenteel en op pandniveau financiële middelen beschikbaar gesteld via het Oranje Fonds en Mondriaan Fonds voor panden die een officiële monumentenstatus hebben. Ook wordt aangegeven dat er vanuit de pilot van het ministerie van OCW en het NRF een subsidie van 250.000 euro voor restauratie beschikbaar is gesteld, maar de toepassing hiervan wordt nog verkend.

Handhavingsmiddelen

Er zijn wel regels en een vergunningenafdeling die toezicht houdt, maar daadwerkelijke handhaving is zwak. Er ontbreken sancties en er is geen duidelijke structuur voor het afdwingen van onderhoud of bescherming van monumenten.

Dit komt ook omdat de registratie niet in orde is bij het OLE, maar ook omdat de eigenaren niet weten dat hun pand een monument is. Door beide tekortkomingen kan niet gehandhaafd worden. Zonder functionerend register en notificatie van de eigenaren is het niet mogelijk om onderhoud af te dwingen of op te treden bij overtredingen. Een voorbeeld van een pand dat is afgebroken is het Doctor's house, welke in bezit was van het OLE. Dit pand is afgebroken, terwijl het in 1996 als monument was aangemerkt. Ook zijn er diverse panden die monumenten zijn op dit moment niet voldoende onderhouden volgens diverse geïnterviewden.

Op het moment van schrijven ontbreekt daarnaast formeel een onafhankelijk toezicht op monumenten, omdat de functie van erfgoed inspecteur vacant is.

5.3.2 Capaciteit, kennis en expertise

Op Sint Eustatius is zeer beperkte expertise en capaciteit met betrekking tot erfgoed, archeologie, en traditionele bouwtechnieken en -materialen aanwezig. Ook zijn veel ambtenaren nog onvoldoende bekend met de geldende wet- en regelgeving op het gebied van erfgoed om deze actief te bewaken en hand te haven. Aanvullend is er op dit moment geen ingevulde functie voor 'Heritage Inspector'. De persoon die deze rol eerder vervulde, blijft in zijn nieuwe rol nog medeverantwoordelijk voor archeologie en monumenten op Sint Eustatius, maar kan maar een klein deel van de taken oppakken tot er een nieuwe [Heritage Inspector](#) aangenomen is.

5.3.3 Samenwerking

Er zijn op Sint Eustatius drie organisaties met een mandaat op het gebied van erfgoed: de St. Eustatius Historical Foundation, de St. Eustatius Monument Foundation en SECAR.

- De [Monument Foundation](#) is verantwoordelijk voor het beheer van de Nederlands gereformeerde Kerk, de synagoge en enkele oudere huizen binnen de [historic core](#) (beschermd stads- en dorpsgezicht). De Monument foundation heeft met de ENI een performance agreement getekend en vinden er maandelijkse overleggen plaats om de implementatie van deze afspraken te monitoren.
- De [Historical Foundation](#) is een van de oudste erfgoedorganisaties op het eiland, opgericht om het historische en culturele erfgoed van Statia te bewaren, te beschermen en toegankelijk te maken voor de gemeenschap en bezoekers. De stichting beheert het

historische museum en heeft zich jarenlang ingezet voor restauratieprojecten en het verzamelen van historische objecten en verhalen.

- **SECAR** is een archeologisch onderzoeksinstituut op St. Eustatius, gespecialiseerd in het onderzoeken, documenteren en beschermen van archeologisch erfgoed op het eiland. SECAR heeft een belangrijke rol gespeeld bij het in kaart brengen van waardevolle archeologische locaties en het uitvoeren van opgravingen. Zij is in opspraak geraakt bij de opgravingen bij het Golden Rock Resort en wordt sindsdien niet meer ingezet door het OLE. SECAR beschikt nog over een uitgebreid mandaat en voerde bijvoorbeeld nog archeologische onderzoeken voor Rijkswaterstaat dat tot voor kort infrastructuurprojecten op het eiland uitvoerde.

Er is overigens op dit moment weinig tot geen samenwerking en afstemming met deze partijen en de cultuurafdeling. Ook bewoners worden op dit moment zeer beperkt betrokken bij het monumentenbeleid en de uitvoering daarvan. Er wordt wel op het moment van schrijven van dit rapport samenwerking en betrokkenheid met bewoners opgezocht vanuit de cultuurafdeling voor uitvoering van projecten voor de Regio Deal, zoals een open huis en presentatie voor de restauratie van het Madam Theater. Vanuit de bewoners lijkt er behoefte te zijn voor meer betrokkenheid en communicatie over het monumentenbeleid. Ook wordt er geuit dat informatievoorziening over erfgoed en monumenten kan helpen met bewustzijn en betrokkenheid bij bewoners in de bescherming en behoud hiervan.

Op het gebied van samenwerkingen tussen overheden is de voormalige **Heritage Inspector** in contact met de RCE en verschillende ministeries in Europees Nederland over het monumentenbeleid op Sint Eustatius. Vanuit de gesprekken komt, naast deze initiatieven, weinig tot geen overkoepelende samenwerkingen tussen Sint Eustatius en de openbare lichamen of de andere landen van het Koninkrijk naar voren op het gebied van monumenten

5.3.4 *Maatschappelijk en bestuurlijk draagvlak*

Er bestaat op Sint Eustatius een bestuurlijk draagvlak om beschermde monumenten aan te wijzen. Daarnaast is er een maatschappelijk draagvlak, met zorgen over het behoud van erfgoed en oude woningen, met name onder de oudere generaties, en een angst voor overmatige commercialisering in de toekomst. Tijdens de gesprekken komt naar voren dat er op het gebied van monumentenbeleid soms onvoldoende afstemming tussen de politieke wens en maatschappelijke behoefte wordt ervaren.

5.3.5 *Mate van aandacht verschillende erfgoed domeinen (roerend, onroerend, archeologisch)*

De uitvoering van het monumentenbeleid richt zich vooral op gebouwde monumenten. Tegelijkertijd is er, zowel binnen het OLE als vanuit de samenleving, groeiende aandacht en zorg voor de bescherming van andere monumentale waarden, zoals archeologisch, natuurlijk, landschappelijk, maritiem en roerend erfgoed. Gezien de rijkdom aan archeologische en historische elementen op Sint Eustatius, ligt er een aanzienlijke uitdaging om al deze verschillende erfgoed domeinen goed te beschermen.

5.4 Performance: resultaten en effecten

5.4.1 Output

Sint Eustatius speelde een belangrijke rol in de trans-Atlantische handel. De benedenstad was destijds het economische hart van het eiland, met pakhuizen, handelskantoren, winkels en aanlegplaatsen voor schepen. Hierdoor vond veel internationale handel plaats, waardoor Sint Eustatius bekend kwam te staan als 'The Golden Rock'. In de benedenstad zijn diverse monumenten en ruïnes te vinden, zoals de ruïne bij Orange Bay, oude pakhuizen en de Customs House. Sommige van deze gebouwen zijn officieel als monument aangewezen, andere gebouwen zijn beschermd via het beschermd stadsgezicht of hebben een bijzondere historische (archeologische) waarde.

Maar ook verder op het eiland zijn veel historische sporen te vinden. Op het eiland zijn meerdere Afrikaanse begraafplaatsen gevonden, bijvoorbeeld bij één van de 76 plantages, onder het vliegveld, bij fort en onder het Golden Rock Resort. Deze plekken zijn stille getuigen van het slavernijverleden. Twee zijn erkend als UNESCO-begraafplaats (Godett plantation Burial Ground en Golden Rock). Ook zijn er oude plantagewoningen. Soms met zwembaden en koetshuizen nog zichtbaar, maar deze zijn vaak vervallen. Naast het gebouwde erfgoed zijn er ook andere historische elementen die van belangrijke waarde zijn voor het eiland en haar bewoners. Voorbeelden die gegeven zijn in de interviews zijn de July Tree en Blue Beads. Van al deze bovenstaande historische waarden ontbreekt regelmatig officiële bescherming of markering.

De monumentenwet BES richt zich op Sint Eustatius op het gebouwde erfgoed. In het verleden is de historic core van Oranjestad aangewezen als beschermd stads- en dorpsgezicht en ook zijn er diverse monumenten op het eiland aangewezen volgens de geïnterviewden. Op Sint Eustatius bestaat er echter onduidelijkheid over het exacte aantal officieel beschermde monumenten, doordat er binnen het OLE meerdere monumentenlijsten circuleren en de documentatie beperkt is. Ook de documentatie over de historic core is door de evaluatoren niet schriftelijk gevonden.

Uit een gezamenlijk onderzoek van de voormalige [Heritage Inspector](#) bij de OLE en de RCE blijkt dat er elf beschermde monumenten zijn, waarvan de aanwijzingen van vier beschermde monumenten zijn gepubliceerd. Over één van de monumenten op deze lijst, de ruïne aan de Oranjabaiweg, bestaan nog vragen: deze is in 2016 aangewezen zonder tussenkomst van de monumentenraad, waardoor de geldigheid ter discussie staat.

Daarnaast beschikt de ENI-afdeling over een lijst uit 2014-2016 met 245 potentiële monumenten, die destijds is samengesteld via bewonersbijeenkomsten en individuele meldingen, en is er in het Ruimtelijk Ontwikkelingsplan 2023²⁴ een lijst met beschermingswaardige objecten opgenomen, waaronder Fort Oranje en huizen in de [historic core](#) van Oranjestad.

In 1997 is het beschermd dorps- en stadsgezicht aangewezen in Oranjestad (de [historic core](#)), met naar verluid een eigen monumenteneilandsverordening. Deze eilandverordening hebben de evaluatoren overigens niet kunnen vinden. Tien van de beschermde monumenten

²⁴ OLE, 2023. Ruimtelijk Ontwikkelingsplan. Bijlage 1, lijst van beschermingswaardige panden.

bevinden zich buiten de grenzen van dit gebied, zoals aangegeven door de Cultuur afdeling van OLE. Vanuit de gesprekken blijkt dat er rond 2005 een voorstel is geweest om de grenzen van dit gebied uit te breiden, maar dat dit tot heden nog niet gebeurd is. Ook is er een archeologische waardekaart, die wordt herzien. Er wordt in samenwerking met RCE een gebiedsbiografie gemaakt.

Er zijn enkele gevallen geweest waarin financiële middelen zijn gegeven voor het restaureren van beschermde monumenten. Zo is er bijvoorbeeld financiering vanuit de NRF in het verleden gegeven voor de katholieke kerk en de ruïne aan de Oranjabaiweg voor restauratiewerkzaamheden. Ook zijn er in het verleden financiële middelen beschikbaar gesteld voor de restauratie van de methodisten kerk en recent voor The Old Gin House. Verder heeft er vanaf het aanwijzen van de [historic core](#) een restauratieproject van huizen binnen de [historic core](#) plaatsgevonden waarbij de financiering voor 90% afkomstig was van subsidies, afgerond in 2011. Ook verstrekt de OLE een subsidie aan de St. Eustatius Historical Foundation voor de Historical Museum, uitvoering en specifieke projecten gericht op behoud van monumenten.

5.4.2 Outcome

Er zijn door verschillende gesproken personen signalen afgegeven dat behoud van beschermde monumenten en stads- en dorpsgezicht (de [historic core](#)) op dit moment niet voldoet. Zo is een beschermd monument, dat in 1996 was aangewezen, genaamd de Doctor's House in 2014 gesloopt. Dit past ook in lijn met de bevinding eerder in dit hoofdstuk dat er op dit moment beperkt tot geen toezicht en handhaving plaatsvindt op de monumentenwet en dat eigenaren vaak ook niet (officieel) op de hoogte lijken te zijn van de monumentenstatus van hun pand.

In zijn algemeenheid vormen onderhoud en behoud van oude woonhuizen een uitdaging op het eiland. Dit komt onder andere door gebrek aan financiële middelen, onbereikbaarheid van eigenaren of onbekendheid van erfgenamen. Ook is er vaak geen onderhoudsplanning voor het onderhoud na de restauratie van historische panden. Zo zijn de huizen die ooit gerestaureerd zijn als onderdeel van het restauratieproject van de [historic core](#) ondertussen weer aan onderhoud of restauratie toe. Overigens zijn er ook enkele oude gebouwen, zoals The Barrel House, wel hersteld conform oorspronkelijke waarde, regelmatig door private investeerders.

Door de voormalige [Heritage Inspector](#) worden daarnaast vraagtekens gezet bij de uitgevoerde restauratiewerkzaamheden van de ruïne bij de Oranjabaiweg, waarvoor in het verleden financiële middelen vanuit de NRF beschikbaar zijn gesteld. Daarbij wordt de vraag gesteld of de uitgevoerde werkzaamheden wel recht doen aan het historische karakter van het pand.

Naast gebouwde monumenten vormt het behoud en de bescherming van alle verschillende vormen van erfgoed op Sint Eustatius een aanzienlijke uitdaging. Door gebrek aan afstemming tussen ruimtelijke ordening en cultuur worden vergunningen verleend voor werkzaamheden in gebieden zonder afstemming met de archeologische waardekaarten.

Hierdoor worden archeologische vindplaatsen soms pas tijdens de werkzaamheden ontdekt, wat tot beschadiging van de structuren kan leiden. Bovendien staat de bescherming van landschapselementen met maatschappelijke waarde onder druk. Zo werd in het verleden een grote, oude Saman-boom gekapt door de eigenaar van een nabijgelegen gebouw, zonder dat dit consequenties had. Ook worden gevonden 'blue beads', die van grote culturele betekenis zijn omdat ze door tot slaafgemaakten als ruilmiddel golden en na bevrijding in de zee werden geworpen, nog steeds regelmatig door toeristen meegenomen. Daarnaast zijn er recente gevallen bekend waarbij buitenlandse bezoekers archeologische objecten, zoals duikvondsten, proberen mee te nemen naar huis.

5.4.3 *Effecten*

De Monumentenwet BES biedt het formele kader voor monumentenzorg op het eiland. Monumenten worden officieel aangewezen door de monumentenraad, maar deze raad is gedurende lange tijd niet meer actief. De documentatie en registratie over welke afwegingen in het verleden hebben plaatsgevonden zijn niet eenduidig en actueel. Hierdoor is er verwarring over welke panden nu officieel monument zijn.

Door het ontbreken van heldere communicatie en notificatie aan eigenaren, kunnen veel artikelen uit de wet niet worden gehandhaafd. Er zijn voorbeelden van illegale sloop van monumenten zonder consequenties. Daar komt bij dat er beperkte capaciteit en expertise is op het eiland voor monumentenzorg.

Samenwerking tussen overheden, eigenaren en erfgoedorganisaties is versnipperd. Mandaten zijn niet altijd duidelijk en er is weinig structureel overleg. Er zijn subsidies beschikbaar voor restauratie, maar deze gelden vaak alleen voor officieel aangewezen monumenten. Voor particuliere eigenaren is nauwelijks financiering beschikbaar.

Echter, er bestaat in de samenleving wel een behoefte aan meer aandacht, bescherming en bewustzijn voor erfgoed. Ook leveren inspanningen van de (voormalige) *Heritage Inspector* en recente en toekomstige restauratieprojecten, zoals bijvoorbeeld bij The Barrel House en Madam Theatre een positieve bijdrage aan het behoud en de bescherming van (potentiële) monumenten.

5.4.4 *Impact, continuïteit en toekomstbestendigheid van monumentenzorg*

De Monumentenwet BES vormt het wettelijke kader voor het behoud, de bescherming en het beheer van monumenten op Sint Eustatius. In het verleden heeft (voorloper) van de Monumentenwet gefunctioneerd en zijn er monumenten aangewezen. De uitvoering kent op het moment van schrijven van dit rapport echter knelpunten door weinig historisch geweten op het eiland, gebrekkige documentatie van de aanwijzing van monumenten, beperkte handhavingsmogelijkheden en weinig betrokkenheid van eigenaren en bewoners.

Suggesties vanuit interviews voor vergroten continuïteit en toekomstbestendigheid zijn:

Gewenste structuren en middelen voor monumentenzorg

- Meer duidelijkheid over wat er volgens de wet wordt verstaan onder monumenten en welke omgang of bescherming gewenst is per type monument

- Het opnieuw uitvoering geven aan de Monumentwet BES: door een nieuwe monumentenraad samen te stellen en monumenten aan te wijzen conform de procedures, zodat deze in aanmerking kunnen komen voor financiering. Hierbij wordt specifiek de suggestie geuit in één interview om een volledige nieuwe start te maken met de monumentenlijst, waarbij de huidige wordt verwijderd en alle monumentale panden opnieuw in te dienen (voorzien van de benodigde documentatie). Dit advies is echter eerder al afgewezen door Eilandbestuur.
- Duidelijkheid over de officiële monumentenlijst en -register wordt gewenst. Daarbij wordt ook een suggestie gedaan om deze te digitaliseren, met gedetailleerde omschrijving, zodat iedereen kan inzien welke monumenten beschermd zijn.
- Mogelijkheid verkennen om de *historic core* uit te breiden zodat de elf beschermde monumenten binnen de grenzen vallen
- Er wordt de wens uitgesproken om eigenaren van beschermde monumenten op de hoogte te stellen zodat de regulerende en handhavinginstrumenten kunnen worden toegepast.
- Verbetering in samenwerking en afstemming tussen de betrokken afdelingen binnen zowel de OLE als tussen de OLE en de betrokken organisaties. Enkele concrete suggesties zijn om een tussenpersoon in te schakelen die als brug fungeert tussen de en de communicatie stroomlijnt tussen organisaties en van de overheid. Ook is genoemd om de cultuur afdeling onder ENI, samen met ruimtelijke ordening te laten vallen, of zelfstandig in te richten (los van het sociale domein).
- Borgen van structureel onderhoud na herstel en restauratie door betere registratie, toezicht en handhaving.
- Oplossingen verkennen voor uitdagingen met monumentenbehoud rondom privaat eigenaarschap van openbare plekken en verlaten oude woonhuizen. Voorbeelden die hierbij genoemd zijn is de mogelijkheid voor een onteigeningsrecht 'imminent clause' of dat de OLE het perceel kan kopen en opknappen.

Oplettend blijven voor balans tussen economische groei en behoud erfgoed

Er leven op Sint Eustatius zorgen over bedreigingen van vercommercialisering. Het wordt als belangrijk ervaren om de balans te zoeken tussen economische groei door toerisme aan te trekken en behoud en bescherming van erfgoed. Hier ligt ook een kans voor duurzaam toerisme met aandacht voor erfgoed aan te trekken.

Maatschappelijke betrokkenheid en bewustzijn

Er wordt de behoefte geuit om de bevolking te betrekken en enthousiasmeren over erfgoed, jong en oud. Voorbeelden die zijn gegeven om dit te bereiken zijn o.a. het opzetten van evenementen en programma's over erfgoed, structurele communicatie over monumentenbeleid naar bewoners toe (zowel online als fysieke mogelijkheden) en monumenten een maatschappelijke functie te geven om bewoners te betrekken. Ook wordt geopperd om de douane medewerkers op Sint Eustatius een verdiepende opleiding aan te bieden voor het herkennen van archeologische objecten in bagage.

Er leeft een sterke wens om bij toekomstige monumentenselectie de volledige Stataanse geschiedenis en identiteit te laten meewegen. Vanuit de samenleving klinkt het verlangen om bij het aanwijzen van nieuwe monumenten meer te focussen op wat de Stataanse identiteit uniek maakt, en minder op het koloniale verleden. Het wordt daarom als belangrijk ervaren om de gemeenschap actief te betrekken in het monumentenbeleid en te luisteren naar hun persoonlijke verhalen en perspectieven, zodat het lokale narratief centraal komt te staan.

5.5 Conclusies uitvoeringspraktijk Sint Eustatius

De monumentenwet BES richt zich op Sint Eustatius op het gebouwde erfgoed. In het verleden is de historic core van Oranjestad aangewezen als beschermd stads- en dorpsgezicht en ook zijn er diverse monumenten op het eiland aangewezen. Tegelijkertijd is de registratie en documentatie vanuit het verleden beperkt en is het op dit moment onduidelijk welke monumenten er nu precies zijn aangewezen. Er circuleren verschillende lijsten op het eiland met andere panden en andere aantallen. Volgens een recent gezamenlijk onderzoek van de voormalige *Heritage Inspector* en de RCE zijn er echter elf officieel beschermde monumenten op Sint Eustatius die ook (op één na) de juiste procedure hebben gevolgd.

Hoewel de wet in het verleden deels is uitgevoerd – met name gericht op gebouwde monumenten – ontbreken op het moment van schrijven de noodzakelijke structuren, afstemming en inhoudelijke kennis om de wet effectief toe te passen. Oftewel, de Monumentenwet BES biedt op dit moment een basis, maar schiet in de praktijk tekort door onduidelijke verantwoordelijkheden, gebrekkige handhaving, beperkte capaciteit en versnipperde samenwerking, waardoor monumentenzorg op Sint Eustatius niet optimaal functioneert.

Aandachtspunten die het evaluatieteam signaleert als belangrijk voor de toekomstige uitvoering van de wet:

- Verduidelijking en toelichting over gewenste omgang met verschillende type monumenten zoals archeologische monumenten, ongedocumenteerde begraafplaatsen, menselijke resten en landschapselementen.
- Er is afstemming en registratie nodig voor de huidige officiële monumentenlijst, ook kan nagedacht worden over een potentiële monumentenlijst.
- Het is van belang de eigenaren van monumenten (opnieuw) te informeren over de monumentenstatus van hun pand.
- Er is geen structureel budget voor monumentenzorg op Sint Eustatius. De eilandbegroting bevat slechts beperkte middelen, vooral gericht op toezicht en kleine onderhoudswerkzaamheden. Voor particuliere en andere eigenaren is geen verdere tegemoetkoming van de hoge onderhoudskosten.
- Samenwerking en afstemming tussen ruimtelijke ordening, cultuurafdeling en betrokken organisaties is belangrijk voor een goed werkend systeem. Hier moet dan ook op worden ingezet.
- Er zijn extra investeringen wenselijk in de uitvoeringscapaciteit. Hierbij hoort naast het invullen van een vacature van *Heritage Inspector* ook het investeren in de kennis en expertise van andere ambtenaren binnen OLE.
- Aandacht voor de definitie van monument in de Monumentenwet BES: meer duidelijkheid over wat wordt verstaan als monument, en onder welke voorwaarde een monument roerend is of verplaatst mag worden
- De gemeenschap betrekken en spreken over het cultureel erfgoed, de bijbehorende monumenten en hun rol in de volledige Statiaanse geschiedenis, identiteit en cultuur.

6 Uitkomsten in breder perspectief

6.1 Vergelijking met Monumentenzorg op Aruba, Curaçao en Sint Maarten

In deze paragraaf wordt een beeld geschetst hoe de bescherming van monumenten is geregeld op Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Hierbij wordt ingegaan op zowel de aanwezige structuur, de uitvoering als resultaten. Het is nadrukkelijk niet de bedoeling om de situatie in deze drie landen te evalueren. In plaats daarvan wordt de stand van zaken weergegeven, om uiteindelijk leer- en succesfactoren te destilleren die van toepassing kunnen zijn op de Monumentenwet BES in de toekomst.

6.1.1 Aruba

Monumentenzorg op Aruba is wettelijk geregeld via de monumentenverordening (AB 1991 no. GT 46). De wetgeving is vergelijkbaar met de monumentenwetgeving die op de andere eilanden geldt. Er zijn drie organisaties op Aruba die zich bezig houden met alles wat te maken heeft met restauratie, bescherming, onderhoud en bewustwording van monumenten:

- Het [Monumentenbureau Aruba](#) is opgericht in 1996 en voert namens het ministerie van Financiën en cultuur het beleid uit en toezicht houdt op de naleving van de monumentenverordening. De taken van het Monumentenbureau zijn het aanwijzen van monumenten, het verlenen van vergunningen en het controleren van regels in het kader van toezicht en handhaving.
- Sinds 1994 bestaat er ook een [Monumentenraad](#) dat gevraagd en ongevraagd advies uitbrengt over zaken die betrekking hebben op monumenten of stads- en dorpsgezichten. De Monumentenraad keurt ook vergunningen en registraties van monumenten goed. Als laatste draagt de [Stichting Monumentenfonds Aruba](#) bij aan het behoud van Arubaanse monumenten door het aankopen, verwerven, restaureren, verhuren en onderhouden van beschermde monumenten. Het fonds heeft 19 panden in beheer. Daarnaast focust het fonds zich op bewustwording onder de bevolking en geeft het advies aan monumenteneigenaren. De stichting organiseert bijvoorbeeld ook de Open Monumentendag. De Stichting Monumentenfonds Aruba heeft een vergelijkbare functie als stadsherstel.

Het Monumentenbureau heeft restauratierichtlijnen opgesteld waaraan beschermde monumenten moeten voldoen. Restauratie gebeurt zoveel mogelijk met originele materialen en monumenten dienen in de originele kleurstelling gerestaureerd te worden. Moderne toevoegingen zoals airco's en zonnepanelen zijn toegestaan mits niet zichtbaar vanaf de openbare weg en het uiterlijk niet aangetast wordt. Bij vergunningverlening wordt getoetst op de restauratierichtlijnen. Monumentenwachters controleren regelmatig de staat van monumenten. Bij overtredingen wordt een brief gestuurd en moet het pand in originele staat worden hersteld. Sloop van een monument kan leiden tot boetes en gevangenisstraf, hoewel dit in de praktijk nog niet is voorgekomen.

Eigenaren van beschermde monumenten genieten voordelen, zoals vrijstelling van overdrachtsbelasting en de mogelijkheid tot subsidie voor onderhoud. In de praktijk zijn subsidies beperkt en niet structureel beschikbaar. De subsidiemogelijkheden die er zijn, worden geboden door het NRF. Dit zijn incidentele middelen en geen structurele subsidies.

Er wordt onderscheid gemaakt tussen A-monumenten, die als originele monumenten worden beschouwd, en B-monumenten, waarbij wijzigingen zijn aangebracht, zoals aangepaste ramen of deuren. Criteria voor een monumentenstatus zijn onder andere een minimale leeftijd van 50 jaar en de esthetische of historische waarde van het object. Op dit moment zijn 44 monumenten aangewezen, waarvan één beschermd roerend monument. Dit betreft voornamelijk overheidspanden. Het aanwijzen van particulier bezit vindt altijd in overleg plaats met de eigenaar. In de praktijk zijn eigenaren terughoudend om hun pand te laten registreren, vanwege strenge restauratieregels en beperkte financiële voordelen. Bovendien heeft Aruba een lijst met 425 kandidaat-monumenten en 291 panden die mogelijk een monument kunnen worden. De kandidatenlijst is niet openbaar, vanwege privacy redenen.

Doordat de Stichting Monumentenfonds Aruba (SMFA) een groot aandeel van de beschermde monumenten in beheer heeft, is de staat van het onderhoud van dit deel van het erfgoed goed onderhouden. Echter kiezen veel eigenaren van o.a. kandidaat-monumenten hun pand te renoveren zonder rekening te houden met de restauratieregels of worden panden gesloopt. Vanaf 2023 is SMFA ook de vertegenwoordiger van het NRF in Aruba en zakelijke initiatiefnemers kunnen een aanvraag indienen bij het NRF. SMFA heeft daarbij de rol van vertegenwoordiger van het NRF op Aruba gekregen en beoordeelt de aanvragen.

6.1.2 Curaçao

De bescherming van erfgoed wordt op Curaçao geregeld via de Landsverordening tot het behoud van monumenten van geschiedenis en kunst uit 2010. De verordening wordt uitgevoerd door het ministerie van Verkeer, Vervoer en Ruimtelijke Planning (VVRP). Deze afdeling doet voorstellen aan de minister om gebouwen aan te wijzen als beschermd monument en beheert het monumentenregister. 870 monumenten zijn op dit moment aangewezen en opgenomen in een monumentenlijst. Ook is er een monumentenraad die gevraagd en ongevraagd advies uitbrengt over aangelegenheden die betrekking hebben op gebouwd en archeologisch erfgoed. In de Landsverordening is ook een stelsel van rechten en plichten opgenomen. Een eigenaar heeft de plicht een beschermd monument te onderhouden en indien noodzakelijk te herstellen. Tegenover deze plicht staat het recht dat een eigenaar heeft op restauratie- en onderhoudssubsidie.

Buiten het Ministerie van VVRP kent Curaçao diverse instanties die een bijdrage leveren aan het behoud van het gebouwde cultureel erfgoed:

- **Stichting Monumentenzorg Curaçao:** Een particuliere stichting die in 1954 is opgericht en zich voornamelijk bezig houdt met het verwerven, restaureren en beheren van monumenten. Deze stichting heeft 130 monumenten in bezit, variërend van landhuizen en stadshuizen tot forten en kleine woonobjecten. Naast het beheer en de verhuur van deze panden, speelt de stichting een rol in educatie en informatievoorziening over monumenten.
- **Stichting Monumentenfonds Curaçao:** Een stichting die door de overheid is opgericht voor het verstrekken, namens de overheid, van subsidies en leningen aan particulieren en organisaties die hun beschermd monument willen restaureren of onderhouden. Ook helpt de stichting bij vergunningverlening en het opstellen van restauratieplannen. De Stichting

Monumentenfonds is in 1992 opgericht. Stichting Monumentenfonds Curaçao werkt samen met het Nationaal Restauratiefonds voor wat betreft het vaststellen van de grondslag van de subsidiabele kosten voor de lening aan zakelijke organisaties²⁵. Ook heeft het NRF in het verleden een lening verstrekt aan het fonds om dit vervolgens door te lenen aan eigenaren. Dit bedrag is nog niet volledig uitgezet. De rente op de lening vanuit het fonds is aanzienlijk hoger dan de rente op de rechtstreekse lening vanuit NRF.

- **National Archaeological Anthropological Memory Management (NAAM)**: Een non-profit organisatie die zich bezig houdt met de conservering en identificatie van het materiële en immatriële erfgoed van Curaçao. NAAM beheert de nationale collectie van Curaçao en heeft daarvoor een zorgcontract met het ministerie VVRP. Daarnaast beheert de organisatie de archeologische collectie van Bonaire, zolang Bonaire geen eigen depot heeft.
- Naast deze twee stichtingen zijn er nog een aantal andere organisaties die zich begeven in het erfgoeddomein op Curaçao, zoals het **N.V. Stadsherstel Willemstad**, **Fundashon Pro Monumento**, en **Documentation and Conservation of the Modern Movement (DOCOMOMO)**. Deze partijen hebben we niet gesproken tijdens deze evaluatie.

Het monumentenbeleid op Curaçao kent een lange geschiedenis. In de jaren '90 is een afdeling, een monumentenbureau, binnen de overheid opgezet die zich bezig hield met het aanwijzen van monumenten, de ontwikkeling van het monumentenbeleid, de implementatie van een eilandverordening en het inrichten van een monumentenregister. In de praktijk zijn er verschillende instrumenten beschikbaar, zoals aanwijzingsprocedures, subsidiemogelijkheden en handhavingsmiddelen. Er is een monumentenregister ingesteld en een proces opgezet voor aanvragen en vergunningverlening. In die periode zijn bijna 600 van de 870 beschermde monumenten in één keer aangewezen via verschillende programma's, waaronder het programma binnenstad. Onderdeel van dat programma was ook het aanwijzen van de binnenstad als beschermd stadsgezicht. Bijna de helft van de gebouwen in de binnenstad is beschermd, gebaseerd op de ensemblewaarde die geldt vanuit het beschermd stadsgezicht. In 1997 is het historische centrum en de haven van Willemstad door UNESCO tot werelderfgoed verklaard.

In 2010 is het monumentenbureau opgehouden te bestaan en zijn de taken belegd binnen de afdeling ruimte & planning van het ministerie van VVRP. Uit de interviews blijkt dat er op dit moment een gebrek is aan politieke prioriteit en voldoende uitvoeringscapaciteit en kennis bij de overheid, er gebrek is aan voldoende toezicht en handhaving en er beperkt nieuwe monumenten worden aangewezen. Dat gebeurt op dit moment alleen op verzoek. Ook is er bezuinigd op erfgoed. Sinds Curaçao een autonoom land is geworden kan het land beperkt gebruik maken van financiering vanuit Nederland. Hierdoor wordt de effectiviteit van instrumenten, zoals subsidieregelingen, ingeperkt.

Op Curaçao zijn dus relatief veel monumenten aangewezen. Er is de afgelopen twintig jaar veel gerestaureerd in Willemstad, mede dankzij de Stichtingen Monumentenfonds Curaçao en Monumentenzorg Curaçao. De staat van het onderhoud van overheidsgebouwen is over het algemeen minder goed net als de onverdeelde boedels.

²⁵ Dit is een zelfstandige stichting met een eigen vermogen. De stichting ondersteunt nu het NRF voor het toetsen van aanvragen die bij NRF binnenkomen.

6.1.3 *Sint Maarten*

Sinds 2015 geldt de “Landsverordening houdende nieuwe regels met betrekking tot de grondslagen voor het behoud van monumenten”. De Landsverordening is qua inhoud zeer vergelijkbaar met de Monumentwet BES. Monumenten, stads- en dorpsgezichten en archeologisch erfgoed worden op dezelfde wijze gedefinieerd. De Landsverordening regelt dat er een monumentenbesluit wordt vastgesteld waarin nadere regels staan over hoe monumenten en stadsgezichten worden aangewezen als beschermd en de publicatie en registratie van deze aanwijzingen. Ook regelt de wet een vergunningsplicht.

De huidige uitvoering van de Landsverordening Sint Maarten richt zich hoofdzakelijk op het behoud van gebouwde monumenten, met name (woon)huizen. In 2007 en 2009 zijn er 51-53 monumenten officieel aangewezen en opgenomen in een monumentenlijst. Deze lijst is sindsdien niet meer geactualiseerd, waardoor sommige monumenten inmiddels niet meer bestaan of ingrijpend zijn gewijzigd.

De Cultuurafdeling van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur, Jeugd en Sport is verantwoordelijk voor beleid en uitvoering op het gebied van monumentenzorg op Sint Maarten. Daarbij is het Ministerie van Volkhuysvesting, Ruimtelijke Ordening, Milieu en Infrastructuur verantwoordelijk voor bouwvergunningen, waarbij inspectie, advies en goedkeuring met betrekking tot de monumenten via zowel de Monumentenraad als de Cultuurafdeling dient te lopen. Voor archeologisch en erfgoedonderzoek en expertise wordt er op projectbasis samengewerkt met de St. Maarten Archeological Center (SIMARC). Deze organisatie wordt ingeschakeld voor specifieke onderzoeken en inventarisaties, maar heeft geen vaste rol binnen het monumentenbeleid.

Er is al een aantal jaar geen Monumentenraad meer op Sint Maarten, waardoor deze adviserende rol over monumenten en beschermde stads- en dorpsgezichten ontbreekt. Het Ministerie geeft in de gesprekken aan nieuwe leden te hebben gescreend en samen met het Parlement bezig te zijn met het opzetten van een nieuwe Monumentenraad.

Er is geen Stichting Monumentenzorg of een monumentenfonds op Sint Maarten. Er is ook geen financiering beschikbaar vanuit het Ministerie voor behoud en bescherming van monumenten voor monumenteneigenaren. De Cultuurafdeling is sinds een aantal jaar bezig met de oprichting van een monumentenfonds. Er wordt echter aangegeven dat de vervolprocessen langzaam verlopen. Er zijn wel rechtstreekse leningen verstrekt door NRF, o.a. voor de restauratie van de Methodist Church, de Pasangrahan en recent voor Pasture Piece. Behalve politietoezicht bij incidenten is er op het moment van schrijven geen vaste structuur voor toezicht of inspectie van monumenten.

6.1.4 *Leer- en succesfactoren vanuit Curaçao, Aruba en Sint Maarten*

Bovenstaand is beschreven hoe monumentenzorg binnen de Curaçao, Aruba en Sint Maarten geregeld is. Overkoepelende aandachtspunten en leerfactoren vanuit deze korte beschouwingen zijn:

- **Het begint bij de aanwijzing van monumenten.** Zonder de aanwijzing van monumenten, kan het instrumentarium van financiering, handhaving en regulering niet worden ingezet. Daarbij is het belangrijk dat er een openbaar monumentenregister is, met een beknopte beschrijving van de cultuurhistorische waarde van panden.

- **Zorg voor een solide financieringsstelsel.** Een monumentenstatus van een woonhuis brengt uitdagingen met zich mee voor eigenaren zoals hogere kosten en beperkingen in wat is toegestaan. Toegang tot en beschikbaarheid van financieringsmogelijkheden is een belangrijke randvoorwaarde voor monumentenzorg bij particulieren. Waardoor er middelen vrij komen voor de restauratie en het onderhoud van monumenten. Op Curaçao en Aruba is de staat van het onderhoud van monumentale panden redelijk tot goed omdat er financieringsmogelijkheden zijn en partijen zich inzetten voor de restauratie, het onderhoud en het beheer van monumentale panden.
- **Betrek de gemeenschap in het monumentenbeleid.** Maatschappelijk kennis, trots en bewustzijn over lokale erfgoed, cultuur en geschiedenis is belangrijk voor draagvlak en succesvolle bescherming en behoud van monumenten. Een betrokken gemeenschap met kennis kan de uitvoering van monumentenbeleid scherp houden door zorgwekkende ontwikkelingen of tekortkomingen te signaleren en bevragen. Ook kan dit een positief effect hebben op naleving van de wet. Het maatschappelijk bewustzijn voor erfgoed wordt vergroot als zichtbaar is dat de monumentale panden gerestaureerd zijn.
- **Wees kritisch in afwegingen** tussen economische groei, zoals toename in toerisme, en behoud van culturele identiteit en erfgoed. Als de economische groei langdurig domineert door een hoge mate van vercommercialisering, raakt een belangrijk stukje eigen identiteit en geschiedenis verloren.
- Zonder effectieve inzet van **toezicht- en handhavinginstrumenten** mist monumentenbeleid daadkracht en gaan monumenten verloren. Dit is bijvoorbeeld goed zichtbaar op Sint Maarten, waar tal van monumenten inmiddels verloren zijn gegaan of zijn gewijzigd.
- **Politieke prioriteit en continuïteit** en voldoende **capaciteit, kennis en expertise** bij de overheid zijn heel belangrijk voor een solide monumentenstelsel. Op Curaçao is zichtbaar hoe deze politieke prioriteit en de capaciteit, kennis en expertise bij de betreffende afdelingen is afgenomen de laatste jaren. Dit heeft invloed op de hoeveelheid monumenten die wordt aangewezen, de vergunningverlening en toezicht en handhaving.

6.2 Vergelijking met de Erfgoedwet

6.2.1 Structuur van de wet

De bescherming van erfgoed in Europees Nederland is geregeld via de Erfgoedwet en de Omgevingswet. In de Erfgoedwet, die sinds 2016 van kracht is, is vastgelegd hoe met het erfgoed van nationaal belang wordt omgegaan, welke monumenten worden aangewezen, wie welke verantwoordelijkheden daarin heeft en hoe het toezicht daarop wordt uitgeoefend. Het is een integrale wet die betrekking heeft op museale objecten, musea, monumenten en archeologie op het land en onder water. Daarnaast regelt de Omgevingswet, die in werking is sinds 1 januari 2024, de omgang met erfgoed in de fysieke leefomgeving, de integratie van erfgoed in ruimtelijke omgevingsplannen van gemeenten en vergunningverlening voor wijzigingen aan rijksmonumenten.

De wetgeving in Europees Nederland geeft het Rijk een actieve rol in het behoud en de bescherming van cultureel erfgoed. Het Rijk kan bijvoorbeeld rijksmonumenten aanwijzen. Deze aanwijzing is gekoppeld aan instructieregels, bouw/sloopvergunningen en diverse financieringsopties. Zo is er bijvoorbeeld een woonhuissubsidie beschikbaar voor particuliere eigenaren van rijksmonumenten met een woonfunctie. Ook is er een Instandhoudingssubsidie

(SIM) voor niet-woonhuizen zoals kerken, kastelen of molens. Restauratiesubsidies voor niet-woonhuizen lopen via de provincies. Het Rijk draagt daartoe jaarlijks bij via het provinciefonds. Andere financieringsopties zijn een herbestemmingssubsidie of een laagrentende lening via het Nationaal Restauratiefonds voor restauratie en verduurzaming. Ook bestaat de mogelijkheid om aanvullend een marktconforme lening aan te trekken om zo de instandhoudingsopgave te kunnen realiseren. Regelmatig zijn reguliere banken niet bereid om te financieren, zeker als het gaat om meer complexe herbestemmingsprojecten.

In het verleden hield de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed toezicht op gemeenten, maar vanaf 2012 ging deze toezicht rol over van het Rijk naar de Provincies. Sinds deze overgang kijkt de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed alleen nog of er sprake is van taakverwaarlozing. Er wordt op dit moment gekeken hoe het interbestuurlijke toezicht kan worden verbeterd aangezien de verantwoordelijke Minister geen goed beeld heeft van de stand van zaken in Nederland omdat iedere provincie een eigen aanpak heeft.

In Caribisch Nederland gelden de Erfgoedwet en de Omgevingswet niet. Daarvoor is gekozen, omdat de Monumentenwet BES een geheel zelfstandig regime kent voor monumentenzorg.²⁶ De wet- en regelgeving van Caribisch Nederland heeft zich, in tegenstelling tot Europees Nederland, niet mee ontwikkeld met actuele onderwerpen van een brede leefomgeving. Deze wetgeving is dus nog grotendeels sectoraal van aard. Daarnaast zijn de financieringsopties die in Nederland onder de Erfgoedwet gelden, niet van toepassing op Caribisch Nederland.

6.2.2 *Reflecties op mogelijke toepassing van de Erfgoedwet op Bonaire, Saba en Sint Eustatius*

Vanuit de interviews komen signalen dat de Erfgoedwet waardevolle aanknopingspunten biedt om het behoud van het cultureel erfgoed op Bonaire, Saba en Sint Eustatius te versterken. Tegelijkertijd worden er ook kanttekeningen geplaatst bij deze invoering. Deze paragraaf gaat hier op in.

Definities van erfgoed en monumenten

Vanuit de eerdere analyses op Bonaire, Saba en Sint Eustatius blijkt dat vrijwel overal de definitie van monument onduidelijk is. De Erfgoedwet kan hier helpen door heldere definities en procedures te bieden, bijvoorbeeld rond roerende en archeologische monumenten, waar de Monumentenwet BES nu nog als vaag wordt ervaren.

Aanwijzing van monumenten

Een belangrijk verschil tussen de Erfgoedwet en de Monumentenwet BES zit in de aanwijzing van monumenten: in Europees Nederland gebeurt dit door het ministerie van OCW en gemeenten, terwijl op de eilanden het bestuurscollege verantwoordelijk is, vaak zonder (structurele) ondersteuning van erfgoeddeskundigen. Voor monumenten die van Rijksbelang worden geacht op Bonaire, Saba en Sint Eustatius, kan daarom nu niet geacteerd worden vanuit het ministerie van OCW.

Financiering

Ook op het vlak van financiering kan de Erfgoedwet als inspiratie dienen, ondanks dat wordt aangegeven dat financiering van het onderhoud en de restauratie van monumenten ook

²⁶ Kamerbrief, vergaderjaar 2014-2015, 34 109, nr. 7 Bundeling en aanpassing van regels op het terrein van cultureel erfgoed (Erfgoedwet)

binnen Europees Nederland steeds moeilijker wordt. In Europees Nederland zijn er bijvoorbeeld de SIM-subsidie, en laagrentende leningen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF). Ook kunnen gemeenten in Europees Nederland geld krijgen uit het gemeentefonds. Voor het Caribisch deel van het Koninkrijk beheert het NRF weliswaar een fonds, maar dit is beperkt tot zakelijke eigenaren. De Erfgoedwet kan hier als model dienen om ook particuliere eigenaren beter te ondersteunen, bijvoorbeeld via bredere subsidieregelingen en laagrentende leningen, naar analogie van het stelsel in Europees Nederland.

Interbestuurlijk toezicht

Daarnaast biedt de Erfgoedwet een kader voor toezicht en interbestuurlijke samenwerking, iets wat op de BES-eilanden ontbreekt. In Europees Nederland is het toezicht sinds 2012 overgegaan naar de provincies, maar de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed houdt nog toezicht bij taakverwaarlozing. Voor de BES-eilanden zou een vergelijkbare structuur kunnen worden opgezet, waarbij de inspectie een actieve rol speelt in het monitoren van erfgoedbeleid en uitvoering.

Maar er zijn ook aandachtspunten vanuit de interviews

Tegelijkertijd worden er ook zorgen geuit in de interviews. Meerdere geïnterviewden waarschuwen dat de Erfgoedwet in Europees Nederland erg complex is en veel administratie met zich meebrengt. Dit past niet altijd bij de schaal en capaciteit van Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Zonder extra ondersteuning kan invoering van de Erfgoedwet leiden tot overbelasting van de lokale overheid en betrokken organisaties. Een gevolg zou kunnen zijn dat de wet niet of beperkt wordt uitgevoerd en daadkracht mist. Daarnaast is op de eilanden behoefte aan flexibiliteit, bijvoorbeeld om lokale tradities, eigendomsverhoudingen en economische omstandigheden mee te nemen in de wetgeving. Te strikte regelgeving overgenomen uit de Erfgoedwet kan lokale initiatieven belemmeren of ontmoedigen is hierbij de angst. Door OCW echter wordt benadrukt dat de Erfgoedwet vooral impact heeft op wat de landelijke overheid kan en moet.

7 Conclusies, overwegingen en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Conclusie 1: De wet biedt een juridische basis, maar de uitvoering hapert door gebrek aan capaciteit, middelen en kennis.

Hoewel de wet op papier een stevige juridische basis biedt en voldoende ruimte laat voor lokale invulling via de monumenteneilandsverordeningen, blijkt de uitvoering in de praktijk op alle drie de eilanden te haperen. Een belangrijk knelpunt is het ontbreken van actieve monumentenraden, waardoor er sinds jaren geen nieuwe monumenten worden aangewezen. Ook zijn de bestaande registers verouderd, onvolledig en niet openbaar of lastig toegankelijk. Dit leidt tot onduidelijkheid over welke objecten daadwerkelijk beschermd zijn. Daarnaast is sprake van een structureel tekort aan uitvoeringscapaciteit, kennis van de Monumentenwet BES en middelen bij de lokale overheden. Dit resulteert in onvoldoende toezicht en handhaving, waardoor veel monumenten en beschermingswaardige objecten in slechte staat verkeren of zelfs verloren zijn of verloren dreigen te gaan. Het ontbreken van structurele financieringsmogelijkheden, zoals subsidies of laagrentende leningen voor particuliere eigenaren, wordt breed als een gemis ervaren en ondermijnt het draagvlak voor het aanwijzen, behouden en onderhouden van beschermde monumenten bij particuliere eigenaren.

Conclusie 2: Er is op de eilanden ook behoefte aan heldere definities en transparante procedures vanuit de wetgeving

Op de eilanden bestaat duidelijke behoefte aan heldere definities en transparante procedures in de wetgeving, omdat in de praktijk veel onduidelijkheid heerst over wat precies onder een monument wordt verstaan en welke objecten daadwerkelijk beschermd (kunnen) zijn. Hierbij wordt vaak benoemd dat de definities in artikel 1 van de Monumentenwet BES als te beperkt of verouderd worden ervaren, bijvoorbeeld door de termijn van vijftig jaar en het ontbreken van aandacht voor bepaalde erfgoed domeinen zoals maritiem erfgoed, landschapselementen en immaterieel erfgoed. Daarnaast wordt aangegeven dat de procedures rondom aanwijzing, registratie en bescherming van monumenten niet altijd duidelijk zijn voor betrokkenen, mede doordat registers verouderd of niet publiek toegankelijk zijn. Ook wordt er op gewezen dat er geen interbestuurlijk toezicht in de wet geregeld is. Deze onduidelijkheden belemmeren niet alleen de uitvoering van de wet, maar zorgen er ook voor dat eigenaren en andere betrokkenen onvoldoende weten waar ze aan toe zijn en welke rechten en plichten ze hebben. Daarom wordt in deze evaluatie gepleit voor het verbreden en verduidelijken van definities en het transparanter maken van de procedures in de wetgeving.

Conclusie 3: Bonaire, Saba en Sint Eustatius kunnen niet als één homogene groep worden beschouwd

De lokale invulling van de monumentenzorg verschilt op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Bonaire heeft bijvoorbeeld naast een lijst met een beperkt aantal officieel beschermde monumenten ook een veel uitgebreidere lijst van beschermingswaardige objecten, terwijl op Saba de monumentenzorg nog in de opstartfase zit en er nog geen monumenten zijn

aangewezen. Op Sint Eustatius zijn er wel monumenten aangewezen, maar is er onduidelijkheid over het aantal beschermde monumenten omdat de registers verouderd zijn. Daarnaast verschillen de eilanden in bestuurlijke prioriteiten, beschikbare capaciteit en mate van maatschappelijk draagvlak. Deze verschillen maken duidelijk dat monumentenzorg in de praktijk op elk eiland anders uitpakt en andere knelpunten en behoeften kent. De naamgeving “BES” in de Monumentenwet BES suggereert overigens meer onderlinge verbanden dan dat er daadwerkelijk aanwezig zijn. De eilanden kennen grote culturele en geografische verschillen: Bonaire ligt bijvoorbeeld 1.000 kilometer van Saba en Sint Eustatius, en er zijn duidelijke verschillen in taal (Papiamentu op Bonaire, Engels op Saba en Sint Eustatius), geschiedenis en identiteit. Dit pleit ervoor om de term BES te vervangen door de naamgeving van de eilanden. Dit wordt ook zo gevoeld op de eilanden.

Conclusie 4: Verschil met wetgeving in Europees Nederland is met name de integraliteit en de financieringsmogelijkheden

In Europees Nederland is de bescherming van erfgoed geregeld via de Erfgoedwet en de Omgevingswet, die een integraal en actueel kader bieden voor zowel monumenten, archeologie als museale objecten. Hierin heeft het Rijk een actieve rol. Het Rijk wijst rijksmonumenten aan. Er is een breed scala aan financieringsopties voor eigenaren van rijksmonumenten, waaronder subsidies zoals de Subsidieregeling instandhouding monumenten (SIM) en woonhuissubsidie. Gemeenten (en provincies) zijn in Europees Nederland verantwoordelijk voor het aanwijzen van gemeentelijke (en provinciale) monumenten en het opstellen van verordeningen, met ondersteuning vanuit het Gemeentefonds. In Caribisch Nederland zijn deze financieringsopties van de Erfgoedwet niet van toepassing. De Monumentenwet BES biedt minder structurele financiële ondersteuning. Beschikbare leningen via het Nationaal Restauratiefonds (NRF) zijn incidenteel en op dit moment sec gericht op zakelijke eigenaren, terwijl particuliere eigenaren slechts beperkt toegang hebben tot fiscale voordelen vanwege het veelal ontbreken van een officiële monumentenstatus en onvoldoende inkomen hebben om gebruik te maken van leningen of belastingaftrek.

Conclusie 5: De wettelijke kaders in de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten zijn vergelijkbaar, maar de uitvoering verschilt

In de landen Curaçao, Aruba en Sint Maarten zijn vergelijkbare wettelijke kaders aanwezig als op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, met eigen monumentenverordeningen en -raden. Op Curaçao en Aruba wordt de uitvoering versterkt door actieve stichtingen en fondsen die zich richten op restauratie, beheer en bewustwording. De effectiviteit hiervan hangt echter sterk af van de beschikbare lokale capaciteit, bestuurlijke betrokkenheid en beschikbare financiële middelen. Sint Maarten blijft op het gebied van monumentenzorg achter bij Curaçao en Aruba en s de uitvoering van monumentenzorg de laatste jaren beperkt, mede door het ontbreken van een actieve monumentenraad en een monumentenfonds.

Conclusie 6: Het uitbreiden van de werking van de Erfgoedwet naar Caribisch Nederland kent zowel voordelen als nadelen

Eenzijds zou aansluiting bij de Erfgoedwet kunnen zorgen voor meer duidelijkheid in definities, betere toegang tot structurele financieringsmogelijkheden (zoals de SIM-subsidie woonhuissubsidie) en een gelijk speelveld voor monumenteneigenaren in Caribisch en Europees Nederland. Ook zou het toezicht en de handhaving professioneler kunnen worden ingericht en kunnen kennis en expertise uit Europees Nederland beter worden benut. Anderzijds zijn er zorgen dat volledige toepassing van de Erfgoedwet te complex en

bureaucratisch zou zijn voor de schaal en context van de BES-eilanden, waar de uitvoeringscapaciteit beperkt is en de lokale autonomie belangrijk wordt gevonden. Een alternatief zou daarom kunnen zijn om niet de hele Erfgoedwet van toepassing te verklaren, maar wel bepaalde onderdelen of definities over te nemen en de financieringsmogelijkheden open te stellen voor Caribisch Nederland. Dit zou kunnen bijdragen aan een betere bescherming van het erfgoed, zonder de lokale context en uitvoerbaarheid uit het oog te verliezen.

Conclusie 7: Een solide juridisch kader alleen is niet genoeg; praktische uitvoeringskracht, financiering en lokale betrokkenheid zijn essentieel

De Monumentenwet BES biedt een juridische basis, maar stopt op dit moment in de uitvoering door gebrek aan capaciteit, middelen en kennis. Functionerende monumentenraden ontbreken op alle drie de eilanden, registers op Bonaire en Sint Eustatius zijn verouderd en er is onduidelijkheid over wat beschermd is. Er is behoefte aan heldere definities en transparante procedures vanuit de wet. De financieringsmogelijkheden voor monumenten op Bonaire, Sint Eustatius en Saba zijn daarnaast zeer beperkt. Effectieve monumentenzorg op de eilanden vraagt om actieve uitvoering, structurele financiering en maatwerk per eiland.

7.2 Overwegingen

In deze evaluatie hebben we los van de aanbevelingen een drietal overwegingen geformuleerd, waarover vanuit beleid een beslissing kan worden genomen. Deze besluiten zijn essentieel voor hoe het erfgoedbeleid op Bonaire, Saba en Sint Eustatius wordt vormgegeven en hoe de aanbevelingen kunnen worden opgevolgd.

Overwegingen

In deze evaluatie hebben we los van de aanbevelingen een drietal overwegingen geformuleerd, waarover vanuit beleid een beslissing kan worden genomen. Deze besluiten zijn essentieel voor hoe het erfgoedbeleid op Bonaire, Saba en Sint Eustatius wordt vormgegeven.

Overweging 1: Bepaal of cultureel erfgoed binnen Caribisch Nederland een Rijksaangelegenheid betreft

De eerste overweging is of er een gedeeld beeld is dat het behouden van erfgoed (en hierbinnen monumenten) inderdaad een Rijksaangelegenheid betreft en dus niet enkel aan de eilanden kan worden overgelaten.

Veel monumenten en ander cultureel erfgoed op Bonaire, Saba en Sint Eustatius zijn van grote cultuurhistorische waarde en zij maken deel uit van de gedeelde geschiedenis van de bevolking van de eilanden en (hiermee) van het Koninkrijk der Nederlanden. Vanuit deze optiek is het behoud van cultureel erfgoed essentieel voor het levend houden van de geschiedenis, identiteit en tradities van de gemeenschappen op de eilanden. Daarnaast heeft Nederland internationale verdragen geratificeerd, zoals het UNESCO-Werelderfgoedverdrag, het Verdrag van Granada en het Verdrag van Valletta, waarmee het zich verplicht om erfgoed – ook in Caribisch Nederland – te beschermen en te behouden voor toekomstige generaties. Nederland kan zich, vanuit de optiek van de evaluatoren, niet beroepen op het argument dat erfgoedzorg alleen een lokale aangelegenheid is, omdat het Rijk de verdragen voor het

gehele grondgebied heeft geratificeerd en eindverantwoordelijk is voor de naleving van deze internationale verplichtingen. Bovendien wordt erfgoed steeds meer gezien als een rijksbelang, onder andere in het ruimtelijk ontwikkelingsprogramma Caribisch Nederland (ROCN), waarin het behoud van cultureel erfgoed expliciet als nationaal belang is opgenomen.

Overweging 2: Het beschikbaar maken van financiering

De tweede overweging is of er vanuit Rijksmiddelen middelen beschikbaar gemaakt kunnen worden en op welke wijze.

Vanuit deze evaluatie blijkt dat het ontbreken van structurele financieringsmogelijkheden (zoals subsidies of laagrentende leningen) één van de grootste knelpunten is voor effectieve monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Dit geldt zowel voor overheden, particulieren, als voor andere eigenaren van monumenten. Het beschikbaar maken van afdoende financiering is daarom essentieel om monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius toekomstbestendig te maken. Zonder structurele financiële ondersteuning blijft het behoud van erfgoed afhankelijk van incidentele projecten en individuele inzet, met als risico dat waardevolle monumenten en objecten verloren gaan.

Overweging 3: Aanpassen van de huidige wet, of aansluiten op de Erfgoedwet

De derde overweging betreft de keuze tussen het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES of het aansluiten op, of overnemen van de Erfgoedwet op Bonaire, Saba en Sint Eustatius.

Uit de evaluatie blijkt dat de huidige Monumentenwet BES op papier een goede juridische basis biedt, maar dat de uitvoering op de eilanden hapert door gebrek aan capaciteit, middelen, kennis en duidelijke procedures. Daarnaast zijn er verschillen tussen de BES-eilanden en Europees Nederland, vooral op het gebied van financiering, integraliteit en actualiteit van de wetgeving. Er is op de eilanden behoefte aan heldere definities en transparante procedures. De huidige wet wordt als te beperkt of verouderd ervaren, bijvoorbeeld door de termijn van vijftig jaar. In Europees Nederland biedt de Erfgoedwet een actueel kader voor monumentenzorg, met duidelijke subsidiemogelijkheden en een actieve rol voor het Rijk. In Caribisch Nederland zijn financieringsmogelijkheden beperkt.

De derde overweging betreft dan ook twee hoofdopties:

1. Het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES

Het aanpassen van de huidige Monumentenwet BES biedt als voordeel dat definities verbreed kunnen worden en procedures transparanter. Hierdoor ontstaat er meer ruimte om verschillende erfgoed domeinen – zoals maritiem, landschappelijk en immaterieel erfgoed – adequaat te beschermen. Ook kan bescherming van erfgoed via het ruimtelijk spoor beter verankerd worden in de Monumentenwet BES. Op dit moment hebben Bonaire, Saba en St. Eustatius al de mogelijkheid om erfgoed via het ruimtelijk ontwikkelingsplan (ROP) te beschermen. De panden op een lijst van beschermingswaardige objecten mogen dan niet gesloopt worden. Deze aanpassingen zorgen ervoor dat de wetgeving recht doet aan de culturele, bestuurlijke en praktische verschillen tussen Bonaire, Saba en Sint Eustatius. Bovendien kunnen onduidelijkheden over wat precies onder een monument valt en hoe aanwijzing en bescherming plaatsvinden, worden weggenomen, wat de uitvoerbaarheid en

het draagvlak vergroot. Daartegenover staat dat, zonder structurele financiering en betere aansluiting op landelijke regelingen, veel knelpunten blijven bestaan. Zo blijven de middelen voor onderhoud en restauratie beperkt, waardoor eigenaren van monumenten onvoldoende worden ondersteund. Dit ondermijnt het maatschappelijk draagvlak voor monumentenzorg, omdat de lasten voor eigenaren van een monument vaak zwaarder wegen dan de baten. Ook blijft het risico bestaan dat monumenten in verval raken of verloren gaan, doordat de uitvoering afhankelijk blijft van incidentele projecten en individuele inzet, in plaats van een structureel en toekomstbestendig stelsel.

2. *Het (gedeeltelijk) aansluiten op de Erfgoedwet*

Aansluiting bij de Erfgoedwet biedt als belangrijk voordeel dat de BES-eilanden toegang krijgen tot structurele en ruimere subsidiemogelijkheden, zoals SIM-regeling en woonhuissubsidie, die nu alleen voor Europees Nederland beschikbaar zijn. Dit zorgt voor een gelijk speelveld voor (rijks)monumenteneigenaren in Caribisch en Europees Nederland en kan het draagvlak voor monumentenzorg aanzienlijk vergroten. Daarnaast biedt de Erfgoedwet heldere en actuele definities, waardoor onduidelijkheden over wat precies onder een monument valt worden weggenomen. Aanvullend kunnen toezicht en handhaving professioneler worden ingericht, doordat kennis en expertise uit Europees Nederland beter benut kunnen worden en er meer uniformiteit ontstaat in de uitvoering van monumentenzorg.

Daar staat tegenover dat volledige aansluiting bij de Erfgoedwet ook nadelen kent. De wet is ontworpen voor de schaal en capaciteit van Europees Nederland en heeft vooral impact op wat de landelijke overheid kan en moet. Voor de BES-eilanden kan de Erfgoedwet te complex en bureaucratisch lijken. De uitvoeringslast kan daardoor te zwaar (bevonden) worden, zeker gezien de beperkte ambtelijke capaciteit en middelen op de eilanden. Bovendien kan de lokale autonomie onder druk komen te staan, omdat de Erfgoedwet uitgaat van een integraal en centraal aangestuurd stelsel wat op dit moment ook nog niet geïmplementeerd is op de eilanden. Van belang is ook om rekening te houden met verschillen in financiële mogelijkheden van eigenaren van monumenten en het daaraan gerelateerde doenvermogen.

7.3 Aanbevelingen

Aanbeveling 1: Zet niet alleen in op implementatie van de wet, maar zorg er ook voor dat uitvoeringsproblemen worden aangepakt.

In de paragraaf hierboven hebben wij een beeld geschetst van twee mogelijke richtingen om het wettelijk kader aan te passen. Tegelijkertijd hapert de uitvoering van monumentenzorg op de eilanden nu al door gebrek aan capaciteit, kennis en middelen. Beide wetten vragen om actieve monumentenraden, goed bijgehouden registers, vergunningverlening, toezicht en handhaving – en hiervoor moeten eerst de basisvoorwaarden op orde zijn. De Erfgoedwet is daarnaast ontworpen voor de schaal, capaciteit en bestuurlijke context van Europees Nederland. De Caribische eilanden zijn veel kleiner en hebben (hierdoor) minder ambtelijke capaciteit en er is sprake van verschillen in doenvermogen. De implementatie van de Erfgoedwet op de eilanden biedt daarom zeker geen oplossing voor de bestaande uitvoeringsproblemen. Sterker nog, extra taken en verplichtingen kunnen de lokale overheden overbelasten als er niet tegelijkertijd wordt geïnvesteerd in kennis, personeel en middelen.

Aanbeveling 2: Investeer in uitvoeringskracht: (re)activeer monumentenraden, verbeter registers en bouw lokale kennis en capaciteit op.

Het versterken van de uitvoeringskracht is essentieel voor effectieve monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius, ongeacht de wijze waarop dit vorm gegeven wordt. Dit betekent in de praktijk dat monumentenraden (weer) actief moeten worden, zodat nieuwe monumenten kunnen worden aangewezen en bestaande registers geactualiseerd en toegankelijk gemaakt kunnen worden. Het is ook mogelijk om de monumentenraad te combineren met een monumentencommissie die kan adviseren over wijzigingen aan monumenten in het kader van vergunningen. Dat is een optie die verkend wordt op Saba. Door registers te actualiseren en openbaar te maken ontstaat er duidelijkheid over welke objecten daadwerkelijk beschermd zijn, wat niet alleen de uitvoering maar ook het draagvlak onder eigenaren en de gemeenschap vergroot. Daarnaast is het noodzakelijk om te investeren in lokale kennis en capaciteit. Veel knelpunten in de uitvoering – zoals gebrekkig toezicht en handhaving, vergunningverlening en onderhoud – zijn direct te herleiden tot een tekort aan deskundig personeel en onvoldoende kennis van de wet- en regelgeving. Door te investeren in opleiding, het vastleggen van kennis en ervaring, en het opbouwen van specialistische functies (zoals een *erfgoedinspecteur*), kan de kwaliteit van monumentenzorg structureel worden verbeterd.

Aanbeveling 3: Zorg voor beschikbare middelen

Een structurele verbetering van de monumentenzorg op Bonaire, Saba en Sint Eustatius vraagt om het beschikbaar stellen van voldoende middelen. Dit betekent dat er niet alleen incidentele financiering moet zijn voor losse projecten, maar dat er structurele budgetten nodig zijn voor (duurzaam) onderhoud, restauratie en het versterken van de uitvoeringskracht. Zowel lokale overheden, zakelijke eigenaren als particuliere eigenaren moeten kunnen rekenen op financiële ondersteuning, bijvoorbeeld via subsidies, laagrentende leningen of fiscale voordelen. Daarnaast is het belangrijk dat er middelen beschikbaar zijn voor het opbouwen van lokale kennis en capaciteit (zie aanbeveling 2).

Aanbeveling 4: Zet in op bewustwording en educatie

Het vergroten van bewustwording en educatie rondom erfgoed is volgens de evaluatoren een essentiële randvoorwaarde voor succesvolle monumentenzorg. Veel inwoners, beleidsmakers en handhavers weten niet wat een monument is of waarom bescherming nodig is. Zonder draagvlak en kennis binnen deze groepen zal de wet weinig effect hebben. Door te investeren in educatie – bijvoorbeeld via het onderwijs, publiekscampagnes, erfgoedlessen en lokale evenementen – kan kennis over de geschiedenis, betekenis en het behoud van erfgoed breed worden verspreid. Dit draagt bij aan meer betrokkenheid van de gemeenschap, stimuleert trots op het lokale erfgoed en vergroot de kans dat bewoners zich actief inzetten voor behoud en onderhoud. Daarnaast helpt heldere en toegankelijke informatievoorziening eigenaren en belanghebbenden om hun rechten en plichten beter te begrijpen. Bewustwording en educatie vormen daarmee de basis voor een duurzaam en toekomstbestendig erfgoedbeleid, waarin erfgoed niet alleen wordt beschermd door regels, maar ook wordt gedragen door de samenleving zelf. Er kan bezien worden of dit bereikt kan worden door (meer) aan te sluiten op de reeds ontwikkelde cultuuragenda's op de eilanden, en bijvoorbeeld via de op de eilanden geïntroduceerde cultuurcoaches.

Aanbeveling 5: Herzie de artikelen van de Monumentenwet als deze van toepassing blijft op Bonaire, Saba en Sint Eustatius

Hieronder is een overzicht opgenomen van artikelen en de gewenste verbeteringen, zoals benoemd in de interviews. Vanuit hier hebben wij aanbevelingen voor aanpassingen opgenomen.

Artikel 1 – Definities

Verbeterpunt: De huidige definitie van een monument (minimaal 50 jaar oud, algemeen belang) wordt als te beperkt en verouderd ervaren. Er is behoefte om deze te verbreden, bijvoorbeeld door ook jonger erfgoed, maritiem erfgoed, landschapselementen, ensembles, verzamelingen en immaterieel erfgoed op te nemen.

Aanpassing: Neem de definitie van ‘cultureel erfgoed’ uit de Erfgoedwet over, zodat bijvoorbeeld plantagelandschappen en andere waardevolle objecten ook beschermd kunnen worden.

Artikel 2 – Aanwijzing van monumenten

Verbeterpunt: De basis voor aanwijzing is nu niet expliciet genoeg.

Aanpassing: Voeg een duidelijke zinsnede toe, zoals: “er kan worden besloten een monument of archeologisch monument, een stads- of dorpsgezicht aan te wijzen wanneer dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde.”

Artikel 3 – Monumentenregister

Verbeterpunt: Onvoldoende duidelijkheid over het doel van het register.

Aanpassing: Maak expliciet dat het register bedoeld is om monumenten te identificeren en te documenteren en hiermee duidelijkheid te scheppen voor beleidsmakers, handhavers en eigenaren.

Artikel 5 – Voorbescherming

Verbeterpunt: Voorbescherming van monumenten is niet goed uitgelegd of geborgd.

Aanpassing: Leg beter uit wat voorbescherming inhoudt en hoe deze in de praktijk werkt.

Artikel 6 – Handhaving en toezicht

Verbeterpunt: Er zijn onvoldoende duidelijke kaders voor handhaving en toezicht.

Aanpassing: Maak explicieter wie verantwoordelijk is voor toezicht en handhaving, en hoe dit wettelijk geregeld is.

Artikel 7 – Graafwerk en verstoringen

Verbeterpunt: Te algemeen geformuleerd; beperkt tot ‘graafwerk’.

Aanpassing: Breid het artikel uit naar andere vormen van verstoring, verplaatsing en verwijdering. Neem ook waarnemingen op waarvan vermoed wordt dat ze van belang zijn voor de archeologische monumentenzorg. Overweeg om de termijn voor melding van vondsten aan te passen naar ‘direct’ in plaats van ‘binnen drie dagen’.

Artikel 8 – Vondsten en bewaring

Verbeterpunt: Niet in lijn met internationale verdragen (bijv. Verdrag van Valletta).

Aanpassing: Zorg dat vondsten op de plaats van ontdekking bewaard moeten worden, conform internationale afspraken.

Artikel 9 – Kerkelijke monumenten

Verbeterpunt: De huidige formulering ('na overeenstemming met de eigenaar') is te strikt.

Aanpassing: Wijzig dit naar 'na overleg met de eigenaar', zodat aanwijzing soepeler kan verlopen.

Artikel 12 – Publicatie

Verbeterpunt: De eis tot publicatie in de Staatscourant wordt als vreemd ervaren, omdat dit normaliter via de Eilandsraad en het Bestuurscollege verloopt.

Aanpassing: Overweeg om officiële publicatie via lokale kanalen te regelen, passend bij de bestuurlijke praktijk op de eilanden.

Artikel 13 – Toezicht

Verbeterpunt: Onduidelijkheid over wie toezichthouder is en wat de rol inhoudt.

Aanpassing: Maak duidelijk wie toezichthouder is, hoe deze wordt aangewezen en wat de taken zijn. Stem dit af met de monumenteneilandsverordeningen.

Tot slot willen de evaluatoren meegeven dat er overwogen moet worden om de namen van de eilanden uit te schrijven in plaats van gebruik te maken van de afkorting "BES". De naamgeving "BES" in de Monumentenwet BES suggereert meer onderlinge verbanden dan dat er daadwerkelijk aanwezig zijn. Monumentenwet voor Bonaire, Sint Eustatius en Saba zou daarom meer recht doen aan de uniekheid van de drie eilanden.

Bijlage A: Geraadpleegde bronnen

Overzicht gesprekspartners

Verkennde interviews

Organisatie	Naam
OCW	Joost Kuggeleijn
OCW	Flora van Regteren Altena
RCE	Nanette de Jong
NRF	Hans Jacobs
Bonaire	Herson Martinus
Saba	Lukas van der Steen
St. Eustasius	Raimie Richardson

Verdiepende interviews - Europees Nederland

Organisatie	Naam
Rijksvastgoeddienst	Marleen Greil
Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed	Michiel Valkenburcht
Erfgoedvereniging Heemschut	Karel Loeff
Mondriaanfonds	Tibisay Sankatsing Nava
Stichting Monumentenbezit	Mark van den Bos
FIM Nederland	Eefje van Duin
Cultuurfonds Nederland	Cathelijne Broers en Annemarie Willems
Cultuurfonds Caribisch gebied	Melanie Sloom
Rijksdienst Caribisch Nederland	Maritsa Silberi en Gilia Croes
Ministerie van BZK	Eric Hartstra
Ministerie van BZK	Eric Roest
Zelfstandig erfgoedadviseur	Jan de Jong
Federatie Grote Monumentengemeenten	Karin Westerink
OCW	Flora van Regteren Altena

Verdiepende interviews – Bonaire

Organisatie	Naam
OLB	Herson Martinus
OLB	Margyëne Booi
OLB	Roland Bruijnesteijn
OLB	Afrida Martis
Voormalig beleidsmedewerker OLB (pensioen in 2018)	Alca Sint Jago
Stichting Cocari II	Jan de Vries
Fundashon Históriko Kultural Boneriano (FuHiKuBo)	Emma Louise Pratt & Frankin Dominico
Terramar Museum	Jude Finies

Magazina di Rei	Daniilo Christiaan
Bonai	Lauriane Ammerlaan
Unesco werkgroep Bonaire + Aliansa Kultural	Liliane de Geus
Stichting voor Kunst & Cultuur	Emma st Jago
Bouw advies bureau (Curacao)	Norman Panneflek
Cultuurfonds Caribisch Gebied	Liliane de Geus

Verdiepende interviews – Saba

Organisatie	Naam
OLS	Lukas van der Steen
OLS	Shaigan Marten
OLS	Mathilde Koetsier
Saba Conservation Foundation/DCNA	Dahlia Hassell
Saba Heritage Center/Saba Archeological Center	Sharifa Balfour
Harry L Johnson Museum	Glenn Holm, Kathleen Hassell, Roland Holm
Major Osmar Ralph Simmons Museum	Miranda Simmons
St Paul's Conversion Church & Sacred Heart Church	Father Zibby
Sea and Learn	Lynn Costenero
Extern expert	Ted Johnson

Verdiepende interviews – Sint Eustatius

Organisatie	Naam
OLE – Culture department	Raimie Richardson
OLE – Culture department	Dela Wilson
OLE – Culture Coach	Sharday Bennett
OLE - ENI	Arlene Spanner
OLE - ENI	Lucentia (achternaam onbekend)
OLE - ENI	Leria (achternaam onbekend)
OLE - ENI	Maldwyn Timber
OLE - ENI	Carlos Lopes
Historical Museum	Lynette Anson
Historical Museum	Althea Merkman
Public Library	Rosabel Blake
Informeel gesprek met Ocean's View Terrace	Eigenaar van Ocean

Verdiepende interviews – Sint Maarten

Organisatie	Naam
Overheid – Culture department	Clara Reyes
Overheid – Culture department	Koert Kerhoff
National Heritage Museum	Amaris Richardson
National Heritage Museum	Jean-Marc Augusty
Archeoloog en extern expert	Dr. Jay Haviser

Verdiepende interviews – Curaçao

Organisatie	Naam
Overheid	Caroline Manuel
Heritage expert/ zelfstandig adviseur	Michael Newton
Heritage expert	Gerda Gehlen
Freelance researcher	Stephanie van Heijningen
Architect	Anko van der Woude
Stichting monumentenzorg	Maghalie van der Bunt
Stichting Monumentenfonds	Jonathan Jukema

Verdiepende interviews – Aruba

Organisatie	Naam
Monumentenbureau (overheidsdepartement)	Raul Gei
Monumentenraad	Jossy Figaroa
Monuments Fund Aruba	Anne Witsenburg

Bijlage B: Evaluatiematrix

Onderzoeksvragen	Indicatoren	Methoden & bronnen	Opmerkingen
<p>1. Hoe is de Monumentenwet BES tot stand gekomen?</p> <ul style="list-style-type: none"> • Welke overwegingen lagen ten grondslag aan de ontwikkeling? • Welke partijen waren betrokken? • Welke instrumenten zijn ingezet in de periode 2010–2024? 	<p>Structure</p> <ul style="list-style-type: none"> – Betrokken stakeholders – Taken – Verantwoordelijkheden – Instrumentarium – Bestuurlijke inrichting – Capaciteit 	<p>Deskresearch gericht op het juridische en beleidsmatige systeem van de BES-eilanden. Documenten: Monumentenwet BES, eilandelijke monumentenverordeningen, andere juridische en beleidsstukken.</p> <p>Diepte-interviews met o.a. het Ministerie van OCW, RCE, openbare lichamen van de eilanden, en monumentencommissies.</p>	<p>Deze vraag richt zich op de juridisch-bestuurlijke structuur van de Monumentenwet BES. De nadruk ligt op een beschrijving van de ontstaansgeschiedenis, betrokken actoren, hun rollen en het gebruikte instrumentarium.</p>
<p>2. Hoe beoordelen de belangrijkste betrokkenen de effectiviteit van de Monumentenwet BES?</p>	<p>Gedrag (Conduct)</p> <ul style="list-style-type: none"> – Activiteiten – Expertise – Capaciteit – Samenwerking tussen actoren – Ervaren knelpunten <p>Performance</p> <ul style="list-style-type: none"> – Output: bijv. aantal aangewezen monumenten, meldingen, onderhoudsverzoeken – Outcome: borging van kwaliteit en behoud – Impact: toekomstbestendigheid van erfgoed – Eventuele positieve en negatieve neveneffecten 	<p>Deskresearch gericht op implementatie en eerdere beoordelingen van de werking van de Monumentenwet BES.</p> <p>Documenten: cultuuragenda's van de eilanden, eerdere rapportages en beleidsstukken.</p> <p>Diepte-interviews met o.a. openbare lichamen, monumentencommissies, eigenaren, professionals, belangenorganisaties, fondsen.</p>	<p>Deze vraag verkent de samenhang tussen structuur, gedrag en prestaties binnen het SCP-model, met als doel de effectiviteit van de wet in de praktijk te beoordelen.</p>

Onderzoeksvragen	Indicatoren	Methoden & bronnen	Opmerkingen
3. Hoe functioneert de Monumentenwet BES ten opzichte van andere, vergelijkbare wetten, regelingen en subsidies gericht op de monumenten- en erfgoedzorg in Europees Nederland en in de andere landen in het Koninkrijk?	Structuur, gedrag en prestaties, zoals hierboven omschreven.	Desk research naar vergelijkbare wet- en regelgeving en evaluaties in andere delen van het Koninkrijk. Documenten: Erfgoedwet, Omgevingswet, subsidieregelingen zoals SIM, Woonhuisregeling, provinciale restauratieregelingen, beleidsdoorlichtingen. Diepte-interviews met stakeholders in Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Europees Nederland.	Deze vraag beoogt een vergelijkende analyse van de Monumentenwet BES en andere juridische en beleidskaders in het Koninkrijk, gericht op alle drie de niveaus van het SCP-model.
Concluderende onderzoeksvragen			
In hoeverre is het wenselijk om de Erfgoedwet (gedeeltelijk) van toepassing te verklaren op Caribisch Nederland?	Worden beantwoord in de conclusies, geleerde lessen en aanbevelingen van het evaluatieonderzoek.		
Welke lessen kunnen worden getrokken uit de uitvoering van de Monumentenwet BES in de periode 2010–2024?	Worden beantwoord in de conclusies, geleerde lessen en aanbevelingen van het evaluatieonderzoek.		

Postbus 4175
3006 AD Rotterdam
Nederland

Watermanweg 44
3067 GG Rotterdam
Nederland

T 010 453 88 00
F 010 453 07 68
E netherlands@ecorys.com

K.v.K. nr. 24316726

W www.ecorys.nl